سٽسنگ
چاهيو ٿا گهر ويٺي

ته پڙهو سستا هيلپان ڪتاب
ڏهن رپين جا ڪتاب پنجن روپين ۾

ڏرمي سندر پستڪ

ترڪال سنڌيا ٠-٦
ڪلياڻ گيتا ٠-٥
ساڌنا تتڪور ٠-٦

مهڪ چٽين آلي

نارد ڀڳتي سوتر
شنڪر ۽ ڪٻور
اصل ڪٿا ستيه نارائڻ جي
راڌاڪرشڻ ڀڄاولي
ٻوڌس مکي گالڌي
چمڪور جي لڙائي
سنڌ ڏالهن سنبها
گالڌي طريقو * نانسن
مکه سنديش * جڳت گرو
برهمچريه ليمر * مارڪه جولي
سوامي ماڌوالند * امنڪه
ڪرشن ٻاروڏ * گيتا ۽ راج گيان
گرد وش وگيان * ورج جي لڙائي
اند جي اوت * مڪڙا
ٻالمالن جا درشن * رام گيتا

ڌرمي پستڪ ۶

مهاپرشن جا جيونچ
ڀڳت مال وڏي
پارس ڀاڳ ۽ گيتا سار
گيتا رهسيه (۱)
رام ڪٿا ڪرتا ۾
تلسي ڪرت راماڻ
ڀڳت مالها
ڀڳت هرداس رام
شري ڪرشڻ
ديدار جولش
ڪرشڻ گاٿا
ڀڳت رواچند
برلوڪ جو پرڪام
آلم راماڻ
ويدانتي گلڪار
ٻالي ولچند ميگر..
گيان پرٻل وچن
اپديش امبرت
ڀڳوت گيتا ۾ اڏياونمڪا

سرسوتي ساهتيه گهر- ڪچهري روڊ، اجم

اوڪ ٻراوڪ سهيلو ڪرينم

صاحب سچا. ڏي تون سمت
ٽلي جيء ٻنهي لوڪن منّي
ڪاٽينم جم جي ڦاسي
ٻنهنجو ٻانہ سان ملائيم
منهنجا بندن ڪٽ
هن ڀوَساگر مان تاري پار ڪرينم
چوراسي جي چڪر کان تون ئي ڇڏائينم
مالڪ شل تو در رهجي اچينم
هي ديالو مون تي ديا ڪر.
هن ڀوَساگر جي ڦيري مان مونکي ڪڍي وٺ
مهنجي پياري سرهي ڪجائم
مونکي جم ڪال کان ڇڏائج
توسان منهنجا سهڻا سائين رهجي مثال اچيم.

اوم-شانتي!   شانتي!   شانتي!!

پنهنجو نام چت ڏيم

هي پريو شل سدائين پيو تنهنجا ڳڻ ڳايان
پل پل توکي ڌيايان
سکن ۾ صاف وسري وڃين
دکن ۾ ياد مس مس پئين
پياسي درشن لاءِ تنهنجي جو آهيان
پردا مايا جا ڏٺي تون اُڪاريئم
هي پريو سمت ڏينم تہ
سدائين تنهنجو نام جپيندو رهان
تون شل هڪ پل بہ مون کان نہ وسرين
پنهنجي چرنن جو ڌيان ڏجانم
نام دان ڏجانم
شل پاڻ وڃائي توکي پايان
سک جا سڏ را سڏينم سائين
بيٺ ڪجان، مونکي تون پنهنجو
رويو هنجون آءُ وينِي هاريان
سکندي ٽيرم سال سال
توکي ڪنهن پر پايان بريتم
تون ناڪر مان تنهنجي داسي
نت درشن لاءِ نيڻ پياسي.

لوڪ پرلوڪ سھيلو ڪرينم

صاحب سچا- ڏي ٽون سمت
تني جيءَ پنھي لوڪن مٿي
ڪاٽينم جم جي ڦاسي
پنھنجو پاڻ سان ملائينم
منھنجا بنڌن ڪٽ
ھن ڀوَساگر مان ٽاري پار ڪرينم
چوراسي جي چڪر ڪان ٽون ئي ڇڏائينم
مالڪ شل ٽو در رھجي اچينم
ھي دياالو مون تي ديا ڪر-
ھن ڀوَساگر جي ڦيري مان مونکي ڪڍي وٺ
منھنجي پچاري سرھي ڪجائنم
مونکي جم ڪال کان ڇڏائج
ٽوسان منھنجا سھٽا سائين رھجي مشال اچيم-

اوم-شانتي! شانتي! شانتي!!

پنهنجو نام چت ڏيئم

هي پريو شل سدائين پيو تنهنجا ڳڻ ڳايان
پل پل توکي ڌيايان
سکن ۾ صاف وسري وئين
ڏکن ۾ ياد مس مس پئين
پياسي درشن لاءِ تنهنجي جو آهيان
پردا مايا جا ڏٺي تون اُتاريئم
هي پريو سمت ڏينم تہ
سدائين تنهنجو نام جپيندو رهان
تون شل هڪ پل بہ مون کان نہ وسرين
پنهنجي چرنن جو ڌيان ڏجائم
نام دان ڏجائم
شل پاڻ وڃائي توکي پايان
سڪ جا سڏڙا سڏينم سائين
نيٺ ڪجانءِ مونکي تون پنهنجو
رويو هنجون آءٌ ويٺي هاريان
سڪندي ٽيڙم سال سال
توکي ڪنهن پر پايان پريتم
تون ٺاڪر مان تنهنجي داسي
نت درشن لاءِ نيڻ پياسي.

سڀ واڳ ڏٺي تو وس

سڀ ڪم منهنجا آهن تو حبيب جي حوالي
اونا منهنجا آهن سڀ تو متي
دين ديال پروسي تيري
سڀ پروار چرائيا پيري
سڀ واڳ ڏٺي مٺا تنهنجي وس
آءٌ ڪا پاڻ وهيٺي
سائين منهنجا- تون منهنجا ڪم پاڻيهي ويٺو ڪرين
سيڪي آهي تنهنجي امر وس
مونکي پنهنجي نوازش سان اڏي چڙ
سائين ٻڌيءَ آهر پتن ڪيو اٿم
هاڻ تون جاڻ- تنهنجو ڪم جاڻي
پريو مان پرتو آهيانءَ
تنهنجي سڀ اختيار- هسائج نہ مون مسڪين کي
مالڪ چيني نہ چتو ڪجانم
سائين منهنجا اونائين سين جا عرض
مون کان وسري ويا پلجي سڀ فرض
هاڻ لاهہ اڄي تون منهنجا قرض ۽ مرض
سائين تون اڄي سهاء تينم

پورڻ ڪر منهنجي آس

ان ڏن جو واڌارو ڪرينم
ڪلياڻ ڪاري- ڪلياڻ ڪرينم
ڪلتار منهن جا- ڪارج سنوارج منهن جا
ڪمل جا ڪوڏيا- منهن جا ڪارج راس ڪر
مرادون پڄاڻيم مالڪ
اٿم جي اميدون- پوريون شال ڪنديم
آسائتن جون آسون به ته
ڪون ڪي پوريون ڪندو آهين
مان به ته آسائتو ٿي ڏورڻ آيو آهيان
ڏينم پنهن جي ڪروٽا جي پنڌار مان ڪٽي
مالڪ آس پڄائينديم به ضرور
ستگر سائين- سدا آس پڄائين
بابل سائين- ٿل پار رسائين
سيلي جي آس پڄائين- پيرا پلي لائين
ڏيان سان جيڪي ڏوکي ڏيائين
من جون مرادون پائين.

سائين- مهر وسائين

او سائين مهر وسائين
مهر ميا جا ڪر وسڪارا
الاهي مهر سان پنهن جي- اسان تي ڪا ڀلائي ڪر
گناهن ۾ آهيون گمراهه- تون ڪا رهنمائي ڪر
ڏکن سورن سندا ڏولا- ڏيا اٿئون هت عمر ساري
سکن کي ٿا سڪون ساري- خوشيءَ دلڪشائي ڪر
اسان جا ڪم عبث اونڌا- وٺائين پاپ ۾ واري
وسيلو ڪو ٻيو ڪونهي- رحم سان تون رهائي ڪر
اٿئون چوطرف چوڌاري بلائون آفتون اوڏيون
ڏکيو دشمن ڏڪارين ٿا- تري تن کي تواڻي ڪر
لنگهائج پيچرا پورين- رلياسين رات ڪاريءَ ۾
رسج مونهن سندا رهبر- سڀاجها ڪا سهائي ڪر
مون ولهيءَ سان وڙ ڪجانءِ
مالڪ مون کي مهر جي نظر ڪر
منهن جو حال اٿيئي هيٺو- پريو مهر ڪريئم پنهن جي
تنهن جي سا مهر مون مٿي هجي
تہ پوءِ دشمن ڇا ڪندم؟
مالڪ تنهن جي مهر سان پٺ سان رهجي ايندي
مون ڪان مهر نہ لائج- مان تنهن جي آهيانءِ
ڀاڄهہ ڪرين ڀاجهارا- مهر ڪرين مهر وارا.

تنهنجو عرش به واه واه - تنهنجو فرش به واه واه
تنهنجي چانڊو به واه واه - تنهنجي اُس به واه واه
تنهنجي ھيءَ به واه واه - تنهنجي ھوءَ به واه واه
تنهنجي مهر به واه واه - تنهنجو قهر به واه واه
تنهنجي ڀلي به واه واه - تنهنجي ڏلي به واه واه
تنهنجو ڪيچ به واه واه - تنهنجو ڪٽو به واه واه
تنهن جا گل به واه واه - تنهن جا ڪنڊا به واه واه
تنهن جي هلڪي به واه واه - تنهن جي ڳري به واه واه
تنهن جا لکم به واه واه - تنهن جا ڪکم به واه واه
تنهن جو مٽ به واه واه - تنهن جو ڪٽ به واه واه
تنهن جي مٺي به واه واه - تنهن جي ڪڙي به واه واه
تنهن جي رحمت به واه واه - تنهن جي زحمت به واه واه
تنهن جو سک به واه واه - تنهن جو ڏک به واه واه
تنهن جو امرت به واه واه - تنهن جو زهر به واه واه
تنهن جو سون به واه واه - تنهن جي مٽي به واه واه
تنهن جي اميري به واه واه - تنهن جي غريبي به واه واه
تنهن جي سگهائي به واه واه - تنهن جي اڳهائي به واه واه
تنهن جي ٿڌي به واه واه - تنهن جي ڪوسي به واه واه

سائين- مهر وسائين

او سائين مهر وسائين
مهر ميا جا كر وسكارا
الاهي مهر سان پنهن جي- اسان تي كا ڀلائي كر
گناهن ۾ آهيون گمراهه- تون كا رهنمائي كر
ڏکن سورن سندا ڏولا- ڏنا اٿئون هت عمر ساري
سکن کي ٿا سکون ساري- خوشي ۽ دلکشاهي كر
اسان جا كم عبث اونڌا- وڻائين پاپ ۾ واري
وسيلو كو ڀيو كونهي- رحم سان تون رهائي كر
اٿئون چوطرف چوڌاري بلائون آفتون اوڏيون
تكيو دشمن ٿكارين ٿا- تري تن کي توائي كر
لنگهائج پيچرا پهرين- رلياسين رات كاريءَ ۾
رسج مونهن سندا رهبر- سڀاجها كا سهائي كر
مون ولهيءَ سان وڙ كجانءِ
مالك مون تي مهر جي نظر كر
منهن جو حال اٿيئي هيڏو- پرپو مهر كرينم پنهن جي
تنهن جي سا مهر مون متي هجي
ته پوءِ دشمن ڇا كندم؟
مالك تنهن جي مهر سان پت سان رهجي ايندير
مون تان مهر نه لائج- مان تنهن جي آهيانءِ
ٻاجهه كرين ٻاجهارا- مهر كرين مهر وارا.

تنهنجو عرش به واه واه - تنهنجو فرش به واه واه
تنهنجي چانڊو به واه واه - تنهنجي آس به واه واه
تنهنجي شيءِ به واه واه - تنهنجي شوءِ به واه واه
تنهنجي مهر به واه واه - تنهنجي قهر به واه واه
تنهنجي پلي به واه واه - تنهنجي ڏلي به واه واه
تنهنجو ڪيچ به واه واه - تنهنجو ڪٽو به واه واه
تنهن جا گل به واه واه - تنهن جا ڪنڊا به واه واه
تنهن جي هلڪي به واه واه - تنهن جي ڳري به واه واه
تنهن جا لکم به واه واه - تنهن جا ڪکر به واه واه
تنهن جو مٺ به واه واه - تنهن جو ڪٽ به واه واه
تنهن جي مٺي به واه واه - تنهن جي ڪڙي به واه واه
تنهن جي رحمت به واه واه - تنهن جي زحمت به واه واه
تنهن جو سک به واه واه - تنهن جو ڏک به واه واه
تنهن جو امرت به واه واه - تنهن جو زهر به واه واه
تنهن جي سون به واه واه - تنهن جي مٽي به واه واه
تنهن جي اميري به واه واه - تنهن جي غريبي به واه واه
تنهن [illegible] ڪمائي به واه واه - تنهن جي اگهائي به واه واه
تنه [illegible] ي به واه واه - تنهن جي ڪوسي به واه واه

مالڪ جا جوڙين سا واه واه
جو سائين ڪرين ٿو- سو چڱوئي ڪرين ٿو
جاڏي گهمائين تاڏي گهمون ٿا
خوشي ڏيندين ته خوش رهبو
جي رنج ڏيندين ته پيو سهبو
جڏن توُن سائين اسان کي هلائيندين
تنهنجي مرضيءَ ۾ پيو هلبو
جيڪي سائين ڪرين ٿو سو منهنجي ڀلي لاءِ ٿو ڪرين
مالڪ جيڪي ڪرين ٿو
تنهن ۾ ڪا نه ڪا رمز ضرور رکين ٿو
هر ڳالهه ۾ حاڪم حڪمت رکي آهي
منهنجا سائين توُن راضي ته مان راضي
جيڪا رب تنهنجي رضا
جي مالڪ توُن راضي آهين ته
سڀڪجهه ٺيڪ ٿي پوندو
اي ايشور تنهنجي اڇا پرٻل آهي
واهگرو جڏن توکي وڻي تڏن مونکي منظور آهي
جا سائين تنهنجي آگيا
مالڪ ... الاجي ڇا منظور آهي
ڀلا ... ن کي ڪهڙي سڌ؟
... گهريو تڏن کي ٿيندو
... تنهه

مٺهن جن ٻچڙن کي سدائين سگهو، تندرست

ڪين وڏي آزارجا ڏجان

سدائين سندن ھڙعتي ڪلا ڪجھ

مٺهن جن مڏن جو وار به ونگو نه ڪجان،

ڪين ھرحال ۾ خوش رکجان،

ھي ايشور مٺهن جا ٻچڙا پرنا ائيلي

سدائين سانت ڏجان

ڪين سدائين سوڀ ڏجان.

دوست دشمن جو خير گهرجانءِ

منهنجن گلا خورن جو خير گهرجانءِ
ڪين سمت ڏجانءِ ڪو
ٻراوا پٽ ويچارڻ ڇڏي ڏهن
مالڪ سڀ جو ڀلو گهرجانءِ
هردم خير- هرهڪ جو خير گهرجانءِ
ڀال هرهڪ جو چڱو چاهيان
چڱو ويچاريان- چڱو چوان- چڱو ڪريان
دکين جا دک دور ڪيج سائين
سکين کي ساجهه ڏج
ٻراوا ٻيج ڏسي شل سرهو ٿيان
رکي وير جيڪي مونکي مٽائڻ ٿا چاهين
تون ٿاهج اُنهنکي- جي مونکي ٿا ڏاهين

واهر اچي ڪرينم مالڪ

ڪوهي ڪميٽيءَ جو بگڙلو بلو
مون عيبدار کي تنهنجوئي تہ آسرو آهي
ڀليل آهيان تہ تون پنهنجي ڪلا سان راهہ روشن ڪر
اسان جو هيءُ قدم ڪچڙو سنئين رستي سائين ڌر
ڀلا بنا سهاري تنهنجي ڪئن هلندي منهنجي ڪاروبار
آءٌ ڏکي ڏکن مان ڇا ڇاٽان۔
ڪراچي ڪا واهر مڻا مالڪ
جڏهن سائين تون سهائتا ڪرينم
تڏهن تہ سڦلتا مليئم
ديا سان اي ديالو۔ تون مدد ڪر مهر سان ڀرپور
تون شڪتيوان اي سائين۔ اسانکي دڳہ سنئين لائين
هي ناڪرمان هاڻ هارائي تو وٽ هليو آيو آهيان
هي هزار هٿن وارا
هزار هٿن سان منهنجي واهر پيو ڪج۔

سڀ ڏو ڄاڻين. ڄاڻڻهار. حال مڻهن جو

مڻهن جو حال معلوم اٿيئي سارو
سائين ڏون ڄاڻين ڄاڻڻهار آهين
ڏون مڻهن جي هرهڪ ڪم ۾ پشت ٿيءُ
ناهي لڪل ڏوکان مڻهن جو حال
ڀلا ڪجانءِ ڪي ڀال
سائين ڏوکي ڪ سڀ سڌ آهي
هاڻي جڻن وٺيئي ڏڻن بچائيڻم
پتا آهين. پٽ ٿي ديا ڏار ڀرپو
ڏون رکشيا ڪري مڻهن جا دک ٿار ڏون
مان نماڻو. عيبن هاڻو
ناهي لڪل توکان حال. ڀلا ڪجانءِ ڪرپال
هون غريب جو حال ڌ توکي معلوم آهي
مون ۾ عيب اپار. سڀڻي ڏنهنجي ٻانهري آهيان
مون ڪ سگ ۾ ڪڏهن ڪين ڏوکي ياد ڪيو
هاڻي دک ۾ ٿانهنجي در ڏي مون فرياد ڪيو
جيڪي ڏوه ڪيا اٿم. سي ڪجانءِ معاف مڻا
لائق ناهيان. ڌ ٻ ٿنهنجي آهيان.

سائين- مان تنهنجي شرڻ آيو آهيان
سائين مان ٿنهن جي شرڻ آيو آهيان
مون کي وسارج نہ
" پتت پاون " تنهنجو نالو پڌي
مون تنهن جي شرڻ پڪڙي آهي
اڌرهندو وچان تو پڻ ساگر ۾
ڇڪي ٿون وٺ ٻانهن منهن جي
ڪرم منهن جا انيڪ آهن
ڪيا درشتي ڪر تون پنهنجي
سائين آهيان مان تنهنجي پناري
مٺا سائين اسان جو ننگ ٿولي آهي
جيهو تيهو سائين اوهان جو- ڇڏڻ ٿوڪي لايق ناهي
آءُ ٻانهي- ٿون منهن جو سائين
ٻالم ٻانڌ گڇيءَ گل پائي
آپ ڏاهيندا- آپ ٻاهيندا- آپي آپ ڪنيار
شرن سنگر آيس تنهن جي
ڪڍن ٻہ ڪر ٿون مون کي پنهن جو
ڏينن جا دکہ دور ڪر- جاڻين جاڻنهار
شرڻ پئي کي ساٿ ڏي نانڪ نراڪار
سائين مون تنهن جي چرنن جي شرن پڪڙي آهي
مالڪ تون نہ ڇڏيج- مان جيان تنهن جي آسري
سپيئي پارون سورجون- هڪ لعظي ۾ لنگهيج
سائين منهن نہ مٽيج- ملڪ مٽيو ٿان گهوريو.

هي ھراري- منهنجي لڄ پت رکج

ڪر د يا دااا بچالج منهن جي آبرو
عيب منهن جا ڍڪج- اي ڍڪڻهار
نماڻن جا ننگرا- جيوين ٽيوين پالڻا
ھيري آهيان- مندي آهيان
بيشڪ مان بندي آهيان
ڍڪين منهنجا ڍولڻا- منهنجا عيب نہ ڦولڻا
گرڌر منهنجي لڄ بچاءِ
دروپديءَ جي به تو لڄ رکي
هي هري منهنجي به لڄ پت رکج
توکي تہ منهنجي حال جي سڀ خبر آهي
جهڙو ڪي تهڙو مان تنهنجو آهيان،
رکہ لڄ پت منهن جا سائين
لڄ شرم رکہ- ڪو ڪر واهر وسيلو
بنا تنهن جي نہ آهي ڪو ٻيو حيلو
نہ ڇڏجانءِ تون مونکي اڪيلو
ڍڪي ڍول گذارج لڄ منهن جي لوڪ ۾
ننگڙو ننگي توکي آهي
بديون سڀ بخشايانءِ توکيچيءَ پاند پائي
ھيء ڇني آهيانءِ- مون تان هٿ نہ لاهج.

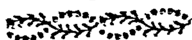
اوکيءَ ويل سهاءَ ڏجانءِ
کن ۾ اچي ڪاٽينم ڪشٽ ڪشالا
لحظا کن ۾ لاهينم
تون هر هنڌ منهنجو راکو آهين
مونکي پوءِ ڊپ ڇاجو.
مالڪ چاهين ته کن ۾ منهنجا ڏک هٽائين
هٽائيندين به ضرور
سائين مصيبتن ۾ اچي مددگار ٿينم
اي داتار مان درد ڏاهي آهيان
تون منهنجا درد اچي ڏس
تون ئي ته منهن جو اُميد آسرو آهين
تون ئي منهن جي اوٽ ۽ آڌار آهين
تون ئي منهن جو اجهو آٿت آهين
مونکي شڪتي ڏي ته مصيبتن کي
کلي خوش ٿي منهن ڏيان
همت ڏيم ته مصيبتن ۾ شل همت نه هاريان
اريءَ اوکيءَ سدائين سڏ ڏجانم
سائين سدائين ٿجانم ساٿي
مٺا مالڪ سوئي ورهين جا ڏکڙا لحظي ۾ لاهين
اهڙو ته آهين صاحب منهنجو سپرين
مونکي لکن مان لنگهائي پار ڪج.

سائين- سوريءَ مان ڪڍ ۽ ڪريئم

اوڪيءَ مان سوکي ڪريئم
ارشيءَ مان سرشي ڪريئم
ألتي مان سُلتي ڪريئم
پڏيءَ جا پيٽا ڪريئم
اڳهايءَ مان سگهايي ڏجانءِ
اٺانگي مان سٺانگو ڪجانءِ
نا اميديءَ مان اميد ڪجانءِ
سائين سچا ڳريءَ مان هلڪي ڪجانءِ
اونده مان روشني ڪريئم
نراشا مان آشا ڪريئم
أبتيءَ مان سبتي ڪجانءِ
اهنج مان سهنج ڪجانءِ
ڏوپ مان ڇانو ڪجانءِ
ڏکيو سمو ڦيري سکيو ڪجانءِ
دشمن دوست ڪجانءِ
ڳريءَ مان هلڪي ڪجانءِ
هار مان جيت ڪجانءِ
مشڪل آسان ڪجانءِ
مهر جي أبري سڀي ڪجانءِ.

سخي سڀاجها ٻاجھ، ڪريو ڪا

اسان جي حال تي هردم سڀاجها ٻاجھ پنهنجي ڪر
ڀلارا ڀال ڀئڻ جي سان اسان جو ٻاند ٻاهو ڀر
ٻاجھ ڀريا ڀانهيءَ تي من ڪا ٻاجھ پوئتي
لطف ۽ رحم جي ٻاجھ تون ڪر
توڙي عيبن ڀريو آهيان سراسر
تنهن جي پشتي اٿم. نه اٿم ڪو ٻيو در
اي ٻن جهانن جا مالڪ تون پنهن جو ڪرم ڪر
تون سخي آهين سڀاجهو در اٿم تنهن جو جهليو
هاڪ تنهنجي ٻڌي دور کان آهيان هليو
عيب مون ۾ اڻ ميا. سچ پچ اٿم سائين سليو
تون ڀريو ڀنڊار آهين خالي جهولي ڀر ڪٿي
آس هڪ تو ۾ رکي مون آسرو جڳ جو ڀليو
تون هيڻنين جو ڌار آهين ڌار وجهي منڌار تون
بي سبب دنيا جي حرص ۾ جگر آهي جهليو
تنهن جي ديا سان دل جي اجڙيل باغ ۾ ايندي بهار
تو نظر جنهن تي ڪئي سو دائما ڦوليو ڦليو
تنهن جي چائنٺ تي پيو آهيان. پوئتي من ترس ڪو
مان مجبور آهيان. روح جو توسان رايو.

ٻيڙو منهنجو پار ڪجانءِ

نالي الله جي ٻيڙو تار منهنجو
نڌر آهيان مان نماڻي- آهي فقط آڌار ٽنهنجو
دنيا جي گردش ڏاڍو آهي ستايو
مٿن مائٽن آهي منهن موڙايو
ڪر مهر گوليءَ تي ڏي ڪو اچي ديدار پنهنجو
سائين منهن جا پتڻ پار لنگهائج
لهرون لوڏا سهي نٿو سگهان- آهي رڳي ڏج
سائين سگهورا- اهو عرض منهنجو تون مڃ
لوڏا ڏوڪان لهرن ۾- مون سان ٿي اچي ساٿي
لطف سان پار لنگهائج ٻيڙيءَ وارا
ٻيڙي ٽنهنجي ٻاجهه جي- اوگڻ توُن نه ويچارج
پتڻ اٿم ڪينڪي- نڌر نماڻي نه وسارج
ڪڪڙ ڪارا طوفان ڪيرا- پنهنج توُن پارج
پنڌ ڪري مان ٿڪي آهيان
رحم جو پاڻي توُن پيارج
نوري نماڻيءَ هڪ آسرو ٽنهنجو- پور بندر پهچائج
ويلي تي پڪاريان- اڏي ٿو هي ٻيڙو
اچي شال هتڙا- ڏکي ويل ڏينديم
توُن آهين ڪارڻ وارو- ملاح ۾ منهنجو توُن ئي آهين
تار منجهان ڪارج ڏيئي همت همت جا
توُ نهين آهين پتوار منهنجو
توُ نهين آهين آڌار منهنجو

اوکا ٻنڌ ٻهار جا - سوکا ڪجائنم سائين

دنگي وچ درياهہ ۾ - ٻيڙي آهي پراڻي
اوکي گهڙي نہ ڏيکارجوم
اوکي گهڙي ڏيکاريوم تہ
صبر ساڻ سهڻ جي شڪتي ڏجوم
لڙهندو وڃان ٿو تري ڪين جاڻان
ترهو تار منهنجو هلائي ڪين جاڻان
واقف نہ وڏڪار جي پاڻي ڪنيم نہ پاءُ
جبل جلدايون ڪري - تنهن ڏيکاري تاءُ
اُلي اوڏو آءُ - جنهن سائين اڪيلي آهيان.
هن اٿاهہ جيون ساگر ۾ توکانسواءِ
سنجهيم ڪونہ سهارو
ڏکن جي ڇپن جون ڪائي ڇونڊون
ٻيڙيءَ ۾ ٻنجي ويئون اٿم ڦونڊون
او مانجهي هاڻ جلد آڻ ڪنارو
سائين سچا - جڏهن وڏيري تڏهن منهنجي سنڀال لهہ
لوڏا توکان لهرن ۾ - ٿي اچينم ساڏي
خبر سان ترهو اڪارجانم
دکن جي دنيا جي ساگر کان اچي ترکون تراهہ
سائين سباجها منهڙو نہ مٿجانم.

آهيان تنهنجي در تي سوالي

لکن جي بگري تو بڻائي
منهنجي ٻہ تہ بگري بڻاءِ سائين
در تنهن جي تي ڪئين سوالي
در تنهن جي تان موٽيو ڪونہ خالي
اي سخاوت جا شاهہ
مان هڪ سوالي ٿي تنهن جي در تي آيو آهيان
منهن جي جهولي ڀر
پنهن جي بي حد جي ڀنڊاري مان ڪ پري ڏيہہ
دور سي آيا هون منگتا
تون هي سخي سودار
تون آهين جڳ جو والي
تنهن جي در تي آهي سيڪو سوالي
ڪڏهن ڪين ٻڌوسين تہ ڪو موٽي ويو خالي
تون پارس - مان لوہ لڳين تہ سون ڪرينہ
داتا تنهن جي دربار - مون خالي آهي جهولي جهلي.
پيري پوندپسانءِ چوندي سانءِ
ڀرسائين منهن جي جهولي
جڙهي تہ جبل چوٽ لي سڏڙا ڪندپسانءِ
سرلہ شاہ لطيف چوي لوڇي لهندپسانءِ

آيا هون تيري دوار داتا

ٻوکانسواءِ مان پيو ڪنهنجي در وڃان؟
توکانسواءِ منهجو آهي ٻيو ڪير؟
تون داني- مان ڪنهنجو ٻکاري،
هي ناڪر هاڻي مان هارائي ٻوو ٺ هليو آيو آهيان
هاڻي وڏيئي ڪه مار- وڏيئي ڪه جيار
ٻون ئي سنم سهارو توبن نه ڪوئي چارهو
توبن جهان سارو دل کي لڳي نه پيارو
دنيا کي آزمايم دکه درد کي وڌايم
ڪنهن مان مزو نه آيم- سڀ کان ڪرائينم ڪنارو
دنيا پرايو جانو- سکه جو ڇيم نه ڳانو
ظاهر مٺو زمانو- آهي اندر کسارو
دنيا ڏني پني مون- ڪنهن سان سنگت ڇني مون
دل ٻوکي بس ڏني مون- ٻو ساڻ دل جو آرو
پنهنجن هٿن سان ٿو ڦاهين- ڦاهي وري ٿو ٻاهين
ڇڙهيل کي هيٺ لاهين- ڪنهنجو سڄو پسارو
ماري ڇڏين ٻوري جيارين- ٻوري ڇڏين يا ٽارين
ڪارين ٻوري سنوارين- ٻون ئي راز وارو
در ڪنهنجي ٻي ڪيڏيءَ مدت کان گنهگار آهي ڪڙو
ڇو نه ڏا رحمت جي ڪونيءَ جو منڙا لاهيوم ڪڙو.

شل سائين - دڳہ لڳائين
ٻالڪ آهيون تنهنجا ننڍڙا ننڍڙا
پير اسانجا ڪچڙا ڪچڙا
شل سائين دڳہ لڳائين - او منهنجا سائين
ڏکر ڏاڪرا ڳهٽيلي ڏنر - ٻي ٻچ نہ ٻچينر
وار وار وينتي ٿو ڪريانءِ
ذري نہ وڇورج وٽي وجهي.
مالڪ تون اچي مليئر - ٻيو مڙيوئي مون مليو
سائين تنهنجي در تي آيس ساڻ اڪير
جن شون ورتي تنهنجي - تنهنجي لڄ رکيءِ
اوکيءَ ويل اسانجي پت رکندين تون سرور
هيڻن جو تون آهين هر وقت همراهہ
عيب مدايون مون ۾ ڳهڻيريون
پاڻون قرب وندينداا
ننگڙو نيٺ ننگيم توکي آهي
ڏکڙو شال ڏکينداا
سالن کان آءٌ سائل آهيان - خالي ڪين ڇڏيندا
لهرين وچ ڪين ڇڏيندا - نيٺ ڪناري نيندا
شاهن جو شاه آهين - مشڪل ڪشا آهين
رهبرءِ راهہ آهين - ماهر ملاحُ آهين
تون آهين پتوار منهنجو
تون ئي آهين آڌار منهنجو.

بندو ڪڌهن نہ بي ڏوهو- ٻلارا بخشجانءِ
بخش بديون مون بدڪار جون- اي سائين بخشڻهار
ڍڪيون منهنجون منهنجا ڍول تون ڪٽي ڍڪ
مان تہ آهيانءِ عيبن ڀريو.
مون متان منهنجا مالڪ- تون نوازش جي نظر ڌر
تہ مان عيبدار بہ عزت وارو ٿي پوان
منهنجن عيبن کي نہ ڏسجانءِ
مون گنهگار جو تو ڪانسواءِ ٻيو ٻلو ٻيٺي ڪونهي
اي سائين تون منهنجن گناهن کي معاف ڪر
جا ڏٺہ منهنجي ڏنگائي سا مٿا مونکي معاف ڪر
ننگيءَ کي ڍڪجانءِ- عيب نہ ڏسجاءِ
مالڪ مون مسڪين جا
منهڙو نہ مٽائجانءِ- ڪشت منهنجا ڪٽجانءِ
توهين پنهنجو پاڻ آهيو ننگہ نباهڻ وارا
هيءَ نماڻي عيبن هاڻي- هت مٽئون هون نہ لاهيو
سائين منهنجا ڪجانءِ ڪا مون تي ٻلائي
توريءَ نہ آهي مون لاءِ وات ڪائي
مون مورڙهي جي ڪجہ نت رهنمائي.

سدالين سڻ تون منهنجي اندر جون آهون
در تنهن جي تي پئان ٿي دعائون.
مون عيبدار کي تنهنجولي ڪ آسرو آهي
هي ايشور تون ورالي بر منهن جا گناهہ بخش ڪر
ميري آهيان. مندي-آهيان. بيشڪ بندي آهيان
ڍڪين منهن جا ڍولڻا. منهن جا عيب نہ ڦولڻا
پيلي آهيان تنهن جي پناري. لڳي آهيان
تنهن جي لاري
هيءَ نماڻي عيبن ڀائي. همت مٿاون مون نہ لاهيو
مون ۾ عيب اپار. سڄڻ مان تنهنجي پانهري آهيان
عيب نہ ڏس تون اوگڻ منهن جا
توکانسواءِ اٿر ڪونہ چارو
آءٌ ڪ آهيان گنهگار. تون آهين بخشڻ وارو
سالين. مان ٿولي کي ڪ ڪڏان ٿو
مان آهيان گنهگار. سدالين پليل.
پر تون آهين بخشڻهار
تون ڪرتار. کهل جو ڪوڏيو
تون پلا ڪلن اسانکان حساب چڪيندين؟
ڍڪين عيب ڍولڻا. عيبدار آهيان
تون پاڪ پرور دگار. مان گندو گنهگار
سالين لڳہ ستار. ميٽ مدابون منهنجون
... ٽڪجيو پيان

تون حبيب تون طبيب - تون دارون کي دردن
حڪيم صادق بہ تون آهين
عزاب - درد ۽ بيماريون - جلائين جان کي جهوري
ولهن جا ويچ واهر ٿي - صحت ڏي ۽ شفالي ڪر
مريضن جو شفا دارون تنهنجو ئان ۽
درد مٺهن جي جو دارون تو نهين
بي درجي مان ناهيان سونهين
حال سيوئي تو چاڻين
چرخ فلڪ جي گهڻو آهي ستايو
دکہ ڪنڻ جو ڪريو جلد ڪو سعيو
سجڻ اچي تي ساٿي
دکڙا ڪٽين اچي پاٽيهي
سڪا کن ۾ ساوا ڪرين
هٿين خالي ڪونہ وڃن - سڀ مڱيو دان تو وٽان وڃن
الدرن کي اکيون ڏين
لولا لنگرا ڪڏڻ لڳن
منگتا محتاج تو وٽ پري پير اچن
پرپور پرچي وڃن سائين تنهنجي در تان.

ڏاتار تہ تون- ٻيا سڀئي مڱتا
اي ڏاتار ڏيھہ، ڪي ڏيندڙ
ڪپيم جيڪي گهران توکان
آءٌ تنھنجو منگتو تون منھنجو سائين
مون ٻيا در سڀ پيٽيا آهن- پر تو جهڙو داد رس
۽ نوازيندڙ ٻيو آهي ڪونہ
جيڏو تنھنجو نانءُ ٻاجھہ، بہ اوڏيائي منگاءِ
ڏاتار تہ تون- ٻيا سڀئي مڱتا
ميئھن منڌاڱتا وسٽا- سدا وسين تون
سوڪيءَ پانڻيم سيڪو اوڪيءَ پانڻيم تون
سائين تون پنھنجا لائق ڪجانءِ
مون ۾ پلا لائقيت ڪيتري ؟
ٻڌو اٿم ٻين کان تہ ڏاتار آهين
سچن سان تہ سائين وفادار آهين
اسان ڪچن جو بہ تہ تون ئي آڌار آهين
مسڪينن سڀني جو سهارو تون آهين
ڏکن کي دفع ڪر دلارو تون آهين
ٻرن سان بہ تون ڪرين ٿو ڀلائي
اڱھن کي ڏين ٿو سکهو تون سگهائي
تنھنجي گنج ۾ آهي ڪهڙي ڪانہ ڪائي
تنھنجو در سخا جو کليل آهي سدائين
تون مالڪ مان مسڪين سائين.

آڌار آڌيڻن جو توهين

اڄهو آسرو منهن جو تون آهين
تون ئي تہ منهنجي اوٽ آهين
تون آڌينن جو اڄهو آهين
تون اٽرين جو آڌار آهين
سائين سڀاجها۔ تون ئي تہ سهارو آهينم
تون ئي تہ منهن جو رب ۽ رهبر آهين
اي ڏٽي تون ئي منهنجو ڏٽي ڌنار ۽ حامي آهين
تنهن جي آڌار ئي تہ پيو ٽڪيان
تون ئي تہ منهنجن ڏک، دردن ۾ منهنجو همراه آهين
والي ڪورو ڪجانم
درد مندن جون دانهون ٻڌين اونائين
تون آهين منهنجو مالڪ۔ مان آهيان تنهنجو ٻالڪ
تون ئي آهين پرتپالڪ
پريم وارن جي اکي ڦلي ئي ٻہ تون راضي ٿين ٿو
جوت جڳائي جيڪو۔ تنهنجي روشن راهہ ڪرين ٿو۔

عدل چتان آءِ نہ - ڪو ڦيرو ڪجائم فضل جو
متان سائين حساب چڪين مون کان
اي ڏٽي توں بي حد بخشڻھار آھين
گناھ نہ بخشين تہ بخشڻھار ڪئن ڪوٺيون؟
ڳڌم نانءُ تنھنجو ڪڏھن ڪين ويھي
سيالم نہ توکي اندر پاڻ پيھي
گنھگار آھيان- گنھگار آھيان
سزا جي توں ڏيندين سزا وار آھيان
نہ مون سان ڪر توں عدل ۽ عدالت
فضل تو گھرانءِ مان- سخي ڪر توں سخاوت
شھنشاه عالم- نگھبان ٿيندين
دياران آھين- دياران ٿيندين
ٻٽين باغبان سدا ساٿ ڏيندين
لڳي توري لائي- گولي ھيءَ گڏيندين
دکن جي دنيا ۾ دکن آھي دکايو
زماني جي گردش مونکي آھي منجھايو
توں سمو آءُ گندري- مون ۾ عيبن لکہ
ھن منھنجي حال جي توکي سڀ پرکہ
ڪارڻ رب الکہ- متان منھن متائينم
مون گنھگار کان منھن نہ موڙج-

ڪهڙو نہ ڏاتار آهين جو ڏمرجين تہ بہ ڏين
بون سان بہ سائين ڪرين ٿو ڀلائي
منهن جن بي شمار عيبن هوندي بہ مونتي ، پنهن
جي ڪرم ۽ رحم جي نظر وينهو ڪرينم
تون ڏاتار آ ۽ ڏوهي
آءٌ وساريانءِ - تون نہ وسارجانم
تون مالڪ مان مسڪين سائين
اي ديالو سروڪرتا - سرو سمرٿ - ڏينم سمت
سچا سائين ڪي گيان روپي گڻ ڏيو.
آءٌ تہ تنهن جي آهيانءِ - ڪوئي توڙي ڪري.
ڏيکي درشن پنهن جو سائين -
ڪريو مـون کي مست چري.
تون منهن جو سائين- آءٌ تنهن جي پانهي
پل پل توکي ساريان
ڪڏهن ڪين مان توکي وساريان
دنيا رسيم تہ پل رسيم- تون نہ رسجانم
سائين سڀاجها منهڙو نہ مٽائجانم
مٺا مالڪ مان توتي کي تہ ڪڏان ٿو
مان آهيان گنهگار ۽ سدائين ڀليل
بہ تون آهين بخشڻهار.

هي ايشور واهم تنهنجي اپار مايا

هي ايشور تنهن جي ليلا عجيب آهي.
سبحان تنهن جي قدرت مالڪ
ڪٿليءَ کي ڪڻ هاٿيءَ کي مڻ ٻه تون ئي ت
پهچائين.
قدرت تو قادر جي ڏسي منهن جو من ته ڏريو پو
ري ٽنبي ري ٽوٽيءَ تون ڇپر تون ڇانو
تنهن جي رحم ۽ فضل جو ته حساب ئي ڪونهي
تون ئي ته ڪرندڙن جي لٺ آهين
تون ئي ته مشڪل ڪشا آهين
پل پل تون اسان جي سار لهين ٿو
جيئ منهن کي روزي رسائين ٿو
ڪٿليءَ ڪنچر کي پيٽ پهچائين ٿو
شاهن جو شاهه آهين
تون بي انت آهين
ڪنهن به تنهن جو انت نه آهي پاتو
عجب کيل تنهن جا عجب تنهن جي بازي
تنهن جي ڪرپا جو ته ڪاٿو ئي ڪينهي
تنهن جي گنج ۾ آهي ڪمي ڪانه ڪائي
تنهنجو در سخا جو کليل آهي سدائين.

دکہ پہجن تيرا نام

اي ايشور ڪھڙو نہ ديالو آهين.
داتار تون. ڪرتار تون. آهين اکنڊ پندار تون
تنهن جي نالي ڳڏي من نهال رهي.
توهين ديا جو پندار سائين
شرن پڙئي جي لڄڙي رکين تون
دينن دکين جي سڏڙي لهين تون
آهين دکين جو آڌار سوامي
توهين سڀني کي روزي رسائين
ميگهہ ميا جا سڀ تي وسائين
اٺ سونون جو سونهون تون آهين
منجهيل کي تون دڳہ لڳائين
پن پورين پاتار پر. پنڙ تون تارين
تنهن جو در سخا جو کليل آهي سدائين
ڪرين شاه پيادا، ڏين پيادن کي شاهي
جيڪا تنهن جي مرضي ٿيندي نيٺ سائي
تنهن جي در تان سوالي. وڃي ڪين خالي
جهڙي آس جنهن جي تهڙي تون پڄائين
جڏن جو جياپو سائين تون آهين جائي
پريو تون بي حد آهين. مان ڇا آهيان.

دين ديال پروسو تنهنجو ٻيڙيءَ چاڙهہ پروار منهن جو.
جو تو وڏي حڪم ڪريم.
هن ٻيڙيءَ کي ڪنڌن بہ پار لنگهائين.
هي پرم پتا، مونکي اهڙي مت ڏي جو مان
ٻين جي دوشن کي نہ ڏسان، مگر سندن خوبيون
ڏسان ۽ پنهن جا عيب ڏسان.
مٺو ٻولي مُکہ مان، سڀني کي سکي ۽ خوش ڪريان
مان ٻي سمجهہ آهيان، تون سمجهاءِ داتا،
تون سچو گيان هردي ۾ جڳاءِ داتا.
تہ هر جاءِ ڏسان تنهن جو شان سائين،
اهوئي کپيم تنهن جو احسان سائين.
اي شاهن جا شاه ڪرين تون پنهن جي مهرباني
ڪرين پنهن جيءَ مهر سان سڦل منهن جي زندگاني
سائين سچي گيان جو سرمو پائينم
تہ اندرين اکہ کليم.
مالڪ سمت ڏينم تہ ڪڏهن بہ من وچن ڪرم
سان ڪنهن جو بہ مدو نہ چاهيان.

ڪنهن جي در تي سچا سائين ڪريان ٿو عرض مان
ڏي سمت صاحب سچي ٿي قول تي قائم رهان
لوڀ لالچ دغا دولاب کان داتا بچائج.
ڪر اها آسيس مان نشڪام ٿي شيوا ڪريان.
دردمندن لاءِ ٿي دل ۾ درد پيدا ٿئيم.
غمزدن جو غم ڏسي غمخوار ٿي تن جو ٿيان.
پيار سيڪنهن لاءِ سچو دل جي اندر هردم ڌريان.
مان نمائو، آرزو آهي ايشور منهنجي اها،
سرو جي شيوا ڪندي ٿي سر ڏيئي سرهو ٿيان.
تو در تو اهو سوال ڪريان،
ڪنديان اولياءَ مان سولي سدا.
مٺا مالڪ مونکي پنهنجن فرض پالڻ ۾ مدد ڪجانءِ
هي پريو مان تنهنجو آهيان جئن وٽيئي تئن رکي وٺين
سيني پارين ڪارج سنوارجانءِ.
جئن چڱن ۾ عزت ڏجانءِ.
دائم ٿي دل تي هجينءِ. ڪڏهن نه وسرينءِ.
مونکي سمت ڏي ته سدائين تنهنجا گڻ پيو ڳايان
سائين سوجهرو بخشينءِ.
رهبر ٿيندءِ. راه ڏيکاريندءِ.
سيني پارين نڌر جو ننگ، توکي آهي.

دين ديال ڀروسو ڪنهنجو ٻيڙيءَ چاڙهڻ ڀروار منهن جو.
جو تو وڏي حڪم ڪريم.
هن ٻيڙيءَ کي ڪنڌي ٻه پار لنگهائين.
هي پرم پتا، مونکي اهڙي مت ڏي جو مان ٻين جي دوشن کي نه ڏسان، مگر سندن خوبيون ڏسان ۽ پنهن جا عيب ڏسان.
مٺو ٻولي مُک مان، سڀني کي سکي ۽ خوش ڪريان
مان ٻي سمجهه آهيان، تون سمجهاءِ داتا،
تون سچو گيان هردي ۾ جڳاءِ داتا.
ته هر جاءِ ڏسان تنهن جو شان سائين،
اهوئي ڪپير تنهن جو احسان سائين.
اي شاهن جا شاه ڪرين تون پنهن جي مهرباني
ڪرين پنهن جيءَ مهر سان سڦل منهن جي زندگاني
سائين سچي گيان جو سرمو پائينم
ته اندرين اکه کليم.
مالڪ سمت ڏينم ته ڪڏهن به من وچن ڪرم سان ڪنهن جو به مدو نه چاهيان.

لنهن جي دَر تي سچا سائين ڪريان ٿو عرض مان
ڏي سمت صاحب سچي شل قول تي قائم رهان
لوڀ لالچ دغا دولاب کان دانا بچائج .
ڪر اها آسيس مان نشڪام ٿي شيوا ڪريان.
دردمندن لاءِ شل دل ۾ درد پيدا ٿئيم.
غمزدن جو غم ڏسي غمخوار شل تن جو ٿيان .
پيار سيڪنهن لاءِ سچو دل جي اندر هردم ڌريان.
مان نمائو، آرزو آهي ايشور منهنجي اها،
سروَ جي شيوا ڪندي شل سر ڏيئي سرهو ٿيان.
تو در ٿو اهو سوال ڪريان،
ڪندين اوليءَ مان سولي سدا.
مٺا مالڪ مونکي پنهنجن فرض پالڻ ۾ مدد ڪجانم
هي پريو مان تنهنجو آهيان جڏن وٽيئي تڏن رکي ونيم
سيئي پارين ڪارج سنوار جانم.
چئن چڱن ۾ عزت ڏجانم.
دائم شل دل تي هجينم. ڪڏهن نه وسرينم.
مونکي سمت ڏي ته سدائين تنهنجا گڻ پيو ڳايان
سائين سوجهرو بخشينم.
رهبر ٿينم. راه ڏيکاربنم.
سيئي پارين نڌر جو ننگ، توتي آهي .

روزاني پرارٿنا

سک جي رات گذاري اٿيئي، سک جو ڏينهن گذارج. زندگيءَ جا ھيترا سال سک جا گذاريا اٿيئي، باقي بہ سک جا گذارج.
سک جو ڏينهن گذاريو اٿيئي، سک جي رات گذارج.
اڄ بہ ڪنهنجو آسرو، سڀاڻ بہ ڪنهنجي آس.
سدا سدا ڪنهنجو آسرو، ٻيو ڪون ٻارنہ ماس.
ھي پرڀو انگ سنگ سھاءِ ٿيءُ.
ھٿ نہ ڪڏھن منجھائجانءِ.
ھٿ نہ ڪڏھن ڪنهن جي اڳيان ٽنگائجانءِ.
ڪنهن جو ڪڏھن بہ محتاج نہ ڪجانءِ.
پنهنجي پيرن تي بيھڻ سيکارجانءِ.
قرض مرض کان آجو ڪجانءِ.
ڪلياڻ ڪاري سدائين ڪلياڻ ڪجانءِ.
ڪل ڪارج راس ڪجانءِ.
ڪل ڪارج سنوارنجانءِ.
پنهنجي فيض ۽ فضل جو ڏيئو منهنجي جيوت جي ڏيئي ۾ سدا اوڀيندو اچج.
شل سدائين سڀ جو ڀلو چاھيان.
ڪنهن جو ڪين شل مدو چاھيان.

٦. پرارٿنا ۾ ڪوبه اُلٽو (Negative) ويچار نہ هلاءِ. صرف پرمارٿي ويچار ٿلدائڪ ٿين ٿا.

٧. هميشه ايشور جي اِڇا کي راضپو ظاهر ڪر. جيڪي ڪپيئي سو ڪانئس گهر. ۾ جيڪي مالڪ ڏئيئي تنهن تي راضي رهہ. جيڪي تون گهرين ٿو تنهن کان اهو بهتر هوندو.

٨. پاڻ ۾ هير وجهہ، نہ سيڪجهہ مالڪ جي هٿن ۾ سونپجي. مالڪ کان بهترين ڪوشش ڪرڻ لاءِ سگهہ، طلب، پوءِ وشواس رکي نتيجي جو بار مٿس ڇڏ.

٩. جن شخصن توسان سلو ورتاءُ نہ ڪيو هجي يا جي توکي نہ وڻندا هجن تن لاءِ پرارٿنا ڪر.

١٠. جٽن پين لاءِ وڌيڪ پرارٿنا ڪندين، خاص طور انهن لاءِ جن سان تنهنجو واسطو نہ آهي تٽن تنهنجي پرارٿنا وڌيڪ اثرائتي ٿيندي.

ڊاڪٽر وليست. پيل "هندواسي"

پرارٿنا جا ڏهہ نيم

ڏهہ نيم جن دوارا پرار ٿنا مان ڦلدائڪ نتيجا حاصل ٿين ٿا، سي هي آهن :-

۱. روز ڪجهہ پاٺ کي فارغ ڪر، ڪجهہ زبان سان نہ چئُ، فقط پنهنجا ويچار ايشور ڏي ڪر، ان طرح ڪنهنجو من ايشور ڏانهن مائل ٿيندو.

۲. پوءِ وات سان پرارٿنا ڪر، سليس سوپاويڪ اکر ڪم آڻ، جيڪي من ۾ هجيئي سو پرپوءِ کي ٻڌاءِ، پنهنجي نموني ۾ سائنس رهاڻ ڪر.

۱ روزمرهہ جي ڪم ڪار ۾ - ترين ۾ هجين يا بس ۾، ميز ڪرسيءَ ٽي هجين يا ٻئي ڪنهن هنڌ، هٿ هاج ۾، من مالڪ جي چرنن ۾ نواءِ. اکيون بند ڪري دنيا جا ويچار ڪڍي ننڍڙي پرارٿنا ڪرءِ ايشور کي ساکي ڏس.

پرارٿنا ۾ هميشہ سوالي نہ ٿيءُ، پر دهراءِ تہ ايشور جي ڪرپا جي ورکا ٿي رهي آهيءَ مالڪ جا شڪرانا بجا آڻ.

۵. پرارٿنا انهيءَ وشواس سان ڪر تہ سچيءَ دل جي پرارٿنا ڪنهنجن پيارن ڏائين پهچندي ۽ ايشور جو پيار ۽ رڪشا هنن سان نيبهہ ٿيندا.

فهرست

Printed by Shri Radhakrishin Prabhdas
at the Amar Bharat Press, Ajmer.
&
Published by Shri Ram B. Motwani
Jt. Secretary, Sindhi Sahitya Samiti, Bombay.

ٻه اکر

اسان جو پيارو ۽ ڇهون جوڳي آهي. اڪل لوڙلي
پٽي ساهتيه جي شيوا ڪٽي اٿس. هي سندس دل جي
امنگن جون سدائون ڏٺيءَ در ڪيل اميد ته مالڪ مهربان
پنهنجي ٻاجهه ڪري قبول ڪندو.

اسين ٻه پڙهي ڪري، من جي مٺڪي کي موڙي
ڪري سائينءَ جي راهه ڏانهن وڪه وڌائيندا سون، ته سچو
آنند پراپت ڪنداسون.

سهائتا ملڻ ڪري قيمت اڌ جيتري رکي ويٺي آهي،
جيئن هرڪو ۽ پيڙا لاڀ وٺي سگهي.

شيوا ۾
هري سندر روپچند

روحاني باغ مان جتان ڦتان گل گل
جولدي هن لدڙي ٻستڪ ۾ وڌا انر.
دا ليشان ڏني د سڪيو آعيان ، ٻيهن
لاء معاني ملڪار آعيان .

”اتي الڪ سي اور“

لمه لير ڀڙجڙا سان مهيجي لن من حـ
ڪشت ڪنجي ونا آهن.
شاهد پاڻ ڀيرون ۽ لمه لير ڀڙجڙ سا
الاب برالي سکهن .

ڪـ.. ش . ا

ويا آخر وڃڻ وارا!

وڃڻ وارن کي وڃڻو هو، ويا آخر وڃڻ وارا
اسانکان ويا ڪري پاسو، هئا پاسو ڪرڻ وارا
اسانکي نيڻهن جو تارو هئو ڳنڍيو ٿو، اڪي ڇنڻو
مگر جن کي هئو ڇنڻو، ڇني ويا سي ڇنڻ وارا
اهي آخر وساري ويا، پنهنجي دل تان ڀلائي ويا
هواسين ڪين جنکي هڪڙو پل ڀلجي، ڀلڻ وارا
هي ٻه اکر اسان روئندي لکيا آهن
اسين نہ تہ ڪين آهيون روئي لکڻ وارا.

هڪ ئي آشا تمنا هيس تہ پنهنجي اصلوڪي گهر وڃان ۽ جلدي وڃان.
اسين إنسان موت پر ڪيترو نہ ٿا ڏڄون، پر هن نرموهي ديويءَ موت کي اين ٿي سمجهو جئن ڪبير صاحب چيو آهي-
”جس مرني سي جڳ ڏري - ميري من آنند
مرني ڪي سـي پائيئي - پورن پرمانند.“
”هاڻ هلبو- هاڻ هلبو- ڇپر ڇڏبو- هاڻ مونکي ڪانہ جهلي.“ بس! اهائي وائي وات هيس.
”ضيا“ صاحب جا هيٺيان اکر سندس دل جو حال ٿا ٻڌائين-
درحقيقت موت رنج و غم مٽائي ٿو ڇڏي،
مڙر موت دنيا جي ڪشمڪش کان ڇڏائي ٿو ڇڏي،
هڪ سکون جي خاص دنيا ۾ رسائي ٿو ڇڏي،
هرگهڙيءَ جي آه و زاريءَ کي مٽائي ٿو ڇڏي،
مان تہ چوندس موت آهي هڪ حيات-جاودان
موت سچ پچ ٿو ڪري إنسان تي احسان گران.
ايشور شل سيتا ديويءَ جي آتما کي پنهنجي چرن ڪملن ۾ واسو ڏئي.

گ-ا. ش. آلمچنداڻي

نرهوهي سِينا ديوي

گهڻيئي منجهس لکل گڏ هوا، نجوسون هئي
نه ڪنهنجيءَ هٿيئن ۾، نه ڪنهنجيءَ ڪنڌين ۾.
هٿ جي ڇوٽ، غريب غربي کي دل کولي ڏينديو هئي.
شيوا پوڄا ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويٺي ڪندي.
ڪاڏي پيٽي جو خيال ڪونه ڪندي.
هٽي پنهنجي طبعيت ڏاهي ڇڏيائين.
پٽ، ڏيون، نهون سندس اڳيان هڪيا حاضر هوا.
۴۴ سال مون سان دکــه سـکه ۾ ڪلهو ڪلهي ۾
لڳائي بيٺي.
دنيا دورنگيءَ کي ڏوڙي سمجهي سويل ئــي
ڪانئس پاسو ڪرڻ لڳي.
مٽن مائٽن جا ناتا سڀ مٿيا سمجهي سويل ئي
منجهانئن موه ڪڍي ڇڏيائين.
پاٺون پائنين ۽ پاڇاين جو موه ڪورو سمجهي
ڪانئن سويل ئي پاسو ڪيائين.
"مطلب جي آهي دنيا" ڪنهن ۾ رهي به ڪبو ڇا؟
اهڙو خيال ويڙهي ويس.
"جيڏيون ڇا آهي هن جڳ ۾. هاڻ پار اباڻي هلبو."
پنهنجي اصلوڪي گهر وڃڻ لاءِ ڏاڍي آتي هئي.

نرموهي سيتا ديوي

جنم ١٩٠١ع

ديهاڪ پتاري ١٠ مارچ ١٩٦٠ع

وڏا هلي ويراڳي - ويراڳي وطن لئي.

اُٺي آلڪ سي اور

تہ

دکہ ڪشٽ هٽي ٻري ٽيني
سکہ شانتي سري اوڏو ٽيني

ڪ. ا. ش. اُمرچنداڻي

١٩٦٠

پنجويھہ نوان پئسا

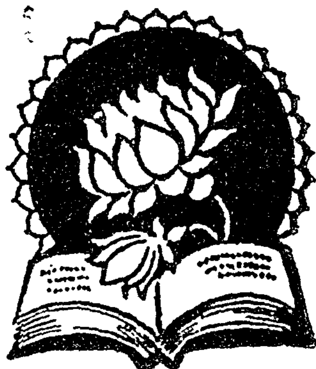
ڇپايل

سنڌي ساهتيہ سمتي

سنڌ ماڊل هاءِ سڪول بلڊنگ،
ڪينيڊي برج، بمبئي ٧.

اُٺيِ الڪ سيِ اور

گـا. ش. اُلمچنداٹي

٠–٢٥ ١٠

اسانجا وڌيڪ ڇپايل ڪتاب

ليکڪ — پيسا

تالو — ١-٠-٠

(سنڌي) وتو ٻاجي

ڪيما پروچن — (لوهمان دوارڪو سندراڻي)

” ڪرشن داس جاجو — ٠-٢-٠

سمپتي دان — (لوهمان طوطارام ولڇا):

” ”دڪابل“ — ٠-١-٠

ڏرليء جا گيت — ” ”بيوس“ — ١-٨-٠

عمر بيوس — ” ” — ٠-٨-٠

گرو نانڪ جون ڳوتا — ”دڪابل“ — ٠-٣-٠

ڏرلي ڪي اِڪار — (سنڌي) ” ” — ٠-٢-٠

هال ري ڪرا هال — ” ” — ٠-١-٠

شنک ناد — ” ” — ١-٤-٠

لورن — ” ” — ٠-١-٠

ڏرلي ڪي گيت

ملڻ جو هنڌ:—

لوڪ ساهتيه پرڪاشن گانڌيڌام

پوسٽ:— آديپور - (ڪڇ)

Printed by Mellaram Mangatram at Sunder Press, Kaisergunj, Ajmer. and Published by Kumari Krishana Bhambhani, Secretary Lok Sahitya Prakashan PO. Gandhidham (Adipur, Kutch)

جي ياونا ڪيدي پرمارت جو ياؤُ پرڻ هڪ لفظ ۾ چئجي
، هيءَ تحرڪ ”جيون - شڌي“ جو تحرڪ آهي.
وشو وياپي پوُدان

اڄ هيءَ ويچار ڌارا رڳو هندستان تائيـن محدود
ڪين رهي آهي. دنيا جا ٻيا ملڪ پڻ اڄ ڏانهن انسڪتا
سان هن هلچل کي ڏسي رهيا آهن. هن هلچل جو اڀياس
ڪري رهيا آهن. پنهنجن ملڪن ۾ ساڳئي نموني جو
تحرڪ شروع ڪرڻ لاءِ سوچي رهيا آهن.

جهڙيءَ طرح گوتم ٻڌ، عيسيٰ، محمد ۽ گانڌيءَ جا
ويچار رڳو سندن ديش تائيـن محدود نه رهيا، مگر
سڄيءَ انسان ذات انهن ويچارن کي اپنايو، ساڳيءَ طرح
اڄ ونوبا جا ويچار ۽ پوُدن رڳو ڀارت تائيـن محدود
نه رهيا آهن.

جيئن سج اڀرندي ئي هر طرف روشنـيءَ جون
ڪرڻائون ڦهلجي وينديون آهن، ساڳيءَ طرح هيءَ هلچل
ٻا اڄ وشو وياپي ٿي رهي آهي.

اڄ اسان سڀني جون دليون اڇائون آهن ته ونوبا شل
جڳ جيئي ۽ اسان ۾ شڪتي اچي جو اسين سندس
قدمن تي هلڻ جي ڪوشش ڪريون.

جن وت ڏن ڄاڻي زمين ڪجهه نه آهي، اهي محنت جو دان ڏين. جيڪي محنت نه ڪري سگهن ۽ اهي 'بڌي' جو دان ڏين، يعني پنهنجي سمجهه سان پين جو ننا سوارث پلو ڪن. هو وت اهڙو ڪجهه نه ڏيئي سگهي جيڙو نه هجي، اهي بربر هو دان ڪن، يعني هر ڪنهن سان بربر سان ورلن. جيڪڏهن بربر جو دان ليو نه سب دان ليا. جنهنکي اسين پنهنجو بربر ڏيون انکي سب ڪجهه ڏيڻ لاء اسين تيار رهون ٿا. جيڪي ڪري سگهن آهي سماج سيوا لاء جيون دان ڪن، يعني سچي عمر سيوا کي لڳا رهن.

مطلب اهو تي نه جيڪي مون وت آهي اهو مان پين جي ڀلي لاء ورهايان.

'دان' اج لياڳ ڏانهن اشارو ڪري ٿو. هو ڪنهنکي ياڻ کان وڌيڪ پين لاء ڪجهه نه ڪجهه ڪرڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته هر ڪنهن جيڪي ڪجهه حاصل ڪيو آهي رڳو پنهنجي طاقت ۽ عقل سان نه پر پين جي سهڪار ۽ مدد سان. ان ڪري مون وت جيڪي ڪجهه آهي اهو رڳو منهنجو نه آهي، ان تي سماج جو حق آهي. خود مون تي به سماج جو حق آهي ڇاڪاڻ ته مان سماج جي سهاري تي جيوت رهي سگهيو آهيان ۽ وڌيو ويجهيو آهيان.

اهڙي طرح ڏسجي ته هن سڄي آندولن جو مول مقصد آهي "انساني من ۾ ڦيرو آڻڻ." من مان سوارثه

گهڻو ڏئي چاڪاڻ ته ٻين جي مدد سان پئدا ڪيل
رڳو پاڻ ڪم آڻڻ پاپ آهي.

'سمپتي دان' ۾ مليل پئسن جو خرچ هيٺئين نموني
ٿئي ٿو. ١. جن ڪسانن کي زمين آهي مگر ان کي کيڙڻ
جا وسيلا نه آهن، انهن کي آهي ونئي ڏيڻ.
٢. ڀودان لاءِ جيڪي گرام سيوڪ جيون-دان ڪندا،
تهن جي جيون نرواهه جو بندوبست ڪرڻ.
٣. سروودي-ساهتيه جو پرچار ڪرڻ.

'سمپتي دان' ۾ ڪنهن ٻئي کي پئسن ڏيڻ جي
ورت نه آهي. پاڻ ئي دان ڪرڻو آهي؛ پاڻ ئي
ان ڏن جو ترستي ٿي سماج ڪلياڻ لاءِ ان کي خرچ
ڪرڻو آهي.

ڀودان ۾ نه رڳو اهيٺي ڏئي سگهيا ٿي، جن وٽ
...يومي هئي، مگر 'سمپتي دان' ۾ هر ڪنهن کي حصو
...ڏيڻو آهي.

"ڀودان" "سمپتي دان" سان گڏ اڄ ٻيا ٻڻ ڪيترا
...دان" شروع ٿي ويا آهن. جيئن ته "محنت دان"
...بدي دان" "پريم دان"؛ "جيون دان" اهڙي طرح
... 'دان' لفظ ڏاڍو وسيع ٿي رهيو آهي.
... 'دان' سان ئي پوري ورهاست ٿي ٿي. ان ڪري
...سان وندي ڪاڻڻ ئي اڄ انساني ڌرم ٿيڻ گهرجي.
...ميءَ جي پوري ورهاست 'ڀو دان' سان ٿيندي.
...ءَ جي وند ورڇ 'سمپتي دان' سان ٿيندي.

جيئڙي طرح زمين لي اسان مان ڪنهن به هڪ جو ذاتي حق نه آهي، پر اها سڀني لاءِ آهي، ساڳيءَ طرح سمپتي پڻ جيڪا اسان وٽ آهي، اها ذاتي اسان جي نه آهي. اها سماج جي سهڪار سان ئي پيدا ٿيل آهي، ان ڪري سماج جي ئي آهي. ماڻهو به سماج جو هڪ انگ آهيان انڪري ان جو فائدو مان پڻ وٺندس، پر ذاتي مان ئي فائدو نه وٺندس.

ان ڪري "سمپتي دان" ذاتي انهن لاءِ ڪونهي جن وٽ گهڻو ڌن آهي يا جيڪي گهڻو ڪمائين ٿا، مگر اهي پڻ ان ۾ حصو ڏين جيڪي غريب آهن. هر ڪنهن کي 'دريدر نارائڻ' کي پنهنجي گهر جو ڀاتي سمجهڻ گهرجي. "سمپتي دان" پنهنجي ڪمائيءَ جو ڇهون حصو ڏيڻ گهرجي يا گهر خرچ جو ڇهون حصو. پر اها ڪا ٽيڪس نه آهي، هر ڪو ڏئي ۽ پنهنجي ايما موجب ڏئي. پر جن وٽ ايترو به ڪونهي جو گهر خرچ هلائي سگهن، اهي به ڏين. جاڪاڻ ته هتي وڏيءَ ۽ ننڍي رقم ۾ ڪو به فرق ڪونه آهي.

هڪ طرف هزار روپيا مهني ڪمائيندڙ هيڪڏهن مهني پنج رپيا دان ڏئي ٿو ۽ ٻئي طرف گهر جو خرچ مشڪل سان هلائي سگهندڙ هڪ رپيو ڏئي ٿو، ته هڪ رپئي ڏيندڙ جو ليکو وڏيڪ آهي. دريدر نارائڻ لاءِ سندس شردا وڌيڪ آهي.

—اعتماد ۽ ط — هر ڪو پنهنجي ڀاونا انوسار ٿورو ڪي

جيڪا ڪسان کي ملي ٿي انجو هو تيستائين مالڪ آهي
تيستائين هو ان جي سيوا ڪري ٿو؛ يعني ڪيتري تو
۽ جي مري وڃڻ کان پوءِ پٽ کي به ان زمين تي حق
هن رهندو جڏهن پاڻ ڪسانـي ڪرڻ لاءِ خواهن
ندو. ٻـيءَ حالت ۾ اها زمين ڳوٺ جو ”سهڪاري
ت“ ٿيندي، جا پنچايت ئي سنڀاليندي.

ڀو دان ۾ رڳو ويران زمين ملي ٿي، اهو وهم اڄڪلهه
ري ويو آهي؛ چاڪاڻ ته بهار، بنگال ۾ اهڙي زمين
به هزارين نه پر لکين ايڪڙ ملي آهي، جيڪا هندستان
جي وڌ ۾ وڌ آباد زمين جهڙي آهـــي. مدورا ضلع
(مدراس) ۾ ته اهڙا سوين ڳوٺ دان ۾ ملي چڪا آهن
بلڪل آباد ۽ سرسبز آهن، جن جي آبادي تمام
ط آهي.

اهڙا بادليل جواب ٻڌڻ کان پوءِ ڪنهنجي به من ۾
دان بابت شنڪا نه رهي آهي.

سمپتي دان ۽ ٻيا دان

ڀو دان کان پوءِ ونوبا جو ٻيو قدم آهـي ’سمپتي
‘. ’سمپتي دان‘ پڻ انهيءَ سڌانت تي ئي شروع
جنهن تي ’ڀو دان‘.

جهڙي طرح ڀوميءَ لاءِ ونوبا چوي ٿو ته ”سرو ڀومي
ڳوپال ڪي“ ساڳيءَ طرح هو سنت تلسيداس جي هڪ
پائيءَ جو حوالو ڏئي چوي ٿو ”سبهِ سمپتي رگهوپتي
آهي.“

ننڍا کيت آهن مگر ان ڪري جهان جي پيداوار گهٽي ڪونہ آهــي. خود پارت ۾ بهار ۽ بن پرانتن ۾ لچرو ڪري ڏنو ويو آهي تہ ڪن حالتن ۾ الڳ الڳ کيتيءَ سبب پيداوار وڌي آهي.

وڏيڪ اهو جو ڇو وچي تو تہ زمين جي ورهاست سبب گهوٽاٽي هنون کي ڏک لڳندو سو نہ بلڪل غلط آهي ڇو تہ زمين رکو ملندي تي انهن کي جيڪي ڪساني ڪند هوندا. يا جيڪي پاڻ کيڙيندا. هونءَ نہ رکو زمين جو پيدائش هاري تہ جي زندگــيءَ جون گهرجون پوريون ڪري ڪونہ سگهندي. ان ڪري هنکي پنهنجي بدر جي کيڙي لاءِ ڪنو پوندو ۽ اٽو پوندو. ساڳيءَ طرح خود پورليءَ لاءِ بيا گهرو هنر هلائڻا پوندا. ان ڪري هن آندولن جو نعرو تي آهي پوردان مؤلڪ- گرامدان پوءَ پرڏان. اهنسڪ ڪرانتي.

اهو بلڪل صحي آهي تہ وسيلن جي نہ هجڻ سبب زمين هوندي پڻ ڪسان لاءِ کيتي ڪرڻ مشڪل ٿي پوندي. ۽ انهيءَ کوٽ جي پورائي سمپتي دان سا ڪئي وڃي ٿي. ان کان سواءِ جيڪي پومي ڏين ٿا اهي دلي پاونا سان ڏين ٿا، ان ڪري هو انهن وسيلن ميس ڪرڻ ۾ پڻ مدد ڪن ٿا، جن ذريعي سندن ٿي ڪسار پالي، سندن ڏنل زمين جو فائدو وٺي سگهن.

ٽئين زميداري رواج پيدا ڪرڻ جو دوپ ظاهر ڪيو ٻو آهي. سو بہ اجايو آهي. جاڪاڻ پودان ۾ مليل زمين

هڪ اعتراض اهو ٻه اٿاريو ٿي ويو ته جنهن کي زمي
ملي آهي ان جي مرڻ تي اها زمين سندس اولاد کي
لندي، پوءِ چاهي سندس اولاد هارپ ٻه نه ڪند
جي. اهڙيءَ طرح سان وري پيو زمينداري رواج شروع
ٿي ويندو.

جن کي ڀودان بابت گهري ڄاڻ نه آهي انهن ته ائين
ٻه ٿي چيو ته ڀودان ۾ زمين اهائي ملي رهي آهي جيڪا
پڙيانگه يا ويران پئي آهي- ڪابه آباد زمين ڀودان ۾
ڪين ملي رهي آهي.

ونوبا انهن سڀني اعتراضن جا جواب ڏنا آهن ۽ شنڪائن
کي دور ڪيو آهي.

ونوبا چوي ٿو ته اڄ ڪسان کي زمين جي بک آهي،
سندس اها بک لاهڻي آهي. بک لهڻ تي هو ڀين سان
گڏجي کائيندو. جيستائين هن وٽ پنهنجو ڇٽي سگهڻ
جهڙو ڪجهه نه آهي تيستائين سهڪار جو اپديش ان لاءِ
بي معنيٰ ٿيندو. نه رڳو ايترو مگر ڀودان دواران ئي
سهڪاري کيت قائم ڪري سگهجن ٿا. ڀودان ان لاءِ
اتم وسيلو آهي. اڄ ته ”گرام دان“ پڻ وڌي رهيو آهي.
جنهن ۾ سڄي ڳوٺ جي سمپتي، دان ۾ ملي ٿي ۽ سڄي
وٽ جي ليکي وڃي ٿي. ان ڪري سڄو ڳوٺ هڪ
ر ٻڻجي ٿو پوي.

تنهن کان سواءِ زمين جـــي ورهاست سبب پيداوار
گهٽجڻ گهرجي اهو پڻ ضروري نه آهي. جهان ۾ تمام ننڍا

جي ڏسبو ته 'ڀودان' رڳو اهسڪ آرٿڪ ڪرانتيءَ جو آندولن نه آهي مگر جيون-ڪرانتيءَ جو لهرڪ آهي.

شنڪائون

هيلتائين ڪن ودوانن ۽ ملڪ جي مدبرن کي ڀودان بابت ڪي شنڪائون هيون، جيئن ته ليلنگانا ۾ جنهن رفتار سان ڀومي، دان ۾ ملي رهي هئي ان لئي ليکا ڪنديءَ پر ڪ سماجوادي اڳوان شري رام منوهر لوهيا چيو هئو ته "ان حساب سان سيني ڀي زمين ڪسانن کي زمين ڏيارڻ لاءِ ونوبا کي ۳ سو سال ياڙا ڪرڻي پوندي." ليڪن اڄ جنهن رفتار سان ڀودان جو لهرڪ هلي رهيو آهي اُن منجهان ظاهر آهي ته ۱۹۵۷ع تائين پنج ڪروڙ ايڪڙ زمين حاصل ڪرڻ جو هيڪو لکشيه ونوبا مقرر ڪيو آهي، اهو شايد پورو ٿي وڃي.

ڪن ودوانن اها شنڪا اُٿاري ته ڀودان ۾ ورتل زمين هرهڪ ڪسان کي ورهائـــي ڏيڻ سان زمين جا ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويندا ۽ پيداوار کي ڌڪ لڳندو. اُن سان گڏ ماڻهن منجهان سهڪاري ڀاوَ نڪري ويندو.

ڪن ائين ٿي چيو ته جيڪڏهن سڀ ڳوٺ جا رهندڙ کيتي ڪرڻ لڳندا ته ڳوٺاڻن هنرن کي ڌڪ لڳندو.

خاص طرح ڪميونسٽ ودوانن جو وري اهو اعتراض هئو ته ڀومي ڪسان کي ملندي مگر ان کي کيڙڻ جا وسيلا هر، ڏاند وغيره نه هجڻ سبب هو کيتي نه ڪري زمين پرپانگ ٿي ويندي.

تپسوي ونوبا

ونوبا جي يومي دان گهرڻ جو طريقو بڻا نرالو
هو سيني کي چوندو آهي ته ”مونکي پنهنجي سنت
ڳڻيو. جيئن توهانکي چئن بدران پنج پٽ ڏجن يا
جي بدران پنج سنتان هجي ته توهين پنجين جو پڻ پ
ڪريو تيئن مونکي پنجون سنتان سمجهي مونکي پنهنج
ملڪيت، زمين مان دريدرنارائڻ لاءِ پنجون حصو ڏيو
جي مان ڇهون آهيان ته ڇهون حصو ڏيو.“

ونوبا جي اها وياکيا ۽ گهرڻ جو نرالو نمونو ماڻهن
جي پٿر دلين کي بڻ پگهري ڇڏي ٿو. ان ڪري چئجي
ته ونوبا نه رڳو يومي دان وٺي ٿو مگر ان سان گڏ پريم،
مترتا، سهڪار، تياڳ ۽ انسانيت جون ڀاونائون پيدا
ڪري ٿو.

يو دان ان ڪري ئي ڪرانتڪاري هلچل آهي جو
ان جو بنياد ”من جي ڦيري“ تي ٻڌل آهي. رڳو زمين
ڪني ڪرڻ ئي ان جو مقصد نه آهي مگر ان هلچل
واران انسان جي سوارٿ کي پرمارٿ ۾ بدلائڻو آهي.
ڪري ئي ونوبا رڳو انهن کان نٿو وٺي جن وٽ
ين يا هزارين ايڪڙ زمين آهي، پر انهن کان پڻ وٺي
جن وٽ هڪ ٻه ايڪڙ مس آهن. جيئن ڳنگا ۾ آهو لي
ب وجهي يا نندي ان جي اهميت برابر آهي،
اڻ ته هر هڪ آهو ليءَ جي پنيان تياڳ ۽ شرڌا جي
سمايل هوندي آهي، تيئن پنهنجي طاقت آهر ٿوري
رو ڏيڻ به تياڳ جي ئي ڀاونا آهي. اهڙيءَ طرح

بهار ۾ ڀودان جو ڪم ڏاڍي زور شور سان هلڻ لڳو.
ملڪ جا ڪيترا ڪم ڪندڙ هن آندولن ۾ ڪڙي پيا.
شري جئه پرڪاش نارائڻ به ٻيا سڀ ڪم ڇڏي ڪري
ڀودان جي ڪم کي لڳي ويو.

اپريل ١٩٥٢ تائين جيتي هڪ لک ايڪڙ زمين ملي هئي
الي مارچ ١٩٥٣ تائين ٨ لک ايڪڙ زمين ملي ۽ جون تائين
اها وڌي ١٤ لک ايڪڙ ٿي وئي. وڌيڪ ٻن ٽن
مهينن ۾ ٢٥ لک ايڪڙ تائين پهچي وئي. اهڙيءَ طرح
”سيوا پوري“ سمهلن ۾ ڪجهه ٢٥ لک ايڪڙ زمين
حاصل ڪرڻ جو سنڪلپ پورو ٿيو.

”چانڊول“ شهر ۾ نيل سرووديه-سميلن ۾ ونوبا
ان پرگيا لئي زور ڏنو ته ١٩٥٧ جي پڇاڙيءَ تائين
٥ ڪروڙ ايڪڙ زمين گهرجي. اها ڳالهه ڪجهه ته سهڻي ٿي
لڳي. پر هينئر اها سچ پاسي لڳي آهي.

ڀودان بابت سمجهائيندي ونوبا چوي ٿو ته دان جو
مطلب آهي پوري ورهاست. جهڙيءَ طرح هوا، روشني
پاڻيءَ لاءِ ڪنهن به هڪ جي مالڪي نه آهي ۽ اهي
قدرتي نعمتون سڀني جي حصي ۾ آيون آهن، ساڳيءَ
طرح ڌرتي به انهن سڀني جي حصي ۾ آئي آهي جنهن جي
[illegible] سيوا ڪجي. ڌرتيءَ لاءِ ڪنهن جو مالڪيءَ جو
[illegible] آهي قدرت مٿان انسان جو اڌڪار قبوليو.
[illegible]. ونوبا منتر ڏنو ”سرو ڀومي گوپال ڪي“.
آهي اها سڀ ڀومالا جي آهي.

وقت اندر اسين هر هڪ بکئي کي روٽي ڏئي سگهنداسين
يوجنا ڪميشن جا ميمبر لاجواب ٿي ويا. هو ڪو
وقت مقرر نٿي ڪري سگهيا، جنهن وقت اندر ه
ملڪ جي بک کي ٽڙي ڪيڻ جو انجام ڪري سگهن.

ونوبا دهليءَ کان موٽ ڪاڏي ۽ اتر پرديش جي
ياترا شروع ڪئي.

۱۱ اپريل هو ڪاشيءَ پهتو. تيستائين ۸۸ هزار ايڪڙ
زمين ڪيس ملي چڪي هئي. ٻن ڏينهن ۾ اها وڌي
هڪ لک ايڪڙ زمين ٿي.

انهن ڏينهن سيواپوريءَ ۾ سروودي سميلن ٿيو. جتي
اهو سنڪلپ ڪيو ويو ته ايندڙ هڪ سال ۾ ديش اندر
۲۵ لک ايڪڙ ڀومي حاصل ڪئي ويندي.

اڳتي هلي زمين ملڻ ۾ تمام تيزيءَ سان واڌارو ٿيڻ
لڳو. اڍائي مهنن ۾ ونوبا کي اڍائي لک ايڪڙ ڀومي دان
۾ ملي.

ونوبا جي 'سيواپوري' سميلن کان پوءِ الله آباد ۽
مرزاپور ضلعن جي ياترا ڪري وري ڪاشيءَ پهتو
برسات جا ڏينهن ڪاشيءَ ۾ ئي رهيو.

ڪاشيءَ ۾ پوتر گنگا جي ڪناري تي گندگي ڏسي
ن کي ڪافي ڏک پهتو. هن اتي صاف ڪاشيءَ جو
ندولن هلايو. نيٺ ۱۱ سيپٽمبر ۱۹۵۲ جنم ڏينهن تي،
نوبا اتر پرديش کان موڪلائي ڪئي ۽ بهار پرديش
انهن رخ رکيو.

ليڪ ڪهندي هئي جنهن ۾ اول ڀڪتي کي، پوءِ ڏڪتي کي ۽ ٽئين پوڙها جي حالت ۾ سڪتي کي ملي.

ان ڪري ئي شري نهروءَ کيس دهليءَ اچڻ لاءِ ڪوٺ ڪئي هئي. ونوبا کي هونءَ ته اٺ ٻارهن جي پانڌرا ڪرڻي هئي ان ڪري مليل ڪوٺ قبول ڪري، ١١ سيپٽمبر ”جنم ڏينهن“ پوءِ ڌام ۾ گذاري، ١٢ سيپٽمبر ٽئين سال ۾ پير رکي هن وڏيءَ پانڌرا لاءِ نڪري پيو.

هيلتائين ماڻهن کي اهو وهم ويٺل هئو ته تيلنگانا ۾ ونوبا کي جيڪا زمين ملي آهي اها ماڻهن دٻجي ۽ مجبور ٿي ڏني آهي. ماڻهن جو اهو وهم هاڻي دور ٿي ويو. ڇاڪاڻ ته اٺ ٻارهن جي پانڌرا ۾ ونوبا کي وڌيڪ ۽ وڌيڪ زمين ملڻ لڳي. تيلنگانا ۾ زمين ملڻ جي سراسري ٻه سو ايڪڙ روز هئي ته هتي اها وڌي هزارن ايڪڙن تي وڃي پهتي.

ٻه مهينا مڌيه پرديش ۽ مڌيه ڀارت جي پانڌرا ڪري ونوبا دهلي پهتو. راڄگهاٽ جي پرسان ونوبا لاءِ جهوپڙي لاهي وئي، جتي ملڪ جا اڳواڻ ساڻس ملڻ ايندا هئا. ونوبا وٽ يوجنا ڪميشن جي ميمبرن جون گڏجاڻيون ٿي سياڻون ٿيون. ونوبا ڪميشن جي ميمبرن کان پڇيو ته ”توهانجي يوجنا ملڪ جي هرهڪ ويڪتي جي پيٽ ڀرڻ لاءِ، هرهڪ بيروزگار کي روزگار ڏيڻ جي مقصد کي سامهون رکي ٿي؟ جيڪڏهن نه ته اها يوجنا ملڪ جي [illegible] سگهندي. توهان ڪو انجام ڪيو ته ته هيتري

جي سيوا ڪري جيون-نرواهہ ڪرڻ جي پاونا جاڳي
هندستان جي ٻکہ ۽ ٻيروزگاريءَ جو مشڪل مسئلو جيڪ
حل ٿي وڃي.

ونوبا لڳ-ڀڳ سوا ٻہ مهنا تيلنگانا جي ياترا ڪئي
وچہ ڪيس لڳ ڀڳ ٻارهن هزار ايڪڙ ڀومي دان
ملي. ونوبا جي موٽڻ کان پوءِ ٻہ اتي ڀودان جو ڪم
هلندو رهيو.

ڀودان جي پڙهيہ گنگا

تيلنگانا مان موٽڻ کان پوءِ ونوبا کي اتر ڀارت جي
ياترا ڪرڻ جو ويچار هئو. مٿان وري شري جواهر لعل
نهروءَ کيس دهليءَ اچي ڀارين پنج سالي يوجنا با
پنهنجن راين ۽ صلاحن کان واقف ڪرڻ لاءِ وينتي ڪئي.
چاڪاڻ تہ ان کان اول ئي ونوبا پنجہ سالي يوجنا تي
خوب ٽيڪا ٽپڻي ڪئي هئي. ونوبا جي خيال موجب
ان يوجنا ۾ بنيادي خامي اها هئي جو اُن دواران جيترو
ڪارخانن ۽ پئداوار وڌائڻ تي زور ڏنل هئو اوترو زور
غريبي دور ڪرڻ، زمين جي مسئلي حل ڪرڻ، ڪسانن
جي حالت سڌارڻ ۽ پئداوار جا وسيلا وسيع ڪرڻ تي
ڏنل نہ هو.

ڀين اکرن ۾ ٻہ ان يوجنا دواران اول سڪئي جو،
ءِ ڏڪئي جو ۽ ٻچڻ جي حالت ۾ ہڪئي جو خيال رکيو
يو هئو. ليڪن ونوبا جي خيال موجب يوجنا اهڙي

ئي نه وشواس ڪونه هئو. ان ڪري شام جو پرارٿنا سڀا ۾ ونوبا هن ڳالهه جو ذڪر ڪيو ۽ پڇيو ته جيڪڏهن سرڪار هنن غريب ڳوٺ واسين لاءِ ڪجهه نٿي ڪري ته پوءِ ان حالت ۾ توهان مان ڪي پاڻ، هنن جي گڏجي اهڙي مدد نٿا ڪري سگهو؟

ان سڀا ۾ آيل شري رامچندر ريڊيءَ چيو ته "هنن ڀائرن لاءِ مان پنهنجي هڪ سؤ ايڪڙ زمين ڏيڻ لاءِ تيار آهيان."

عجيب ڪرامت ٿي وئي! ونوبا ڪلهنا ته نه ڪئي هئي ته اهڙي ڏکئي مسئلي جو اهڙو سولو حل نڪري ايندو!! سولو جيتي جو مسئلو، اُلي ٿي آن جو حل!!!

رامچندر ريڊيءَ جي ان وچن سان 'ڀودان' جو شري گڻيش ٿيو ۽ ان کان پوءِ ڀودان جي پٽ گنگا وهي هلي.

تلنگانا جي حالت سچ پچ ته خراب هئي. سرڪار ۽ ڪميونسٽن ان حالت کي پنهنجي پنهنجي نقطي نظر کان سڌارڻ جي ڪوشش پئي ڪئي، پر اها سڌارڻ جي بجاءِ وڌيڪ بگڙي رهي هئي. پرنتو ونوبا جو هيءُ نئون تجربو ان طاقت کي سڌارڻ ۾ ڪامياب ٿيو. مسئلي جي ته، تائين پهچي ونوبا ڏٺو ته مسئلو سچو زمين سان واسطو رکندڙ آهي. جيڪڏهن پوکيندڙ ئي زمين نه هجي، هر ڪي زمين وارو پاڻ پوکيندڙ ٿئي، زمين جي ورهاست ٿئي، زمين جي مالڪي ختم ٿئي ۽ زمين

تيلنگانا جي ياترا جو نتيجو

تيلنگانا جي ياترا ۾ ونوبا غريبيءَ جو ڀيانڪ روپ ڏٺو. جتي ڪٿي بک، بيروزگاري ۽ بيماريءَ جو ديرو هئو. بک ماڻهن کي ڀانولو بڻائي ڇڏيو هئو. ماڻهن مان ويچار ڪرڻ جو مادو نڪري ويو هئو. ونوبا پاڻ ٻـ لکي ٿو ته ”جيڪڏهن منهنجو اهنسا ۾ اٽل وشواس نه هجي ها ته جيڪر مان به ڪميونسٽن سان ملي وڃان ها.“

١٨ اپريل ١٩٥١ تي ونوبا نلگونڊا ضلع جي ”پوچم پلي“ ڳوٺ ۾ پهتو. هيءَ ڳوٺ ۽ ان جي آس پاس ڪميونسٽن جو اڏو سمجهيو ويندو هئو. ان ڳوٺ ۾ گهٽي پاڃي هريجن رهندا هئا، جيڪي بلڪل ئي ڏتڙيل حالت ۾ هئا. ونوبا ڳوٺ جو چڪر لڳايو، هريجنن سان مليو.

هريجنن پنهنجي دکي حالت ونوبا اڳيان بيان ڪئي. هنن ٻڌايو ته نه زمين آهي ۽ نه وري ڪم آهي. پيٽ ڪٿان ڀريون، ٻچن جي پالنا ڪيئن ڪريون؟ ڳوٺ ۾ هزارين ايڪڙ زمين آهي، اسان کي رڳو ٨٠ ايڪڙ زمين لي وڃي ته جيڪر اسين محنت ڪري پنهنجو جيون واهه ڪري سگهون.

ونوبا ڪانئن درخواست لکائي ورتي ۽ کين وشواس ڏيو ته سرڪار وٽان زمين ڏيارڻ جي پاڻ هرڪا شش ڪندو. پر سرڪاري ڪاروهار تي خود ونوبا

اوڏانهن وڃڻ جو ويچار ڪيو، ليڪن هن پيري ونوبا پيدل وڃڻ جو ئي فيصلو ڪيو.

سيني مهاپرشن جڏهن جڏهن ڌرم يا ستيه پرچار جي ڪوشش پئي ڪئي آهي تڏهن اڪثر پيدل ياترائي پئي ڪئي آهي. گوتم ٻڌ، مهاوير، شنڪراچاريه ۽ مهاتما گانڌيءَ پيدل ياترائون ئي ڪيون هيون. پيدل ياترا دوران هرهڪ جي هردي جي ويجهو وڃڻ جو وجهه ملي ٿو. ياترا جي هرهڪ نواسيءَ جي ڏک ۽ سک جي سچي ڄاڻ پوي ٿي. ونوبا پڻ هرهڪ ياترا واسيءَ خاص ڪري هرهڪ ڳوٺ نواسيءَ جي ڏک سک ۾ ڀاڱي ڀائي ٿيڻ ٿي چاهيو. ان ڪري پيدل وڃڻ ئي ونوبا ستو سمجهيو.

٨ مارچ ١٩٥١ تي ياترا شروع ٿي ۽ ونوبا سمملن ۾ شامل ٿيو. سمملن پورو ٿيو ۽ ونوبا جي ياترا پوري نه ٿي. هاڻ ته هڪ ياترا جي شروعات ٿي هئي.

ان وقت تيلنگانا جي حالت تمام گنڀير هئي. اتي ڪميونسٽن جو دٻ دٻاءُ هئو. ٻئي طرف وري سرڪار جو ظلم شروع هئو. رات جو ڪميونسٽ ۽ رضاڪار ماڻهن کي تنگ ڪندا هئا ڏينهن جو ڪميونسٽ جي ڳولها ۾ آيل ملٽري ماڻهن کي تڪليف ڏيندي هئي. ان ڪري ڪنهن به ڪم ڪندڙ جو اتي وڃڻ ۽ حالتن جو اڀياس ڪرڻ ڏکيو ٿي پيو هئو.

ڪم ڪندڙن پنهنجي تڪليف ظاهر ڪئي. ونوبا

هين ياترائن، خاص طرح حيدرآباد دکن جي ياترا ۾
ونوبا ملڪ جي غريبيءَ کي ويڇائيءَ سان ڏٺو. سندس
ياترا-ميه هردو روپي اٿيو.
هن محسوس ڪيو ته ملڪ جي هن درگتيءَ جو
ڪارڻ پئسو ۽ دولت جي غلط ورهاست آهي. جيستائين
ماڻهوءَ کي مايا جو موهه آهي ليستائين سماج مان هي
تفاوت دور نه ٿيندا. ان ڪري منش کي مايا جي موهه
مان مڪت ٿيڻو پوندو.
پنهنجي ان ويچار کي عملي جامو پهرائڻ لاءِ ونوبا
آشرم ۾ "ڪنچن مڪتيءَ" جا تجربا ڪرڻ شروع ڪيا.
آشرم پنهنجن پيرن تي بيهي اهڙيون ڪوششون ڪيون.
چندي چيري تي آشرم هلائڻ ڪيس اصولي طرح غلط
لڳو. ونوبا چوڻ لڳو ته "آشرم ۾ جيون ڪاٽڻ جيڪڏهن
پوتر ڪاريه آهي ته اهو اپوترتا سان گڏ ڪيل پئسي سان
ڪيئن ٿي سگهندو؟ اپوترتا جي آڌار تي پوترتا ڪيئن
قائم ٿي سگهندي!! انڪري آشرم واسي پاڻ هر ڪاهيندا
هئا، پاڻي ڏيندا هئا، ڪپڙا اڻندا هئا ۽ اُنهن ڪمن
مان حاصل ٿيل پئسن تي ئي جيون نرواهه ڪرڻ لڳا.

پودان جو شري گڻيش

مايا-مڪتي جي تجربي ۾ لڳي رهڻ سبب ونوبا
انگل (اوڙيسا) واري سروودیه سميلن ۾ وڃي نه سگهيو
پر جڏهن حيدرآباد دکن ۾ سروودیه سميلن جي
تياري ٿي تڏهن ڪم ڪندڙن جي زور ڀرڻ تي ونوبا

لبر جو ونوبا جي پرارٿنا، درگاھ ۾ اندر رکي وئي، جتي ڪنهن به غير مسلم کي ڳالهائڻ نه ڏنو ويندو آهي. ڪيترو نه دل ڇڪائيندڙ نظارو ڇٽوا هندو مسلمان اهڙي نه برابر سان هلي رهيا هئا جو ڏسي دل بهار-بهار پئي ٿي. هندو مسلم ايڪتا جي جيئري جاڳندي تصوير ٿي نظر آئي.

هن ڪتاب جي لکندڙ کي اجمير ۾ پهنجين اکين سان اهو سڀ ڪجهه ڏسڻ جو موقعو مليو.

اجمير جي پرارٿنائن ۾ ونوبا صاف چيو ته "اجمير ۾ سيني ڌرمن جا پولنگ رهن ٿا. هيءَ سيني ڌرمن ۽ متن جو مرڪز آهي، ان ڪري هيءَ وڏي ۾ وڏو تيرٿ آهي. سيني ڌرمن ۾ ساڳيو هڪڙوئي لت سمايل آهي. سچ هڪ آهي ۽ ان سچ کي حاصل ڪرڻ جا رستا نرالا آهن."

اجمير جي وياکيانن ۾ ونوبا جهڳڙن جي سچي ڪارڻ بابت ڳالهائيندي چيو ته "جستائين محنت جو مان نه وڌيو آهي ملڪ جي پيداوار نه وڌي آهي، ماڻهن کي ڪاڻ لاءِ پورو نه ملبو آهي تيستائين ملڪ مان جهڳڙا دور نه ٿيندا. اهي هڪ نه ٻئي روپ ۾ ظاهر ٿيندا رهندا."

اجمير کان پوءِ حيدرآباد دکن ۾ ڪميونسٽيءَ جي اڳ اجهائڻ لاءِ ونوبا پانڌا ڪئي.

اهڙيءَ طرح ملڪ ۾ ڦهليل شانتيءَ کي ونوبا پنهنجي شانتي پانڌائن سان دور ڪيو.

زمينن کي وري سائو سبز ڪرڻ جو ڪم اتي جي پراڻن
انهن رهاڪن 'ميئو' مسلمانن کان ئي ڪرايائين.

ونوبا جڏهن دهليءَ ۾ رهيل هئو، تڏهن ڪيس خبر
ملي ته بيڪانير ۾ ڪجهه سڌارڪن هريجنن جي بستيءَ ۾
صفائي ڪئي ته اوچ هندن انهن سڌارڪن جو پڻ بهشڪار
ڪيو آهي. ونوبا بيڪانير پهتو. پرارٿنا سڀا ۾ ڳالهائيندي
انهن سڌارڪن کي اتساهه ڏياريندي چيائين ته "توهان
هريجنن جي سيوا ڪري ڀڳوان کي راضي ڪيو آهي،
ڀڳوان توهان تي پرسن ٿيو آهي، ان ڪري توهان کي
پڻ 'هريجن' جو پد پراپت ٿيو آهي. اڄ جيڪڏهن توهان
کي مندر ۾ اچڻ نٿو ڏنو وڃي ته توهان کي ان تي دکي
ٿيڻ نه گهرجي، ڇاڪاڻ ته اهو مندر ڀڳوان جو نه آهي.
هو پٿر جي مورتيءَ جو گهر آهي. ڀڳوان جو من ماءُ
نگر پنهنجي سڀني ٻارن کي پيار ڪندڙ ٿيندو آهي."
بيڪانير کان پوءِ ونوبا اجمير جي ياترا ڪئي.

اجمير ۾ مسلمانن جو تمام وڏو درگاهه-شريف جو
ميلو لڳندو آهي، جتي رڳو هندستان جي ڪنڊ ڪڙڇ
مان ئي نه، بلڪ ٻاهرين ملڪن مان پڻ مسلمان ايندا آهن.
هونءَ ان سال گانڌيجيءَ کي ميلي تي اچڻ لاءِ چيو
ويو هئو. باپوءَ جي سرڳواس تي وڃڻ سبب درگاهه وارن
ونوبا تي اچڻ لاءِ زور ڀريو. ونوبا اجمير آيو. سٽ ڏينهن
اجمير ۾ رهيو. پرارٿنا سڀا روز ٿيندي هئي، ونوبا ان ۾
پنهنجا ويچار ظاهر ڪندو هئو. مسلمانن تي ايترو ته اثر

ڪمل اناھ پاڻيءَ ۾ رهندي ٻڻ پاڻيءَ کان الڳ رهندو آهي.

ونوبا گانڌيجيءَ جو رچنامڪ ڪارڪ سڀالڻ لاءِ جنتا جي هر ڪارڪ ۾ گهڙي پيو مگر ڪرم-يوگ جي سڌانت موجب شريرسان ڪرم، من سان ڀڳتي ڪندو رهيو.

فساد اڃان بند ڪونه ٿيا هئا ان ڪري سڀ کان پهرين ونوبا پنهنجي ”شانتي ياترا“ شروع ڪئي. ان وچ شرڻارٿين جي نئين مسئلي ميڻ ڪيو، ونوبا ان مسئلي کي حل ڪرڻ لاءِ ٻڻ ڪوشش ڪرڻ لڳو.

پنجاب جي وڏين ڪئمپن ۾ ونوبا گهڻا ڏينهن ڏاڍو ڪيو، ڪرڪيتر جي ڪئمپ ۾ ڏني، ١٩٤٩ جي سيپٽمبر مهني ۾ ٽي ڏينهن ڪلياڻ ڪئمپ ۾ ٻڻ رهيو. الي جي ننڍين وڏن مسئلن لئي هن ڏيان ڏنو. ڪلياڻ کان پوءِ بمبئي جي پسگردائيءَ وارين ڪئمپن ۾ ونوبا خوب چڪر لڳايا. ملند، مڏ، ۽ چيمبور وغيره ڪئمپن ۾ هن سنڌي نرواسين جا ڏک سور ٻڌا، کين دلاسو ڏنو ۽ همٿايو.

ونوبا سنڌين جي ’واپاري ٻڌي‘ ۽ ’پاڻ تي ڀاڙڻ‘ جهڙين خوبين جي هميشهه ساراهه ڪندو رهيو آهي.

ڪلياڻ کان موٽڻ کان پوءِ ونوبا ورهي ريل گاڏيءَ ۾ ڪونه چڙهيو، اهو سندس اُٺين جو پويون سفر هو.

راجستان ۾ ونوبا ’ميئو‘ مسلمانن کي ورهي وسائڻ ۾ ٻڻ ڪافي دلچسپي ورتي. الور ۽ ڀرتپور جي اجڙ

۾ آيا. نتيجو اهو نڪتو جو ٣٠ جنوري ١٩٤٨ تي هڪ
هندوءَ گانڌيجيءَ تي گولي هلائي ۽ ڀارت جي اه
جوت ”هي رام“ ڪري وسامي ويئي.
گانڌيجيءَ جي مؤت سڄي ديش ۾ نراشا ۽ دک جو
وايو منڊل پيدا ڪري ڇڏيو.

سروديه سماج

آخر ورڌا ۾ رچناتمڪ ۽ ٻين ملڪي ڪم ڪندڙن
جو ميڙ ٿيو، جنهن ونوبا سيني جي اڳيان ”سروديه
سماج“ جو سڌانت رکيو. چاڪاڻ ته ”باپو“ جو پڻ
پوين ڏينهن ۾ اهوئي خيال هئو ته ڪا اهڙي نئين سنستا
ناهجي جيڪا راجنيتيءَ کان دور، رڳو سيوا جو ڪاريه
ڪري. گانڌيجيءَ جي انهن وچارن کي 'ونوبا' 'سروديه
سماج' جي روپ ۾ ٻين اڳيان ظاهر ڪيو. ۽ آخر سيني
يڪراءِ اهو فيصلو ڪيو ته ”سروديه سماج“ جي سڌانت
کي ڪاريه-روپ ڏيڻ لاءِ ”سرو سيوا سنگهه“ نالي
سنستا کڙي ڪئي وئي. اهو فيصلو عمل ۾ آيو ۽ ونوبا
تي زور رکيو ويو ته پاڻ ان سنستا جو ڪم سنڀالي.
ونوبا اها ڳالهه قبول ڪئي.

ونوبا کي ايڪانت جيون جي بدران جنتا جي
رهنمائيءَ لاءِ ٻاهر اچڻو پيو. مگر سندس جيون ۾ سيـ
ڳالهيون سمان آهن. ونوبا جي خيال کان جنتا جي سيوا
۽ رام جي ڀڳتي ٻه ڳالهيون نه آهن.

شروع ڪري ڇڏيو. پڻ ڏيهن گوپال راؤ والنڪر بابوءَ جو نيابو ڪٽي ونوبا وٽ پهتو. مشڪل سان ڪيس جيل ۾ ونوبا سان ڳالهه جي اجازت ملي. بابوءَ جي آگيا ٻڌي، ونوبا پنهنجو ورت بند ڪيو.

ونوبا لاءِ جيل، پڳتيءَ ۽ ابياس جو گهر هئو، جتي رهندي ونوبا تامل، تيلگو ٻوليون سکيو. ان سان گڏ گيتا تي پڻ سندس هفتيوار پروچن ٿيندو رهيو. ١٩٤٥ ۾ ڪن اڳوانن سان گڏ ونوبا کي پڻ آزاد ڪيو ويو. ١٩٤٥ ۾ ونوبا جي پتا جو مرڻ ٿيو. ان وقت ونوبا پتا وٽ هئو. زندگيءَ جي آخري گهڙين ۾ ونوبا کي پاڻ وٽ پائي سندس پتا آتمڪ شانتي انڀو ڪئي.

ان ڪانپوءِ انگريزن هندستانين کي آزادي ڏيڻ جو فيصلو ڪيو. مسلم ليگ پاڪستان جي گهر ڪندي رهي، جنهن گهر جو نتيجو اهو نڪتو جو ١٩٤٧ ۾ بنگال ۾ هندو-مسلم فساد شروع ٿي ويا. اهي فساد ٻوءِ وڌندا رهيا. ڏيهه ۾ اهڙي لي آهو نه جهڳڙي جهڙي آگ سڄي هندستان کي جلائي خاڪ ڪري ڇڏيندي.

گانڌيجي، جنهن هندستان کي آزاد ۽ آباد ڏيهه جا سپنا ٿي ڏٺا، ملڪ کي هيڻن ختم ٿيندو ڏسي ڪيئن ٿي سهي سگهيو؟ هن يڪدم نوڪاليءَ ۾ پيدل ياترا شروع ڪئي. بنگال ۽ دهليءَ ۾ پراڻ-لباڳ ورت رکيا. فساد جي آگ اجهامڻ لڳي. پر گانڌيجيءَ جا اهي ڪم ۽ قدم ڪن ڪجهه دورانديش انسانن کي هندن جي خلاف ڏيهه

انسان آهي جيڪو خود گانڌيجيءَ جي جيون جي پرو
نتو ڪري.

ان مان سمجهڻ ۾ ٿو اچي ته ونوبا جو گانڌيجيءَ جي
جسم سان موه نه هئو ليڪن هو ان جي سڌانتن جو
وڄاري هئو.

١٩٤٢ ۾ مسٽر ڪرپس گانڌيجيءَ سان ڳالهيون ڪرڻ
آيو، جنهن جي ڳالهين ۾ رڳو آئينده جا دلاسا ڏنا
هئا، جنهجي آسري تي گانڌيجي رهڻ وارو ڪونه هئو.
ان ڪري ٿي مسٽر ڪرپس سان هلندڙ ڳالهيون ٽٽي
پيون. بمبئي ۾ ٩ آگسٽ ١٩٤٢ تي "ڀارت ڇوڙو"
جو ٺهراءُ پاس ٿيو. گانڌيجيءَ ملڪ کي "ڪرو يا مرو"
جو نعرو ڏنو. بس پوءِ ته ملڪ ۾ جڻ آگ ٻري ويئي.
سيني ليڊرن کي گرفتار ڪيو ويو. ونوبا ان وقت
پنهنجي پرم ڌام ۾ رچناتمڪ ڪارج ۾ لڳو پيو هئو. ليڪن
شخصي ستياگره جي هن يوڌي کي سرڪار ڪيئن ٿي
ڇڏي سگهي؟ ونوبا گرفتار ڪيو ويو.

جنهن وقت گانڌيجيءَ کي گرفتار ڪيو ويو ان وقت
سڀ کان پهرين ڳالهه هن اهائي چئي ته ڪير ونوبا کي
وڃي روڪي ته هو پراڻ تياڳ ورت شروع نه ڪري.
گانڌيجيءَ ڄاڻو ٿي ته جيڪو انسان ڪيس ستياگره
ڪرڻ لاءِ چئي سگهي ٿو، اهو پاڻ ڪڏهن به پٺتي
نه پوندو.

هوڏانهن جيل ۾ پهچڻ شرط سچ پچ ونوبا اپواس

ونوبا ستياگره ڪيو ۽ انس ۳ دفعا گرفتار ڪري جيل موڪليو ويو.

اهڙيءَ طرح شخصي ستياگره ڏيڍ سال هليو. انکانپوءِ سڀني ستياگرهين کي آزاد ڪيو ويو. شخصي ستياگره جي ختم ٿيڻ کان پوءِ ملڪ ۾ وري مالائي اچي ويئي هئي.

گانڌيجي سوچي رهيو هئو ته هاڻي وري ڀير ڪو تحرڪ شروع ڪجي. آخر کيس اها ڳالهه خيال ۾ آئي ته "مرڻ تائين اُپواس" رکڻ جو تحرڪ شروع ڪجي. هڪڙو ڄڻو اپواس رکي ۽ جڏهن ان جي مرڻ کانپوءِ ٻيو وري اپواس رکي. اهڙيءَ طرح اها هلچل هلندي رهي.

گانڌيجيءَ اها ڳالهه پنهنجي ساٿي ڪرڪنڌڙن کي ٻڌائي ۽ گڏوگڏ کين اهو پڻ ٻڌايائين ته پهريون ستياگرهي ٻاپو ليڪ جو فيصلو ڪيو اٿس.

اهو ٻڌڻ سان ڪرڪنڌڙن ۾ هلچل مچي وئي. سڀني 'ٻاپوءَ' کي چيو ته توهان اها هلچل ڀلي شروع ڪيو. لڪين ٻن کي ستياگرهي ڪري موڪليو.

ٻاپوءَ صلاح ڪرڻ لاءِ ونوبا کي لکيو. ونوبا پورٺام مان آيو. ٻاپوءَ کيس پنهنجا خيال ٻڌايا. ونوبا ٻڌندو رهيو گنڀيرتا سان سوچيندو رهيو. آخر چيائين "ليڪ آهي. توهان کي ئي پهريون ستياگرهي ليڪ گهرجي.

ڪنڌڙ عجب ۾ پئجي ويا! هيءَ ڪهڙو نرموهي

اٿاري سيمي پرانتن ۾ اسپيچائون ڏنيون. ان وقت جن
۾ ماڻهن شانتيءَ ۽ اهنسا سان جنگ لاءِ اعتراض تي ڏيکاريو
تنکي گرفتار ڪيو تي ويو. گانڌيجيءَ هينئر چپ رهڻ واجب
نہ سمجهيو. هن سرڪار کان گهر ڪئي تہ اسانکي آزاديءَ
سان ويچار ظاهر ڪرڻ جو حق رهي، جا گهر سرڪار
قبولڻ لاءِ تيار نہ ٿي. ان ڪري ۱۹۴۰ ۾ گانڌيجيءَ
"شخصي ستياگره" شروع ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. ستياگره
لاءِ انهن کي چونڊڻ جو فيصلو ڪيو جيڪي ستيہ،
اهنسا ۽ رچنائمڪ ڪارئہ ۾ وشواس رکندڙ هوندا. انهيءَ
فيصلي کان پوءِ گانڌيجيءَ لاءِ اهو سوال پيدا ٿيو تہ
پهريون ستياگرهي ڪير ٿئي؟ گانڌيجيءَ جي نگاه
يڪدم ونوبا تي پيئي. ونوبا گانڌيجيءَ جي آگيا سان
ستياگره شروع ڪيو. هن پيدل ياترا ڪندي رستي ۾
گڏجندڙ هرهڪ ماڻهوءَ کي ستياگره جو مول مقصد
سمجهايو، جنهنڪري کيس گرفتار ڪري ۳ مهنا جيل
جي سزا ڏني ويئي. ۽ ونوبا جو پهريون ستياگرهي
ٿيڻ، ديش جي جنتا ۽ خود سرڪار لاءِ بيحد تعجب جو
باعث هئو، ڇاڪاڻ تہ هو مشهور ليڊر... نہ هئو.
مگر گانڌيجيءَ جي آتمڪ درشٽيءَ اهو سڃاتي ورتو هئو
تہ پهريون ستياگرهي ٿيڻ لائق جي ڪوئي آهي تہ
هو ونوبا.

پهريون ستياگرهي سبب ونوبا سڄي ديش ۾ مشهور
ٿي ويو. جيل کان آزاد ٿيڻ کان پوءِ وري

سان گڏجي سيوا جي ڪم ڪي لڳي ويو. ليڪن تمام گهڻي ڪم سبب سندس صحت ٺيڪ نه رهي. ڪم ڪندڙن جي چيلهه لي ۽ ونوبا گڏجي سڌار جي ڪم ڪيو جنهن لاءِ راضي نه ٿيو. آخر باپوءَ کي لکيو ويو. باپوءَ ونوبا کي لکيو ته "جيستائين تون ڪٿي آرام نه ونندين ته لاچار مونکي سڀ ڪم ڇڏي تنهنجي سيوا لاءِ اچڻو پوندو. آخر باپوءَ جي آڪيا سان ڪجهه ڏينهن تندرستي سڌارڻ جي خيال کان ونوبا کي وردا کان ٿورو پري 'پونار' نالي ڳوٺ ۾ رهڻو پيو. ڳام نديءَ جي ڪناري هئڻ سبب ونوبا ان ڳوٺ کي "پرم ڌام" جو نالو ڏنو. ونوبا جي پوکر چرخو-سهوش سان سڀ ڪجهه اڪيلي هلي پرم ڌام پرم-ڌام لي ٿيو- اڪيلي هلي ونوبا جي سڄي ڳوٺ سڌار ڪاريه ۽ رچناتمڪ ڪمن جو اهو مکيه ڪيندر ٿيو. پرم ڌام ۾ پهرين ڏينهن کان ولي ۾ ڪوڏر هڻڻ جو ڪم شروع ڪيو. ونوبا جي صحت سڌرڻ لڳي. ۱۲ مهنن ۾ ونوبا ۴۴ پائونڊ ٿورو ۾ وڌيو.

اهڙيءَ طرح ونوبا ثابت ڪيو ته پورهيو ئي صحت ۽ زندگيءَ جي ڪنجي آهي.

پهريون ستياگرهي

۱۹۳۹ جو زمانو دنيا لاءِ مصيبت جو زمانو هئو. ٻي مهاڀاري لڙائي شروع ٿي. سڄي دنيا ۾ جنگ جي آڳ ڦهلجندي وئي. ان وقت هندستان جي پرانتن ڪانگريس جون وزارتون هيون، جن جنگ خلاف آواز

رکڻ جو ڪارڻ اُنهيءَ ٻوڻن جي ڏکائي حالت
آهي. ان ڪري جيڪڏهن ڀارت جو آڌار ڪرڻو آهي
ته ٻوڻن جو آڌار اول ڪرڻو پوندو. جيستائين ڳوٺ
ٿلهو ٿلهو ٿلهو نه ٿيو آهي، تيستائين ڀارت جو ٿلهو ٿلهو مڪمل
نه ٿيندو. ان ڪري ٻاپو فيصلو ڪيائين ته جيل مان
نڪرندي ئي هو ڳرام-سيوا جي ڪم کي لڳندو. جنهن
ڀارت جي مکيه سوال آهي. هنن جي ويچار ڪي
ونوبا ٻاپوءَ کي واقف ڪيو ۽ کين ٻاپوءَ وٽان ڏڍ اتساهه
۽ آشيرواد ٻئي مليا. ٻاپو پڻ سائين سڀني کي مکيه
ته ڀارت جي ڪلاڻ جي مکيه ئي هڪ ڀاڳ واسيءَ
جي مکيه آهي، جو ته ڀارت جي آتما ٻوڻن ۾ آهي.
اهڙيءَ طرح جيل مان آزاد ٿيندي ئي ونوبا ڳرام-سيوا جو
ڪم شروع ڪيو. الله ٻيرڻ ونوبا ”ڳرام-سيوا منڊل“
قائم ڪيو ۽ ڪاندي-يا‍ترا شروع ڪئي.
ڳرام سيوا منڊل جا ڪم ڪندڙ چوڌاري ڏينهن
ڳوٺن ۾ رهندا هئا ۽ ٻئي رهي ڏينهن ۾ ڳوٺ ڪاڻ ۽
ٻاراچي ڪم ٿيندا هئا، جتي هڪ ٻئي جون ڳالهيون
۽ ٻڌندا هئا، اتساهه حاصل ڪندا هئا ۽
ڏي هنن جي هنن جي ڪارڻ-ڪيترا ڏانهن هليا
ويندا هئا. ان سان گڏ ونوبا جا ڪاندي-يا‍ترا شروع
ڪئي هئي، ان دوران هر هڪ ٻوٽ ۾ ڪاندي ڪتي
ڳرام-اُڌيوڳ وغيره جي ڄاڻ ڏيندي هئي ۽ ٻوٽن
کي سکيا ڏني ويندي هئي. اهڙيءَ طرح ونوبا جنهن

کی الی پيهو جو ڪر مليو. ڪي! سالي ڪمزوريءَ
بيماريءَ سبب چڪي هلائي ڪين سگهندا هئا، انگر
ونوبا ٻاڻ پنهنجي ڪجهه تندرست ساٿين سان گڏجي
انهنجي بدران ٻڻ چڪي هلائيندو هئو.
حبڻ سياسيءَ لاءِ سوري ۽ سيج، لبڻ ونوبا لاءِ ٻڻ
جيل جڳهه ايشور جو مندر هئو، جتي اڀياسا لاءِ وڏيڪ
وجهه ۾ وڏيڪ سهوليت هئي. ونوبا لاءِ سنسار ۾ جيل
۾ ڪره فرق ڪونه هئو. جيل ۾ رهندي سندس ساٿي يل
دلي لما وري طاهر ٿي. نندي هوندي ڪان ٿي ڪيس
خيال هئو ته مان گيتا جو گيان سولي نموني سمجهائيندس.
گيتا جي شلوڪن جو جيهن وقت ونوبا جيل ۾ واڇي ارٿ
ڪندو هئو تڏهن ته جڻا سندس آلما جي هرڪ
وڃڻا لڳندي هئي.

ڪالڏاڇي وانگر ونوبا ٻڻ گيتا کي بيحد عزت ڏيندو
آهي. گيتا لاءِ سندس شرڌا، ڀڳتيءَ جي درجي تي پهتل
آهي. گيتا جي شلوڪن جو ونوبا ڏواران ڪيل اَرٿ اَج
"گيتا پروچن" جي نالي سان هڪڙو ملپانتو گرنٿ
سمجهيو وڃي ٿو. جنهنجو ڀارت جي سڀني مکيه ٻولين
(سنڌيءَ ۾ ٻڻ) انواد ٿي چڪو آهي. جنهنبر ڪرم،
...ان ۾ ڀڳتيءَ جي ونوبا اهڙي ته سولي سمجهاڻي
...لي آهي جو اهو پستڪ اَڄ هرڪنهن جي جيون لاءِ
...روشن منارو ٿي پيو آهي.
...دي ۾ ونوبا محسوس ڪيو ته ڀارت جي

پٽي سمجهيو آهي جيڪا، رستي ۾ ايندڙ ڪڏهن ڪو ٻا
ٻوڙيندي وهندي رهي. اهو ئي ڪارڻ آهي جو ڪنهن
۾ وڏي ڪم کي ٻوڙو ڪري، ونوبا وري پنهنجي
ساڌنا ۾ مگن ٿي رهيو آهي.

ڏکڻ ڀارت جي ستياگره کان پوءِ ونوبا آشرم جي
ساڌنا-ميه جيون ۾ لڳي ويو. ۽ اِن جيون-شڌيءَ جا
ڪيترا تجربا ڪندو رهيو. ڪڏهن کير، هنسا سمجهي
نه ورتائين، ڪڏهن ڪاڌو، سواد کان سواءِ رڌي کائڻ،
ڪڏهن ۽ جيترو ڪم ڪرڻ ان مان ملندڙ مزوريءَ تي ئي
گذارو ڪرڻ، ڪڏهن آشرم ۾ پيدا ٿيل شين کان سواءِ ٻي
ڪاٻه شيءِ ڪم ۾ نه آڻڻ جهڙا ڪيترا تجربا ونوبا ڪندو
رهيو. اهڙيءَ طرح هو پنهنجي ۽ پنهنجي ساٿي ڪم
ڪندڙن جي جيون کي شڌ ۽ سيوا-ميه بڻائيندو رهيو.

١٩٣٠ ۾ گانڌيءَ جي آگيا سان سڄي ملڪ ۾ سرڪار
جي قانونن کي شانتيءَ ۽ اهنسا سان نه مڃڻ جو تحرڪ
شروع ٿيو.

ونوبا ٻڻ پنهنجو ايڪانت جيون ڇڏي هلچل ۾ ٽپي
پيو. کيس گرفتار ڪري سرڪار جيل اندر "B" ڪلاس
ڏني، سندس ساٿين کي "C" ڪلاس ۾ رکيو.

ونوبا اها ڳالهه ڪٿي ٿو قبول ڪري سگهي ته پاڻ
آرام ۾ رهي ۽ سندس ساٿي تڪليفون ڀوڳين. ونوبا پاڻ
لاءِ به "C" ڪلاس گهري ورتو. جيل ۾ هر ڪنهن
ڪي مقرر ڪم ڪرڻو پوندو هئو. ونوبا ۽ انجي ساٿين

جي- ڪوشش ڪئي. ليڪن باوا ۽ پنڊا اها ڳالهه نه سهي سگهيا. آخر ستياگره شروع ٿيو. ڪر ڪنڊڙن ڳانڌيجيءَ کي- اچي ستياگره جي واڳ ڏور ونڊ لاءِ وينتي ڪئي. پر بابو ايا تازو جيل مان آزاد ٿيو هئو، سندس طبيعت ٺيڪ نه هئي، ان ڪري بابوءَ ونوبا کي حالتون جاچڻ لاءِ موڪليو.

ونوبا اتي پهچي حالتون جاچي، ڪر ڪنڊڙن کي همت ڏياري ۽ ستياگره جو ڪم هٿ ۾ ڪنيو.

پهرين ته ستياگرهين کي پنڊن سخت مارون ڏنيون. پوءِ گرفتاريون شروع ٿيون. اپترا ته ستياگرهي گرفتار ٿيا جو سرڪار کي لنگ ٿي پئي. آخر سرڪار رستي جي مٿان ئي پوليس پهاري چڙهي ۽ گرفتاريون ڪرڻ بند ڪري ڇڏيون. پر ونوبا اٿين هٿ وارو ڪونه هئو. ستياگره هلندو رهيو، ستياگرهي هميشه پوليس جي اڳيان ڏرنو ماري ويٺا رهيا. ڪنهن به همسا جو پاءُ پنڊا نه ٿيو. برسات جي منڌ ۾ ڪڏهن ڪڏهن چيلهه ۽ ڳچيءَ تائين پاڻيءَ ۾ بيٺا ستياگرهي پوليس جي سامهون اڏول بيٺا رهيا. آخر سو رهن مهينن جيسي ستياگره کان پوءِ سرڪار مڙي. ستياگره ڪامياب ٿيو ۽ رستو سڀني لاءِ کوليو ويو. اهڙي طرح سان ونوبا ڳانڌيجيءَ جو سورهن سڄاپتي ثابت ڪيو.

حيل ۾ آشرم.

ا پنهنجي جمون کي هردم وهندڙ ندي ڪري

ونوبا انهن نيمن لاءِ سخت هوندو هئو. ان ڪري آشرم جو جيون رواجي انسانن جي گهارڻ کان ڏکيو هئو. ڏکيو جنڪي جيون کي سيوا-ميه بڻائڻو هئو اهي ئي ڪم ڪندڙ آشرم ۾ رهي سگهيا. انهيءَ طرح ونوبا جي نگرانيءَ ۾ سچن ۽ پڪن ڪم ڪندڙن جي هڪ ٽولي تيار ٿي پئي.

١٩٢٣ ۾ قومي هفتو ملهائيندي ناگپور ۾ پوليس قومي جهنڊي کڻڻ تي بندش وڌي. ان ڪري اتي جهنڊا ستياگره شروع ٿي ويو. ناگپور جي پرسان وردا ۾ رهندڙ ونوبا جو پڻ اوڏانهن ڌيان ڇڪيو ۽ هن ستياگره ۾ ڀاڱي وٺڻ جو فيصلو ڪيو. سندس ان فيصلي جي خبر پوندي ئي جهنڊا ستياگره جو سڄو بار کڻڻ لاءِ ڪيس ڇڏيو ويو ۽ ونوبا اهو قبول ڪيو. اها ڳالهه پوليس جي پڻ ڪن تي پهچي ويئي. نتيجو اهو ٿيو جو ونوبا يڪدم گرفتار ڪيو ويو. اهو ڀروان ٿي پيرو هئو جڏهن ونوبا جو نالو اخبارن ۾ ظاهر ٿيو ۽ ماڻهن ونوبا جو نالو ٻڌو.

آزاد ٿيڻ کان پوءِ ونوبا کي وري جلد ئي باپوءَ جي آگيا سان ڏکڻ ڀارت ۾ هلندڙ ستياگره جو ڪم سنڀالڻ لاءِ وڃڻو پيو. هڪ دفعو وري به ونوبا جنتا جي اڳيان آيو. ڪيرل پرانت جي وائيڪم ڳوٺ ۾ براهمڻن، مندر وارو عام رستو هريجنن لاءِ بند ڪري ڇڏيو هئو. اڻان جي ڪم ڪندڙن کي اها ڳالهه انسانيت جي خلاف لڳي جي ڪم ڪندڙن هريجن کي وٺي ان رستي تان هلڻ

هلائيندڙ رهجن. ونوبا باپوءَ جي آگيا سان وردا ۾ ستياگره آشرم جي شروعات ڪئي.

ونوبا پاڻ سان گڏ اهي پنج ڇهه وديارٿي وٺي ويو، جن کي اسڪولي تعليم بنهه ڪانه ملي هئي مگر ونوبا جي رهنمائي هيٺ انهن علم ۽ عمل ٻئي پرائي ورتا! جنمان شري ڪرشنداس گانڌي چرخا سنگهه جو سيڪريٽري رهي چڪو آهي ۽ اڄ ٽيڪسٽائيل انڊسٽر سمجهيو وڃي ٿو.

شري ولڀ سوامي پڻ انهن ئي وديارٿين مان هڪ هئو جيڪو اڄ به سرو سيوا سنگهه جو سيڪريٽري آهي.

اهڙيءَ طرح ونوبا ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته رڳو ڪاليج جي ڊگري ئي ڄاڻ يا گيان حاصل ڪرڻ جو وسيلو نه آهي.

آشرم جو مقصد هئو اهڙا ڪم ڪندڙ تيار ڪرڻ جيڪي سڄي عمر سيوا ڪاريه ۾ لڳا رهن. مگر جيون کي سيوا-مه بڻائڻ ڪو سولو ڪم نه آهي. ان ڪري گهڻي سوچ ويچار ڪانپوءِ ونوبا آشرم واسين لاءِ هيٺيان ۱۱ ورت يا نيم ٺاهيا.

اهنسا، ستيه، چوري نه ڪرڻ، برهمچريه جو پالن ڪرڻ، ڪجهه به گڏ ڪرڻ جو لوڀ نه ڪرڻ، جسماني پورهيو ڪرڻ، جڀ جي سواد کان پاسو ڪرڻ، بي ڊپو ٿيڻ، سڀني ڌرمن کي سمان سمجهڻ، سوديشي پارنا رکڻ، ڇوت-ڇات کان پري رهڻ.

پوءِ ته پاڻ روز پائخاني جي صفائيءَ جي ڪم ۾ مدد ڪرڻ لڳو. ان ڳالهه تان آشرم واسين کي منيان لڳي. باپو ان ڏينهن ۾ ٻاهر ويل هئو. جڏهن موٽيو تڏهن انهن ناراض آشرم واسين، ونوبا جي اهڙي ڪم جي شڪايت ڪئي. پر باپوءَ ته پاڻ اهو ٻڌي خوش ٿيو. هن شڪايت ڪندڙن کي چيو ته ”جن کي اهڙي پوتر ڪم ڪندي لڄان ٿي اچي، سي ڀلي آشرم ڇڏي وڃن. آئينده اهو ڪم آشرم واسين کي خود ڪرڻو پوندو.“

ان ڪارڻ توڙي آشرم ۾ سخت جسماني پورهئي سبب، ڪيترا آشرم واسي آشرم ڇڏي ويا. هن بابت ويچار ڪرڻ لاءِ هڪ ڀيري سڀ آشرم واسي گڏ ٿيا. آشرم جي ويوستاپڪ شري مگن لعل چنتا ظاهر ڪئي ته ونوبا ڏانهن نهاريو. ونوبا سياوڪ شانت ڀاؤ سان چيو ته ”جيڪي ڪرڻ نيڪ آهي اهو ته ڪرڻ گهرجي، چاهي آشرم ۾ ڪيترا به ماڻهو وڃي بچن. ڪم ڪندڙ سچا هجن، ڀلي ٿورا هجن.“ مگن لعل جو من هلڪو ٿي ويو.

ستياگره آشرم.

١٩٢١ع ۾ شري جمنالعل بجاج باپوءَ تي زور ڀريو ته ...هين سابرمتيءَ جي بدران وردا ۾ هڪ آشرم کوليو. ليڪن ...پوءَ اها ڳالهه نه مڃي جو چيائون ته گجرات دواران ئي ...رت جي سيوا ڪرڻ مون ۾ سولي ٿيندي. تڏهن ...ي جمنالعل ونوبا لاءِ چيو. باپو راضي ٿي ويو. ڪيس ...با ۾ اهي سڀ گڻ ڏسڻ ۾ آيا جيڪي ڪنهن آشرم

کيس سو نيو ويندو هئو، پنهنجيسچي طاقت سان انهي لڳي وېندو هئو. جي هن لن کي تسيا ڏيڻ شروع ڪيا هئا ته ونس ڪڏوڪڏ من جو منن پڻ هئو. پڙهڻ جي ونوبا کي هير هئي، جيڪا سخت پورهيا ڪندي به هــن نه ڇڏي. ان سان ڪڏ آلم-چمتن به هئو. سنڌيءَ جي هڪ ست ۾ ونوبا جي جيون جي تصوير چڪي سگهجي ٿي ونوبا جو جيون ان وقت الين ٿي هئو ته ”هٿ هاج ۾ دل يار ڏي.“ لن سان ڪرم ۽ من سان ڀڳتي. ونوبا گتا جي ان اُپديش کي جيون جو مقصد ٺاٺي ڇڏيو هئو.

هن آشرم ۾ وڃو سخت جسماني پورهيو لــي ڪيو، الين نه آهي. ان سان گڏ آشرم-حون ۾ پڻ ونوبا ڪيترون ڪرانتڪاري ويچارن دواران آشرم جي روز مره جي ڪاربه ۾ ڦيرو آندو.

انهن ڏينهن ۾ آشرم ۾ ٻيا سڀ ڪم ته آشرم واسي پاڻ ڪندا هئا ليڪن پالخاني جي صفائي ڪرڻ جو ڪم ڀنگيءَ جي حوالي هئو.

ونوبا سان ملڻ لاءِ سندس ننڍا ڀائر (شري پالڪوبا ۽ شواجي) پڻ آشرم ۾ آيل هئا ۽ ڪجهه ڏينهن کان آشرم ۾ ئي رهندا هئا. هڪ ڏهين آشرم جي صفائي ڪندڙ هريجن جي بدران سندس ننڍو ڇوڪرو صفائي ڪري رهيو هئو. ويچارو ٻار گند جون وڏيون ٻالٽيون نه پيو کڻي سگهي. اهو ڏسي ونوبا جي هڪ ننڍي ڀاءُ وڃي سندس مدد ڪئي. ونوبا کي انتي بيحد خوشي ٿي ۽

نہ تہ پنھنجو عرصو پورو ڪري موٽندس.

ونوبا جا
پرڻام.

خط پڙهي، باپوءَ جي واتان نڪتو. "پير آهي، پير. گورک، ميڇندر کان آڳ ڪتي ويو."

باپوءَ ونوبا کي جواب ۾ لکيو. "تو لاءِ ڪهڙي صفت ڪم آڻيان؟ تو جيڪي ڪجهہ ڪيو آهي سو ڪنهنجي ڪوشش سان نہ، پر پنهنجي طاقت سان. تو مونکي پيءُ جو پد ڏنو آهي جو مان قبوليان ٿو. آءٌ چاهيانٿو تہ تون ستيہ وادي پرهلاد وانگر ٿين. منهنجي ڪامنا آهي تہ تون جڳ جڳ جيئين ۽ ڀارت جي اُنتي ڪرين.

باپوءَ جي
آشيرواد

پوري هڪ سال بعد يعنيٰ جنهن ڏينهن، جنهن وقت ونوبا آشرم ڇڏيو هئو، ٻئي سال جي ساڳئي ڏينهن، ساڳئي وقت وري ونوبا آشرم ۾ پهتو.

وقت جو ملهہ، وچن جي سچائي، ۽ نيم جي مهتا تہ ڪو ونوبا کان سکي.

ڪرانتڪاري آشرم نواسي ونوبا.

سابرمتي آشرم ۾ رهندي ونوبا جو جيون هڪ سادڪ جو جيون ٿي پيو. منجهس "ڪرم، گيان ۽ ڀڳتي،" انهن ٽنهي گڻن جو انوکو ميل هئو.

ونوبا سخت جسماني پورهيو ڪندو هئو. جيڪو ڪم

جو اُن جي اٽي جي روٽي، ۳ ڪيلا يا ليما.

۽ ان موجب منهنجو روليءَ لي روزانو خرچ هيٺين موجب آهي. ڪير پنج پئسا، ڪيلا ڇڪ آنو، روٽي ٻه پئسا، ڪل ٻوٽا لي آنا روز.

ٻر مان سمجهانثو ته هيءَ اچا ٿه اميرائو ڪاڏو آهي. ڪاڏي بابت توهين جيڪا صلاح ڏيو ته ان موجب ڦير گهير ڪريان. منهنجي مرضي آهي ته ڪير ڇڏي ڏيان.

هن عرصي ۾ هيٺيان ڪم ڪيا اٿم:-

گيتا، اُپنشد، گيانيشوري ۽ هندي ٿوڙي انگريزي جا ڪلاس هلايا اٿم. جدا جدا ڳوٺن ۾ گيتا لي پرورچن پڻ ڪيا اٿم. واٽي ڳوٺ (ونو ٻا جي وڏن جو اصلي ڳوٺ)، ۾ لئبرري ڪولڻ لاءِ ڪيترن جوانن کي تيار ڪيم. سيني گڏجي، اناج پيڻي (پئسي ۾ نه سير) لئبرريءَ لاءِ لڳ ڀڳ ۴۰۰ ڪتاب ورتا اٿئون.

هن وقت هيٺيون شيون مون وٽ آهن. ٻين سيني شين جو مون تياڳ ڪري ڇڏيو آهي.

هڪ ڪمل، ڏولي، ٿوٽو، ڪاٺ جي ٿالهي ۽ ڪٽورو. بس.

پنهنجي خيال موجب مون ستيه، اهنسا ۽ آشرم واسيءَ جي ٻين سيني نيمن جو پالن ڪيو آهي، سواءِ هڪ نيم جي ۱۰ اهو آهي هٿن سان روٽي پچائڻ.

ستياگره شروع ٿئي ته مون کي لکجو، مان هليو ايندس.

هڪ سال.

آشرم ۾ ٿورا ڏينهن رهي، ونوبا سنسڪرت جي اڀياس ڪرڻ لاءِ باپوءَ کان هڪ سال جي موڪل وٺي روانو ٿيو.

آشرم کان ٻاهر ونوبا جو جيون ڪيئن گذريو، سو سندس هيٺئين خط مان ظاهر آهي، جيڪو هن باپوءَ ڏانهن لکيو هئو.

پرم پوجنيه باپو، ١٠-٢-١٩١٨

تندرستي سڌارڻ ۽ سنسڪرت اڀياس لاءِ مان توهان کان موڪل وٺي آيو آهيان. ننڍي هوندي کان ئي سنسڪرت پڙهڻ لاءِ منهنجي چاهنا ۽ شرڌا هئي. جيڪو عرصو مان آشرم کان ٻاهر رهيس، ان عرصي اندر مون هيٺيان ڪم ڪيا آهن.

اڀياس:- اپنشد، گيتا، برهم سوتر، شنڪر ڀاشيه ۽ منوسمرتي. پتنجلي، يوگ-درشن جو اڀياس به ڪيو اٿم. ان کانسواءِ نيايه سوتر، ويشيشڪ سوتر، ۽ واڪ سمرتي پڻ پڙهيا اٿم.

تندرستي سڌارڻ لاءِ پهرين روزانو ١٠-١٢ ميل پنڌ ڪندو هوس. پر پوءِ ڇهن کان اٺن سيرن تائين اناج پيهڻ پڻ شروع ڪيم. هن وقت ٣٠٠ دفعا سوريه-نمسڪار (هڪ ڪسرت جو نمونو) ۽ پنڌ ڪرڻ منهنجي ڪسرت آهي. تندرستي ...بڪ اٿم.

کاڌو هن وقت منهنجو هيٺيون آهي- ٣ پاءُ کير، اڌ پاءُ

۾ آيل هئو. باپوءَ جو وياکيان ونوبا ٻڌو. باپوءَ ۾ ونوبا کي شيوا ۽ تپسيا جو انوکو ميلاپ نظر آيو. کيس وشواس ٿي ويو ته سندس جيڪڏهن ڪو سونهون ٿي سگهندو ته اهو باپو.

ونوبا کي شنڪائون ظاهر ڪيون، گانڌيجيءَ انهن جو جواب ڏنو، گڏو گڏ کيس احمدآباد آشرم ۾ وڌيڪ ڳالهيون ڪرڻ جي ڪوٺ پڻ ڪئي. ونوبا احمدآباد آشرم ۾ ويو. آشرم جو سادو، تپسيا ۽ شرڌا سان ڀريل وايومنڊل کيس وڻيو. کيس لڳو ته آشرم شيوا ۽ تپسيا جو مرڪز هئو.

هماليه ڏانهن ويندڙ يوگي، سچي ڪرم-يوگي باپوءَ جي پير ۾ ويهي يوگ سان گڏ ڪرم سکڻ لڳو.

باپوءَ پڻ ونوبا جي آتما کي سڃاتو. اوچو اخلاق، بلند خيال، ويراڳ-ورتي، لڪي ٻڌي، اهي سڀ ڳالهيون باپوءَ ونوبا ۾ ڏٺيون. ۽ محسوس ڪيو ته ونوبا سچو سيوڪ ۽ مهان پرش ٿيندو.

ونوبا ماڻن کي وري ڪري احوال ڪونه ڏنو هئو. باپوءَ کانئس خبرچار پڇي ونوبا جي پيءُ کي لکيو:-

"تنهنجو ونوبا مون وٽ آهي. ننڍڙيءَ عمر ۾ ئي جيڪو ليم، تپسيا ۽ ويراڳ ونوبا حاصل ڪري سگهيو آهي، ان حاصل ڪرڻ ۾ مونکي ڪي ورهيه لڳا."

اهڙي طرح ونوبا آشرم-نواسي ٿيو.

كاشيءَ ۾ رهڻ سان ئي سچ پچ ته ونوبا جي تپسيا
جي زندگي شروع ٿي وئي. هن پنهنجو کاڌو گهٽائي
ڇڏيو، ڪپڙا گهٽائي ڇڏيا، وار وڌائي ڇڏيا. هن ٻي
روپئي مهني تي ٢ ڪلاڪ روز پڙهائڻ جو ڪم شروع
ڪيو. انهن ٻن روپين مان ئي ونوبا گذر ڪندو هئو.
ڏينهن ۾ رڳو هڪ وقت کائڻ، سو به ڏهي ۽ گجرون.
باقي سڄو وقت پڙهڻ، يا قدرتي سونهن ڏسڻ جي لاءِ
گهمندو رهڻ.

هن وقت تائين ونوبا چڱو ڪجهه لکي چڪو هئو.
پنهنجي لکيل ليکن ۽ گيتن جو چڱو انداز ولس هئو. "سنسار
جي ڪنهن به شيءِ ۾ موهه نه هجي، نه من ۾ اها ياونائي
رهي ته هيءَ شيءِ منهنجي آهي يا هن شيءِ تي منهنجو
اڌڪار آهي" ان خيال کان ونوبا پنهنجي رچنائن جو
بنڊل ڪٽي گنگا ۾ اڇلائي ڇڏيو. اهڙيءَ طرح ونوبا
تپسوي-جيون ڏانهن هڪ وڌيڪ وک کنئين.

گانڌيجيءَ سان گڏجاڻي

گانڌيجيءَ ۾ ماڻهوءَ کي ڇڪڻ جي اهڙي ئي شڪتي
هئي جهڙي چقمق ۾ لوهه کي ڇڪڻ جي. هڪ ڀيرو جو
بابوءَ جي ويجهو آيو، تنهن جو سندس ٻرپر جي ڏوريءَ
کان ڇٽي نڪرڻ ڏکيو ئي نه ٻر ناممڪن لڳندو هئو. بابو
ماڻهو ڦاسائيندو هئو.

جن ڏينهن ۾ ونوبا ڪاشيءَ ۾ تپسوي-جيون ڏانهن
وک وڌائي رهيو هئو تن ڏينهين "بابو" ٻڻ ڪاشيءَ

انٽر جي امتحان جا ڏينهن ويجها ٿيڻ لڳا. پر ونوبا جو پڙهڻ ۾ ڪو به ڌيان ڪونه هئو. آخر بمبئيءَ انٽر جو امتحان ڏيڻ لاءِ ونوبا ٽرودي ڪان روانو ٿيو. پر بمبئيءَ ۾ نه وڃي، پنهنجي من جي ڪيل فيصلي موجب وچ ۾ ٿي سورت اسٽيشن تي لهي پيو ۽ اتان ڪاشيءَ وڃي پهتو. اها ١٩١٦ جي ڳالهه آهي.

ونوبا ماءُ پيءُ کي پڻ پنهنجي فيصلي ڪان واقف ڪيو. "مان امتحان ڏيڻ لاءِ بمبئي نه وڃي، پنهنجي ڪنهن هنڌ وڃي رهبو آهيان. پر جتي به وڃان تو هانکي اهو وشواس هجي ته منهنجي هٿان ڪو به انسانيت دو ڪم نه ٿيندو."

ونوبا جي وڃڻ تي ماءُ پيءُ کي ڏک ته ٿيو پر کين ونوبا تي پورو وشواس هئو. هڪ ڏينهن ڪنهن ڳاڙ پواڙي ونوبا جي ماتا کي جڏهن ان ڳالهه بابت ورجايو لڏهن ونوبا جي ماتا کيس جواب ڏنو ته " منهنجو پٽ ڪنهن لوڀ وچان گهر ڪونه ڇڏي ويو آهي. هو ته ديش شهوا ۽ ايشور ڀڳتي ڪرڻ ويو آهي."

اهو هو ونوبا جي ماتا جو ڳاڙ پوارن کي جواب.

ونوبا پنهنجي ڪن ساٿين سان ڪاشيءَ پهتو. سندس ساٿين سميت مرضي هئي ته اول ڪاشيءَ ۾ رهي سنسڪرت جو ڪافي گيان حاصل ڪجي پوءِ، هماليه ڏانهن تپسيا ڪرڻ لاءِ هلجي.

هاڻي نہ ٻچي سگهندا ان ڪري مڙس تي وڙهو. بس سپاهين جا پير ڄمي ويا.

ان واقعي ونوبا کي پڻ موه جي رسي ڪپڻ لاءِ اتساهت ڪيو. ونوبا فيصلو ڪري ورتو تہ جڏهن نوڪري ۽ واپار ڪرڻو ناهي تہ پوءِ هي پڙهڻ ڇاجو؟ سرٽيفڪيٽ حاصل ڪرڻ جو موه ڇاجو؟ ونوبا وٽ جيڪي بہ امتحانن جا حاصل ڪيل سرٽيفڪيٽ هئا، سي هن ڪٺي ڪري هڪ ڏينهن اگنيءَ جي حوالي ڪري ڇڏيا. ماڻس جڏهن ڪانئس سبب پڇيو، تڏهن چيائين- جڏهن انهن سرٽيفڪيٽن جي مونکي گهرج ئي نہ آهي تڏهن پاڻوٽ ڪان ئي ڇو؟ نوڪري مونکي ڪرڻي ڪونہ آهي. ”مستقبل ۾ متان مونکي انهن جي گهرج پوي“ اها موه جي رسي بہ ڇالاءِ پاڻسان ٻڌي گهمان؟ مون اهو هميشہ لاءِ فيصلو ڪري ڇڏيو آهي تہ مان اهڙو ڪڏهن بہ ڪجهہ نہ ڪندس جنهن ۾ مونکي انهن سرٽيفڪيٽن جي گهرج پوي. ونوبا پنهنجي فيصلي لئي اڏول هئو.

جيستائين انسان جي خيال ۾ چٽائي ۽ پختائي نہ هوندي آهي ليستائين منزل دور ۽ ڌنڌلي ڏسڻ ۾ ايندي آهي. پر جيئن ئي انسان ڪنهن فيصلي لئي اڏول ٿي بيهندو ليئن ئي کيس منزل اوڏي ۽ چٽي ڏسڻ ۾ ايندي آهي. ونوبا جيئن ئي ڪنهن فيصلي لئي پهتو، مقصد کيس صاف نظر آيو ۽ سندس من جي ٻڌر دور ٿي وئي.

ڪلڻ نالو داخي ڇڏيائين. اهڙيءَ طرح هڪ طرف د
شيوا ۽ ونوباڳ-ورلي ڪيس ڪيو ڇڏڻ لاءِ ڇڪي رهي
هيون، ۽ ٻئي طرف دوستن جي صلاح ڪيس پڙهڻ
مجبور ئي ڪيو.

ڪاليج جو هڪڙو سال گذري ويو. ٻيو سال علي
شيو هئو. انٽر جو امتحان ويو ٿي ونڃبو پوندو. پ
نوبا کي ڇهن ڪٿي هئو؟ هن زندگيءَ جي
الهڻ ٿي چاهي ۽ وڏڻ ٿي چاهيو اوڏانهن، ج
ڪان دور ٽڪڻ ڪيس حالي پسند نه هئو. هو
جي ان شاهراه جي تلاش ۾ هئو جنهن تي هلي
مقصد حاصل ڪري سگهي.

ان مانڪ اشانتيءَ جي وقت، مرهٽن جي اتهاس
جي هن واقعي ونوبا جي پنڌ کي دور ڪرڻ ۾ مدد
ڪئي. اهو واقعو هئو تاناجيءَ دواران رسي ڪهڻ. سنگهه
ڳڙه تي تمام لوڙن سپاهين کي ساڻ ڪري، شواجي
جي ساٿيءَ تاناجيءَ حملو ڪيو هئو. رسيءَ رستي تاناجي
جا ٻه پهريدار سجاڳ ٿيا ۽ وجي پيتو. ٻه ڄڻن قلع
تي نتي پيا، لڏهن ڪيترا تاناجيءَ جا ساٿي ڄڻا لڳا،
هو ڪم مٿر هئي ۽ قلع ڪان هيٺ رسي لٽڪي رهي
آهي. ان رستي هو ڀڄي ويندا. رسيءَ جي مرده ويچان
هو ڀڄي رهيا هئا. لڏهن تاناجيءَ اها موه جهي رسي
ڪٽي ڇڏي ۽ انهن کي للڪاريو ۽ ڀڄڻ سان ۽ لوهيم

هاٿي نه ٻچي سگهندا ان ڪري مڙس تي وڙهو. بس
سپاهين جا پير جمي ويا.

ان واقعي ونوبا کي ٻڻ موه جي رسي ڪپڻ لاءِ
اتساهت ڪيو. ونوبا فيصلو ڪري ورتو ته جڏهن نوڪري
۽ واپار ڪرڻو ناهي ته پوءِ هي پڙهڻ ڇاجو؟ سرٽيفڪيٽ
حاصل ڪرڻ جو موه ڇاجو؟ ونوبا وٽ جيڪي به
امتحان جا حاصل ڪيل سرٽيفڪيٽ هئا، سي هن ڪڍي
ڪ ڏينهن اگنيءَ جي حوالي ڪري ڇڏيا. ماڻس جڏهن
انڪ سبب پڇيو، تڏهن چيائين- جڏهن انهن
رٽيفڪيٽن جي مونکي گهرج ئي نه آهي تڏهن پاڻوٽ
رکڻ ئي ڇو؟ نوڪري مونکي ڪرڻي ڪونه آهي.
"مستقبل ۾ متان مونکي انهن جي گهرج پوي" اها
موه جي رسي ٻه ڇالاءِ پاڻسان ٻڌي گهمان؟ مون اهو
هميشه لاءِ فيصلو ڪري ڇڏيو آهي ته مان اهڙو ڪڏهن
به ڪجهه نه ڪندس جنهن ۾ مونکي انهن سرٽيفڪيٽن جي
گهرج پوي. ونوبا پنهنجي فيصلي تي اڏول هئو.

جيستائين انسان جي خيال ۾ چٽائي ۽ پختائي نه هوندي
آهي تيستائين منزل دور ۽ ڌندلي ڏسڻ ۾ ايندي آهي.
پر جيئن ئي انسان ڪنهن فيصلي تي اڏول ٿي بيهندو
تيئن ئي ڪيس منزل اوڏي ۽ چٽي ڏسڻ ۾ ايندي آهي.
ونوبا جيئن ئي ڪنهن فيصلي تي پهتو، مقصد ڪيس
صاف نظر آيو ۽ سندس من جي ٻڏتر دور ٿي وئي.

ڪٽيءَ ٽالو ڏاڍي ڇڏيائين. اهڙيءَ طرح هڪ طرف ديش سيوا ۽ ونراڳ-ورتي کيس گهر ڇڏڻ لاءِ ڇڪي رهيون هيون، ۽ ٻئي طرف دوستن جي صلاحن کيس پڙهڻ لاءِ مجبور ٿي ڪيو.

ڪاليج جو ٽيون سال گذري ويو. ٻيو سال هلي رهيو هو. انٽر جو امتحان ويو ٿي ويجهو پوندو، پر ونوڀا کي چين ڪٿي هو؟ هن زندگيءَ جي مٿر منزل ڇانئڻ ٿي چاهي ۽ وڏڻ ٿي چاهيو اوڏانهن، جو ته منزل کان دور پڪڪڻ کيس هاڻي پسند نه هو. هو زندگيءَ جي ان شاهراه جي تلاش ۾ هو جنهن تي هلي گهربل مقصد حاصل ڪري سگهجي.

ان مانڪ اشانتيءَ جي وقت، مرهٽن جي الياس جي هن واقعي ونوڀا جي ٻڌر کي دور ڪرڻ ۾ مدد ڪئي. اهو واقعو هو ٽاناجيءَ دواران رسي ڪڍڻ. سنگهه ڳڙه تي تمام ٿورن سپاهين کي ساڻ ڪري، شواجيءَ جي ساٿيءَ ٽاناجيءَ حملو ڪيو هو. رسيءَ رستي ٽاناجي پنهنجي ساٿين سميت قلعي ۾ وڃي پهتو. پر جڏهن قلعي جا پهريدار سجاڳ ٿيا ۽ جوش سان ٽاناجيءَ جي سپاهين تي ٽٽي پيا، تڏهن ڪيترا ٽاناجيءَ جا ساٿي ڀڄڻ لڳا، جو کين خبر هئي ته قلعي کان هيٺ رسي لٽڪي رهي آهي. ان رستي هو ڀڄي ويندا. رسيءَ جي موهه وچان هو ڀڄي رهيا هئا. تڏهن ٽاناجيءَ اها موهه جهڙي رسي ڪ[illegible] ڏڏ ۽ سپاهين کي للڪاريو ته ڀڄڻ سان نه توهين

ڪٽي ٿالهو ڏاڍي ڇڏيائين. اهڙيءَ طرح هڪ طرف ديش
سيوا ۽ ونراڳ-ورتي کيس گهر ڇڏڻ لاءِ ڇڪي رهيون
هيون، ته ٻئي طرف دوستن جي صلاح کيس پڙهڻ لا
مجبور ٿي ڪيو.

ڪاليج جو ٽيون سال گذري ويو. ٻيو سال هلي
رهيو هو. انٽر جو امتحان ويو ٿي ويجهو پوندو. پ
ونوٻا کي چين ڪٿي هو؟ هن زندگيءَ جي مٿري منزل
جاڻڻ ٿي چاهي ۽ وقت ٿي چاهيو اوڏانهن، جو ته منزل
کان دور پهچڻ کيس ڪاٿي پسند نه هو. هو زندگيءَ
جي ان شاهراه جي تلاش ۾ هو جنهن تي هلي ڪري ٻ
مقصد حاصل ڪري سگهي.

ان مانڪ اشانتيءَ جي وقت، مرهٽن جي الياس
جي هن واقعي ونوٻا جي ٻاڏر کي دور ڪرڻ ۾ مدد
ڪئي. اهو واقعو هو ٽاناجيءَ دواران رسي ڪهڻ، سنگهه
ڳڙه تي تمام تورن سپاهين کي ساڻ ڪري، شواجيءَ
جي ساٿيءَ ٽاناجيءَ حملو ڪيو هو. رسيءَ رستي ٽاناجي
پهچي سائين سميت قلعي ۾ وڃي پهتو. پر چڙهڻ قلعي
جا پهريدار سجاڳ ٿيا ۽ جوش سان ٽاناجيءَ جي سپاهين
تي ٽٽي پيا، تڏهن ڪيترا ٽاناجيءَ جا ساٿي پٺتي لڳا،
جو ڪين خبر هئي ته قلع کان هيٺ رسي لٽڪي رهي
آهي. ان رستي هو ڀڄي ويندا. رسيءَ جي مرهٽ وڃا
هو پٺتي رهيا هئا. تڏهن ٽاناجيءَ اها مرهٽ جي رسي
ڪٽي ڇڏي ۽ سپاهين کي — ويو ته پٺتي سان نه لوٽڻ

۾ ويٺو فلاسافيءَ ۽ پڻ گنڀير وشين تي ڪتاب پڙهندو هئو. سندس پڙهڻ جي رفتار ۽ شوق کي ڏسي هڪ ڀيرو لئبرريءَ جي سنياليندڙ کيس چيو ته ”قانون مطابق توهان کي هڪ ڪتاب روز ملي ٿو، پر جيڪڏهن توهان کي ٣ ڪتاب روز ڏجن ته به جيڪر توهين پورا ڪري ڇڏيو. هن لئبرريءَ ۾ شايد ئي ڪوئي ڪتاب هجي جو توهان ڏنو ۽ پڙهيو نه هجي.“

پڙهڻ جي هن لامحدود شوق جي ڪري ئي ونوبا کي ننڍيءَ عمر ۾ ئي عينڪ لڳائڻي پئي.

ٻئي طرف گهڻي اپياس ڪري ونوبا ۾ وئراڳ-ورتيءَ وڌيڪ زور پڪڙيو. سنسار ڏانهن سندس چاه گهٽجي ويو. سنسار جي سيني سکن ۽ چاهنائن کان هو بيپرواه ۽ اداس ٿي ويو؛ ايتري قدر جو هڪ ڀيري دوستن کيس سئنيما تي هلڻ لاءِ سخت زور ڀريو. ونوبا جي ڪيتري ناڪار ڪندي به جڏهن دوستن کيس نه ڇڏيو تڏهن هو ساڻن گڏجي ويو، پر ٻاهر سان فراسي ٻڌي ويو ۽ اتي هڪ ڪنڊ ۾ فراسي وڇائي سمهي پيو. دوستن کي چئي ڇڏيائين ته کيل بعد تيڻ تي مونکي اٿارجو. ونوبا انوقت سنسار کان اهڙو اداس بڻجي چڪو هو.

سندس سوچڻ جو طريقو بدلجڻ لڳو. هڪ ڏينهن ڪنهن ڪتاب تي پنهنجو نالو لکيل ڏٺائين ته کيس خيال آيو ته هيءَ پڻ هڪ قسم جو موه آهي ته هيءَ شيءِ منهنجي آهي. منهنجو هن شيءِ تي اڌڪار آهي. ڪتاب

چڏيائين، جيسنائين ڪانئس انهن عادتن چڏڻ جو انـ…
ور ڻائين.

ان ننڍڙيءَ عمر ۾ ئي ڪيس ان ڳالهه جو احساس ٿيـ…
ته اسڪول ۾ جيڪا تعليم ملي ٿي اها انسان جي واڌاري…
لاءِ اڻپوري آهي. هڪ ڀيري تعليم تي ڪنهن تعليمي…
ڄاڻوءَ سان سندس بحث ٿيو.

ونوبا جي دليلن جو جڏهن هو جواب نه ڏيئي سگهيو
…ڏهن هن ونوبا کي چيو ته "مان ١٨ سالن کان تعليم سان
…اسطو رکان ٿو ۽ پاڙهيان ٿو. ان ڪري مونکي ان
…ت وڌيڪ ڄاڻ هوندي يا توکي، جيڪو اڃا پڙهي
…يو آهي؟"

تنهن تي ونوبا کيس چيو ته "١٨ سال، جي ڏاند
گهاڻي ۾ وهندو رهي ته ڏاند گهاڻي ناهڻ ۾ ڀڻ هوشيار
ٿي ويندو ڇا؟" ٻڌڻ وارو چپ ٿي ويو.

اهڙيءَ طرح ويراڳ ۽ ديش ڀڳتيءَ جي مختلف ويچار-
ڌارائن ۾ وهندي، ١٩١٣ ۾ ونوبا هاءِ اسڪول جو امتحان
پاس ڪيو ۽ ڪاليج ۾ داخل ٿيو.

ڪاليج ۽ ويراڳ.

ڪاليج ۾ ونوبا جي جيون ۾ ڪرانتڪاري ڦيرو
…چي ويو. هڪ طرف ويراڳ، ٻئي طرف ديش ڀڳتي،
…هي ٻئي ويچار ڌارائون ونوبا جي جيون ۾ تيزيءَ سان
…هڻ لڳيون. ١٩١٤ ۾ مها ڀاري لڙائي شروع ٿي وئي.
…ڌاري ڀارت ۾ گرم جاگرتيءَ جي لهر ڇانئجي وئي.

ٻـيو ورق

وجهو حريو وقت ملڪ نـي انجي تن بنا
ڳري ٿي ٽيي، وجهو وهندو هئو، جو ڪر
ٽڪرين ٽي ڏسندو هئو.
ڪڏهن ڪڏهن زندگيءَ ۾ نئي [illegible]
جـو [illegible] هئو. ڪڪڪ [illegible]
ٿي [illegible] وڃي ڏسندو هئو. [illegible]
ڪـو هئو.
[illegible] تايانيندو هئو. ٻيٺو جب رهندو هئو
[illegible] ، تايانيندو هئو لڏهـس لوڙي ۾ نـي ٻيٺو
[illegible] ٻـٽـو تاياتيندو هئو. سندس تاياتا
ڳـري چڏيندو هئو. ۽ جو تاياتا واري ڪي
جنيءَ ڪي [illegible] ۽ ديارلي زندگيءَ ۾ جهي و ديارلي
[illegible] ڪيءَ حـسـي زندگي ڪنار بندو هئو
[illegible] جي وعظي رهندو هئو. اميـن لي سمجهندو
[illegible] هئو. [illegible] ڪي [illegible] جسم جي ناه. نوه ڏاتين سندس ڏاه
[illegible] عادتي ڪان ڪيس سـشـت نثرمـعـ هوندي
[illegible] عادتي ڪان جيـل هوندو هئو.
[illegible] ڪنديـن عادتي ڪان دور ۽ ڪيا جـهي ڪوشـ
[illegible] ڪ نيري بنيتهي حڪ حاصل جي ساليءَ
[illegible] ڪاسي ڪنديون عادتون هونديون جيو
جاءِ ٻر باتراءِ ڪرو ڏني اوستاتين بند ڪري

رهيو. تنگدل ماڻهن هوءِ-هوءِ ڪئي پر ان جو شنيوزاو
تي ڪوبه اثر نه ٿيو.
ونوبا جي ماءُ سادي، سماج سيوڪا، غريب پرور
۽ ايشور ڀڳت هئي. ونوبا جو پيءُ نرهري پنت
محنتي ۽ اورچ انسان هئو. اهڙي خاندان ۾ ونوبا جو
جنم ٿيو. ان ڪٽنب جي سنسڪارن ڪري ئي، ونوبا
ننڍي هوندي کان ويچارن جو اڪو، ويراڳي، آتم-
وشواسي ٿي پيو.

اسڪول ۽ ونوبا.

۱۹۰۳ ۾ جڏهن ونوبا ۹ سالن جو هئو تڏهن کيس
ٻڙودي جي هڪ هاءِ اسڪول ۾ داخل ڪيو ويو.
ڇاڪاڻ ته سندس پتا نرهري پنت کي جيون نرواهه لاءِ
ٻڙودي ۾ نوڪري ڪرڻي ٿي پيئي. اسڪول ۾ داخل
ٿيڻ کان اول ونوبا گهر ۾ ئي سنسڪرت ۽ مرهٽي سکيو.
اسڪول جي حياتيءَ ۾ ئي ونوبا هڪ نرالي شخصيت
جو مالڪ هئو. هو پڙهڻ ۾ هوشيار هوندو هئو خاص
ڪري حسابي ڪمن ۾ سندس مٽ ڪو ٻيو نه هئو.
چوٿين انگريزيءَ ۾ پڙهندو هئو ته مئٽرڪ جا وديارٿي
ڪانئس حسابي ڪمن ۾ مدد وٺڻ چاهيندا هئا. پر ونوبا
جو سڀاءُ گنڀير ۽ تکو هجڻ سبب، وديارٿي ساڻس خير
ڪي ڳالهائي سگهندا هئا. باقي پني تي حساب ۽ نالو
ڪي کيس ڏئي ويندا هئا. ونوبا جا ٻئي کيسا پنن سان
ڀريل رهندا هئا. هڪ کيسي ۾ چرڪن وٽان مليل پنا

آهي. اهو ئي سبب آهي جو سندس چڏيا ڪم مت
اڄ ڪيئن هڪڙو ڪم ڪيو آهي ته ڪيئن پيو. ڪ
جي حصي ۾ راجنيتي آئي آهي ته ڪيئن سندس ڳرا
سڌار جو ڪم ڪيو آهي. ڪيئن ڳرام- اديوگ ۾ ٻنهي
زندگي لڳائي آهي ته ڪو کاڌي پرچار ۽ نئين تعلم
کي لڳو پيو آهي. ڪو راشٽر ڀاشا جو ڪم پيو ڪ
ته ڪو هريجن اڌار کي ئي زندگيءَ جو مقصد ڄاڻي ۽
رهيو آهي. ان نظر کان ڏسجي ته ونوبا، گانڌيءَ
روحاني وارث آهي. گانڌيءَ جي آتما جي چئي جبلئ
جيڪڏهن ڪيئن ۾ بسي سگهجي ٿي ته اهو آهي ونوبا،
جنهن کي اڄ "ڀودان تحريڪ" جي جنم داتا جي نالي
سان پڪاريو ۽ سڃاتو ٿو وڃي.

جنم.

سنت ونوبا جو جنم ۱۱ سيپٽمبر ۱۸۹۵ تي مهاراشٽر
جي گاگودا نالي ڳوٺ ۾ ٿيو. سندس ماءُ جو نالو رکوماٻائي
۽ پيءُ جو نالو نرهري ڀٽ هو. سندس ڏاڏو شنڀوراو
ڀاوي ڪنڪڻ جي مشهور ماڻهن مان هو. هو اپٽو
پنڊت، ڪلا پريمي، ۽ ٻنهي اراديءَ وارو انسان هو.
سڄي وقت ۾ هو ڪرانتڪاري وچار رکندڙ مهـ
ٿيندو هو. شنڀوراو کي سنگيت جو ڏاڍو شوق هوند
هو. هڪ پيري جي ڳالهه آهي ته هڪ مسلمان ڳويي
شنڀوراو مندر ۾ ولي وڃڻ ۽ ڏسنيل ان مندر ۾
ن جي مورتيءَ اڳيان ان ڳويي جو سنگيت ٿيندو

رهيو. تنگدل ماڻهن هوءِ-هوءِ ڪئي پر ان جو شنيو
تي ڪو به اثر نه ٿيو.
ونوبا جي ماءُ سادي، سماج سيوڪا، غريب پرو
۽ ايشور ڀڳت هئي. ونوبا جو پيءُ نرهري پنت
محنتي ۽ اوچ انسان هئو. اهڙي خاندان ۾ ونوبا جو
جنم ٿيو. ان ڪٽنب جي سنسڪارن ڪري ئي، ونوبا
ننڍي هوندي کان ويچارن جو پڪو، ويراڳي، آتم-
وشواسي ٿي پيو.

اسڪول ۽ ونوبا.

۱۹۰۳ ۾ جڏهن ونوبا ۹ سالن جو هئو تڏهن کيس
ٻڙودي جي هڪ هاءِ اسڪول ۾ داخل ڪيو ويو.
چاڪاڻ ته سندس پتا نرهري پنت کي جيون نرواه لاءِ
ٻڙودي ۾ نوڪري ڪرڻي تي پيئي. اسڪول ۾ دا
تنهن کان اول ونوبا گهر ۾ ئي سنسڪرت ۽ مرهٽي سکيو.
اسڪول جي حياتيءَ ۾ ئي ونوبا هڪ نرالي شخصيت
جو مالڪ هئو. هو پڙهڻ ۾ هوشيار هوندو هئو خاص
ڪري حسابي ڪمن ۾ سندس مٽ ڪو بيو نه هئو.
چوٿين انگريزيءَ ۾ پڙهندو هئو ته مئٽرڪ جا وديارٿي
ڪانئس حسابي ڪمن ۾ مدد وٺڻ چاهيندا هئا. پر ونوبا
جو سياڻ گنڀير ۽ تکو هجڻ سبب، ودياٿي ساڻس کير
ڪي ٻاليائي سگهندا هئا. باقي پني تي حساب ۽ نالو
ي کيس ڏئي ويندا هئا. ونوبا جا ٻئي کيسا پنن سان
يل رهندا هئا. هڪ کيسي ۾ چوڪرن وٽان مليل پنا

آهي. اهو ئي سبب آهي جو سندس ڇڏيل ڪمن منجهان، اِ ڪنهن هڪڙو ڪم ڪيو آهي ته ڪنهن بيو. ڪنهن جي حصي ۾ راڄنيتي آئي آهي ته ڪنهن سندس گرام-سدار جو ڪم ڪيو آهي. ڪنهن گرام- اُديوگ ۾ پنهنجي زندگي لڳائي آهي ته ڪو کادي پرچار ۽ نئين تعلم کي لڳو پيو آهي. ڪو راشٽر ڀاشا جو ڪم پيو ڪري ته ڪو هريجن- اُڌار کي ئي زندگيءَ جو مقصد بڻائي هلي رهيو آهي. ان نظر کان ڏسجي ته ونو ٻا، گانڌيءَ جو روحاني وارث آهي. گانڌيءَ جي آتما جي حتي جهلڪ جيڪڏهن ڪنهن ۾ ڀسي سگهجي ٿي ته اهو آهي ونو ٻا. جنهن کي اِ "ڀودان تحريڪ" جي جنم ڏاتا جي نالي سان پڪاريو ۽ سڃاتو ٿو وڃي.

جنم.

سنت ونو ٻا جو جنم ١١ سيپٽمبر ١٨٩٥ ۾ مهاراشٽرا جي گاگودا نالي ڳوٺ ۾ ٿيو. سندس ماءُ جو نالو رکوماٻائي ۽ پيءُ جو نالو نرهري ڀنت هو. سندس ڏاڏو شنيوراو، ٻاوي ڪنمسي جي مشهور ماڻهن مان هيو. هو ايشور ڀڳت، ڪلا پريمي، ۽ بختي ارادي وارو انسان هيو. پنهنجي وقت ۾ هو ڪرانتڪاري ويچار رکندڙ مڃيو ويندو هيو. شنيوراو کي سنگيت جو ڏاڍو شوق هوندو هيو. هڪ ڀيري جي ڳالهه آهي ته هڪ مسلمان گويي کي شنيوراو مندر ۾ ولسي ويو ۽ ٣ ڏينهن ان مندر ۾ ڀڳوان جي مورتيءَ اڳيان ان گويي جو سنگيت ٿيندو

نپسوي ونوبا!

شخصيت!

گوڏن تي ڌوتي، پيرن ۾ چمپل، تن تي چادر، اکين تي عينڪ، پتلو جسم، ڏکيون ٻانهون، ويڪري ڇاتي ڏاڙهي وڏي، وار بگڙيل، منهن تي تيج، هيءَ آهي سنت ونوبا، جنهن ڏانهن اڄ نه رڳو ڀارت پر سڄي دنيا جا انسان عجب ۽ شردا سان نهاري رهيا آهن! اڄ جي نفرت ۽ حيوانيت جي اڳ ۾ جلندڙ انسانيت، هن ڏانهن آسائتيون اکيون کڻي واجهائي رهي آهي. سنت ونوبا، اڄ جي ڀٽڪندڙ انسانيت کي منزل ڏيکاريندڙ ۽ سرڳواسي باپوءَ جو روحاني وارث آهي.

باپو ان روشن ڪرڻ وانگر هئو جنهن جي روشنيءَ سان ڪيترائي اونداها جسم روشن ٿي ويا ۽ هميشه لاءِ روشني ڏيندا رهيا.

باپوءَ جي زندگي ايتري وسيع هئي جو سندس پورو ڀي وارث ٿي سگهي، اهڙي طاقت ڪنهن ۾ مشڪل

مهرباني ڪري هيٺيان لفظ سڌاري پڙهو

صفحو	سٽ	غلط	برابر
۱۷	۲۱	ءِ	لاءِ
۲۳	۱	ن	ڀن
۲۴	۶	سيو	سيوا
۲۴	۲۲	پرانٿن	پرانٿن جي
۲۵	۱۷	ليڊر...ن	ليڊرن مان
۳۲	۲۲	شانتيءَ	آشانتيءَ
۴۰	۹	اڪ	اڪثر
۴۰	۱۲	ن	اُن
۴۱	۱۰	نرنا	ونرنا
۴۸	۹	جيو	جيون
۴۸	۱۰	ھن	وھن
۴۹	۱۲	پودن	پؤدان

انهن ليکڪن جو ٿورائتو آهيان، جن جي ڪتاب تان مدد ورتي اٿم. خاص طرح 'تپو ڌن ونوبا' مان گهڻو ڪي حاصل ڪيو اٿم.

ڪتاب ظاهر ٿيڻو هئو آڪٽومبر ١٩٥٦ع ۾، پر ظاهر ٿيو اچي نومبر ١٩٥٧ع ۾.

پر چوندا آهن ته "دير بيا درست ٿيا."

١٨ اپريل ڀو-ڪرانتيءَ جي ڏينهن ملهائڻ جي موقعي تي ونوبا جي مکيه سيوڪن ۾ جڳهه وارا پنڊت دوارڪو سندراڻي به اچي گانڌي ڌام پهتو. ڪتاب جون ڪي رهيل ڪميون سندس صلاح سان پوريون ٿيون.

پنهنجو پورهيو سڦل سمجهندس، جيڪڏهن هن ڪرم-يوگيءَ جي جيون جي جهلڪ سنڌين کي پسائي سگهيس.

ستيش ڪمار

آديپور

...كيم مان ٻه جوان............ ڳالهين ڪنديء

هڪ دفعي دادا دڪابل ساڻ ڳالهين ڪندي

ڳالهه اچي نڪتي ته سنڌيءَ ۾ ولوڙ جو جيون-چرتر

آهيتي ڪونه. سنڌين کي هن مهاپرش بابت ڄاڻ آهي؟ ته اها ڪوٽ

ــ ته لمام گهٽ. ڪين اها جتنا هئـــي

پرچڻ گهرجي. جنهن ”مان ڪو لکان.“

منهنجي من ۾ اچل ڪاڻ پئي. هڪ ته منهنجي اڳرين

چوڻ سولو پر ڪرڻ ڏکيو. وري ڪڙا اهڙي

ڪتابي ڪوشش، پر ته جيون-چرتر، ٻاهر يون ۾ گهڻا گهڻ

مهاپرش بابت، منهنجي جيون ۾ ٻاهر يون ۾ گهڻا ڪتابي.

لپسيا گهٽي. بابت ڄاڻ اخباري ۽ ڪتابي.

مونکي سندن جيون جي والعن ڪي

لکڻ وقت هڪڙوئي دپ ته زندگيءَ جي ليچ جي جهلڪ

سلسليوار اهاڙيندي ۾ سندن لپسيا جي سواءِ ڪاغذي

ني نمودار نه ٿي ته اهو ڦيدو خوشبوءِ ڪان

گلن جي ڪندي پونڻ. ڪلي. دادا

پر جنهن راهه ڏيکاري، تنهن رحماني ڪم ڪندڙن

دڪابل، اج ونو جي انهن ونهن سالي ڪم ڪندڙن

مان آهن. انهيءَ ني ملاحون ڏنيون، درسٽيون ڪيون،

جي منهنجي ڪتابي ڄاڻ ڪم نڪي آئي الهي اصلي ڄاڻ

لي ڏنائين. الهن ڪم وڃي راس لبو. سندن نورا مهان

ته ”پنهنجي مان پرالو لي پران.“

جيون اڄ اسانجي اڳيان آهي ۽ اهو ڪير آهي ڀاءُ ستيش ڪمار روهڙا. ڀاءُ ستيش هڪ هونهار نوجوان آهي. جڏهن کيس ڀرڻ ڀرڻ ڏٺم، تڏهن سندس ڪم ۽ عقل جي شڪتي مونکان ڳجهي نه رهي. انومت هو ويو ليءِ ڪميونسٽ وچارن ڏانهن ڪهليو. نيٺ ڀو-دان آندولن جي مول سدانتن هن جو ڌيان پاڻ ڏانهن ڇڪي ورتو. اڄ هو گانڌي ۽ ونوبا جي سرووديه، لوڙي ڀو-دان هلچل ۾ ٻنهي ڀاونائن جو سنتوش ڏسي رهيو آهي.

مونکي آشا آهي ته سنڌي جيئنا موجوده يگ جي مهان سنت ۽ گياني ونوبا جو جيون پڙهي جيون جي اصلي لت کي پائڻ جي ڪوشش ڪندي، اهو ئي مقصد هن ڪتاب جي ڇپائڻ جو آهي.

هوندراج دکايل

زندگي نڀائي کان پري- لياڳ ۽
عين آهن. ونوبا جي زندگي سندس خيالن جو
سرا جي زندگي ٿي رهي آهي. واقعو ٻارهن سالن کان ٿي
هڪڙو هڪڙو ڏيهن هڪ اهم واقعو ملي آهي
آيو آهي. جنهن سالن گذري رهڻ جو موقعو
اهي ٿي هن ٻاري، ڪجهه جٽي سگهندا.
ونوبا جي راجنيتي، سماجڪ يا ڌارمڪ جيون
اڌ يالمڪتا کان سواءِ ٻيو ڪجهه رهبر ڪيئن
روحانيت ئي سندس زندگيءَ جو مول مقصد آهي.
ونوباجي، پاونا شل ۽ شرڌالو آهي. پهنجي پورو ڪرو
گانڌيجيءَ ۾ هنجي انوت شرڌا رهي آهي. اڄ ۾ سندس
مٽن کان اها چاد هميشه رهندي آهي، جيڪا پاپو ۽
ڪهس ڏني هئي.
ونوباجيءَ، هردي جي سچي پاونا کي مول مڃيو آهي.
سندس جيل ”گيتا پروچن“ ۾ اچيتو ڪ جڏهن ڪو ۾ ڪرم
ونا سان ڪيو وڃي تو لڏهن اهو وڪرم ٿيڻ آهر ۾
ڪرم لي وڃي نو. جيئن ڪا نرس ڪنهن اسپتال ۾
بيمار جي سيوا ڪري لي ۽ اهو رڳو هن جو ڪرم ٿي
جهو. پر جي ماتا پنهنجي بيمار سنتان جي سيوا ڪري
لي ۽ اهو هنجو ڪرم دل جي پريم- پاونا ڪري وڪر
جيو ۽ اهو ڪرم- وڪرم، سوا جي ”سهج سياءُ“ لي
ڪري آهر اڪرم يعني سنياس جي حالت کي پهچي
ليڪن اها هردي جي پاونا، پريم، لياڳ لوڙي شر
سواءِ پيدا نه ٿيندي. اهڙي مهاپرش جو

ڪتاب ۽ اُن جو لکندڙ

1949ع جي جنوريءَ ۾ سنڌ ڇڏي هند آيس. اچڻ
سان ئي ونوباجيءَ سان ملڻ جو موقعو مليو. الور راجستان
۾ انهن ڏينهن، ونوبا جي ميئو ذات جي مسلمانن کي،
فسادن کان پوءِ اجڙي ويل زمينن تي وسائي رهيو
هو. ساڳئي وقت الور ۽ ڀرتپور ضلعن ۾ سنڌ توڙي
پنجاب کان آيل نرواسين کي بہ زمينن تي وسائڻ جو ڪم
١ هلي رهيو هو. انهيءَ ڪم ۾ بہ ونوباجيءَ جي رهنمائيءَ
اسانجي همت کي پختو ڪري، ڪارڪن کي وڏي طاقت
پهچائي. ائين مونکي ونوباجيءَ کي ويجهڙائيءَ کان ڏسڻ
جو موقعو مليو. ويتر ڀوءِ-دان جي انقلابي هلچل ۾ ساڻس
گڏ رهندي، گذريل پنجن ڪــي ڇهن سالن ۾ کيس
تهائين وڌيڪ ويجهڙائيءَ سان ڏسڻ جو سڀاڳ پراپت
ٿيو آهي.

ونوبا-جيون-چرتر، سنڌي ٻوليءَ ۾ لکجي، اها
اِڇا ورهين کان هيم، خاص ڪري ساڻس گڏ رهندي
اها خواهش پاڻ تيز ٿيندي رهــي. ونوبا جو جيون،
ڪنهن راجنيتي يا ڌرم- اڳوان جو جيون ڪين آهي.
هنجو جيون تہ سيوا-مي جيون آهي. اڄ جتي نشڪام سيوا
آهي اتي ونوبا آهي- سيوا ۽ ونوبا هن وقت ٻہ ڳالهيون

ستيڪڙو لـ اپاءَ بـ سٽيڪڙا؛ ڇاڄو پيٽ، ڇاڄو ماس!
ٺهڏجي ٻرڀم جي گنگا وهائي، سهسين دلين اندر ٻرڀم
جو ڏاڙنون اُلهن ڪري، سندن اندر اجاري، سماجڪ
ٻاءَ ڪسبتيءَ جو اِنت ڪري هڪ پونڪمپي اُلٽ
ت وسلي نماءِ، نبتي، ايڪتا ۽ سمانتا جي نئين
جيون جنتا لاءِ پيو رچي. نہ نگرلا اونڌا ٿين نہ ٻراڻي ٿا
ٻرلوڪ وڃن، نہ ڪيئن لي راڻون ٿمون لڪجن. الٽو
ڪيت لڳين سر ساوا ٿا ٿين، ٻراڻا واري توان واعـڙو ٿا
ٻڌجن! اجڙال اڪڙيل جهرڙن ۾ نئين سهڪار جيا ڏيئا
ٿا ٻرن نئين جرت لي ڦهلجي. نئين همت ائي جاڳي.
خوشيءَ جي مرڪ ورق لي مک لي اچي.

”دڪابل“ لڪ نورا لهڻا، جنهن اسان کي هن
سماجڪ پونڪمپ ۽ مـهاڪرمـي ونوباجيءَ جي
انوکي ”لمسوي-جيون“ جي ڪجهہ جهلڪ ڏياري
ڏياري آهي. ٻاطي ۾ بہ سندس هلچل جي رنگ ۾ نئين
چوليءَ لاءِ رلو پيو آهي. ”دڪابل“ چڱيءَ مسعـيءَ ۾
آهي. جيون سان هولي کيلي رهيو آهي. سندس ونوبا
جيءَ جي ڪنجري ٻڌجي پيو پارس جي گِرلن ۾
”سروودي“ جو سرپلو سر ڪـرو ڙاِن کين سڻائي.

سندر پستڪ کي سندس هڪ سالي، شري
سعيش ڪمار رووڙا جو هڪ ملو سر ڪري ليکيون.

جئرامداس دولترام
دهلي ٨- نومبر ١٩٥٧

موانگو

ڀُواڪمپ کي منجهه انيڪ نگر اوندا ڪيو ڇڏي
سهسين ڀراڻي ڀولوڪ ڀهڪالي. ڀل ۽ ساواءِ سرسبز ۽ ت
ڀاريءَ سان لٽي وجهي. هوند مان اڻ هوند ڄالي. ڀو
انهيءَ ساري ڀوانعي الٽ پلٽ جي ليباري، ڌرتي- ماتا
سهنجي ڪرپ ۽ سانت، سانت ۽ ڪري، نه ڪرڪٽ
ـ ڪدجهوڻ؛ نـ ڀڙڪ نـ ڪڙڪ. اوچتو ڪر ورالي
نڪمپ جي ڀياڪ ڀال لي جو دنيا کي درشن ڪرائي!
ڀر ڀونڪمپ ڏيکو سڪول ڀونءِ جا ڪونه ٿيندا آهن.
سماج جا ۽ ڀونڪمپ اميدا آهن. ڪڏهن اهي ۽ هوند
مدجهان اڻ هوند ڪيو وجهن. ڀر ڪڏهن اڻ هوند مان
۽ هوندا! وناس نه ڀر وڪاس ۽ سندن قل تي سکهدو
آهي. مدار آهي ڌرتي ديويءَ لـــي. مدار سندس
ڀوڄارين تي ۽ آهي نه کهڙا تا منتر ڀڙهن. ڌڪار جا
ڪين سنڪار جا. مانڪ الهاس ۽ ڪـــڏهن ڪڏهــن
تي- گٽي الٽ پلٽ جا مثال ٿيندا آهن. ڀارت جـــ
و (۱) ڪ.اا ...ءَ ۽ گي اهڙا مثال ملندا-

مواڳ

سمرپڻ

سرڳواسي سيٺ موٽومل
هرچندمل جي پوتر يادگيريءَ
۾ سندس سپتر **ڊاڪٽر نارائڻ**
هيمراجاڻيءَ ”پيسوي ونوبا“
پستڪ جون پنج سؤ ڪاپيون انهن
پاٺڪن لاءِ سوکڙيءَ طور ڏنيون
ڪيون آهن، جن ڪسي لياڳ مارڳ
تي هلڻ جي چاهه آهي.

Address:

2/3 West Patel Nagar
New Delhi.

تپسوي ونوبا

(مختصر جيوني)

ليکڪ:- ستيش ڪمار روهڙا

پرڪاشڪ:-

لوڪ ساهتيه پرڪاشن - گانڌيڌام

۱۳ زيب- پوسٽ آديپور (ڪڇ)

۲۵ نوان پئسا - جلد پنج هزار - سال جون ۱۹۵۷

دوائون موجود هيون، سي رام جي زخمن لي رکايائين،
۽ هڪدم ڊاڪٽر کي به صاحب گهرائي ورتو، جنهن رام
جي دوا درمل ڪئي. پنجن ڇهن ڏينهن ۾ رام بلڪل
تندرست ٿي پيو.

جنهن زال جي ٻارڙي جي حياتي رام جي هٿان
بچي، انهن جي وارثن صاحب جي بنگلي تي رام جي
اچي شڪرگذاري ڪئي ۽ سندس بهادري ۽ نيڪيءَ
جون تعريفون ڪيائون. صاحب به رام جي هن بهادري
۽ نيڪي جهڙي ڪم ڏسڻ ڪري ڏاڍو خوش ٿيو.

جهرڪن جي اسڪول جو هيڊ ماستر جو نهايت نيڪ
دل ۽ سلڇڻن شاگردن تي ساهه پساهه ڇڏيندڙ هو، تنهن
پنهنجي اسڪول ۾ هڪڙو جلسو ڪيو، جنهن ۾ ڳوٺ جا
سڀ معزز ۽ معتبر ماڻهو ۽ حياتي بچيل ٻارڙي جا وارث
لوڙي سڀ اسڪولي شاگرد حاضر هئا. هيڊ ماستر صاحب
رام جي لڇڻن ۽ هوشياري جي تعريف ڪري سندس
بهادري ۽ نيڪيءَ جهڙي ڪم ڏانهن سڀني شاگردن جو
ڌيان ڇڪايو ۽ عمدي جلد سان هڪڙو ڪتاب "وير بالڪ"
رام کي انعام ڏنائين. آيل معزز ماڻهن مان به ڪنهن
پنج روپيا، ڪنهن ڏهه روپيا رام کي انعام طور ڏنا.
اسڪول جا جيڪي شاگرد رام کي "لعل خان ٻارڙي"

هيٺ پڙتي ويو هو، سو اُمالڪ ور ڪنهن ڪريٽ تي چڙهي ويو. اُتا عقاب ٻارڙي کي آکيري ۾ رکيو تي مس ته رام جهٽ پاڻي ٻارڙي کي ڪڍي چاليءَ سان لاٿو. هڪڙو هٿ ٻارڙي ۾ ۽ ٻئي سان ٿڙ کي جهلي لهندو آيو. عقاب جي آکيري ۾ هئا ٻه ٻچا، لهنڪري عقاب چهنب ۽ چنبن سان رام کي ڦٽي وڌو. ايتري ۾ چندو پنهنجي بندوق سان ڊوڙي اچي رسيو، جنهن عقاب تي پورو نشان چٽيو، جنهنڪري عقاب ڦهڪو ڪري اچي پٽ تي ڪري. رام زمين تي پهچي ته پهچي تيسين نر عقاب به مٿس واءِ ڪري اچي پهتو. رام جڏهن زمين تي پير رکڻ جي ٿي ڪئي، تڏهن زخمن ۽ ٿڪ جي ڪري مانڊو ٿي ريو. تنهن هوندي به زمين تي ٻنن ڀر اچي ڪريو؛ مگر ٻارڙي کي چاليءَ سان اهڙو قابو جهليو هئائين، جو انکي ذرو به چوٽ ڪانه لڳي. زال پنهنجو ٻارڙو صحيح سلامت ڏسي رام کي هزارين دعائون ڪرڻ لڳي ۽ ماڻهون "آفرين! آفرين!" چئي رام کي اچي اُٿاريو. چندوءَ بندوق جي ٻئي ڏڪ سان نر عقاب کي به پورو ڪري رکيو.

ماڻهو رام کي صاحب جي ٽڪريءَ واري بنگلي تي کڻي آيا. صاحب وٽ زخمن لاءِ تمام قيمتي ۽ ڪارگر

سان ٽي ويٺي. چنڊوءَ رام ٻني ڄڻا ٽڪرين تي
چڙهڻ ۽ لهڻ ۾ شرطون ٻڌائيندا هئا. چنڊوءَ سان ٻ وڏڻ
ٻ ڪن هائڻ ۽ پيلهاڙي راند ڪيڏڻ ڪري رام ٽورن ٽي
ڏينهن ۾ اڳيون ڏيرو رام نه رهيو، ۽ هڪڙو مضبوط رام
ٻنجي ٿيو هو.

ٽڪرين جي پاسي ۾ هڪڙو تمام ٻ ٿهو ڪويت جو
وڻ بيٺل هو، تنهنجي چوٽيءَ تي عقاب پکيءَ جو آکيرو
هو. هڪڙي ڏينهن چنڊو پنهنجي بندوقڙيءَ سان
ٽڪرين ۾ شڪار ٿي ڪيو ۽ رام ڪويت جي پرواريءَ
ٽڪريءَ ٿي وٺو هو. اينري ۾ ڏٺائين ته عقاب جي
مادي هڪڙي اچي هڙ چنبن ۾ ڪٽي آکيري ڏي
اڏامندي اچي. ڪي ماڻهو ٻ اڳيون عقاب ۾ وڃيو ٻوٽ
جي طرف ڪان ٻ ورڙندا اچن. انهن ۾ هڪڙي زال ٻ
رڙيون ڪندي ٻ ورڙندي ٿي آئي :- جي ”خدا جي
واسطي منهنجو ٻچڙو ڪو الهيءَ پکيءَ کان ڇڏائي. مٿان
جيڪڏهن پکيءَ منهنجي ٻچڙي کي ڦٽو ڪيو، ته ويچارو
جيئاڙو الائي ڪٿي ٿيندو!“

ماڻهن جي ٻ وڙڻ ۽ زال جي رڙين ڪرڻ مان رام
صحيح ڪيو ته ڪو تنجڻ ۾ بدل بار عقاب آکيري ڏي
کڻي پيئي وڃي. ٽڪرين ۽ وڻن تي چڙهڻ ۾ رام

ڪرڻ جا اٽرا ڪيا آهن، جن لاءِ ٻڌلي طامع
جي ڳوٺي ضرور ڪاڻهي. ٻيٽ، لوڪي تـ
ٻڌلي طامع وڌائڻ جو ڏهني ڏاڍو چڱو وجهہ
آهي. ٽڪرين تي ڏوڙي چڙهڻ ۽ لهڻ ۾
پهنجو دم ٻچاءِ، ڏڏهچي چالي ۾ سگهاري
ٿئي ۽ ائين ڏ طامع مدد ٿي ٿوئي.

ٻيءَ جي ڏاڍهہ پرٻل صلاح ٻڌي رام جي دل کي
ڏاڍو ڏڏ آيو ۽ هار جي ڪٽڻي دل ڪان لهڻ لڳس.

(۵)

حجت

ان ڏينهن کان وٺي رام جو ڪرن جي اڪ اڪ ڏڪ
ڪم ڪي ڪمن ڏاسدو هو. اسڪول مان اچڻ ۽ اسڪول
جي ڪمن لاءِ ڪان پوءِ ٽڪرين تي لهڻ چڙهڻ ۽ دم
ٻچائڻ جي ولدو ۾ رڌيدو هو. اهوءِ ڪري خوشي
۾ آمدي هس ۽ ائين ۾ ويندو هرس ڏينهون ڏينهون
سڌرلدو.

چندو ٽالسي ڪنڌو زميندار جو پٽ ۾ روز مسرو
لڏي بندوق ٻاڻ سان ڪٽي ٽڪرين ۾ پيو گهمندو هو
۽ شڪار ڪندو هو. هو وڏيرڙو جهڙو هو، رام
کان لوڙ ٿي ڪي وڏو هو. رام جي دوستي چندو ء

رات جو ڪوٺيءَ تي اچي نہ رام ننڊ ڪري. هنڌائين
هوڏانهن پاسا ڪيائين، آخر ڪنهن ڏس ڏنس، تہ سج
اڀري مهل رام ڦلاڻيءَ ٽڪريءَ تي ويٺو هو. ڀڳوانداس جاڳ
آئي، پٽس پڻ اچي ويٺس، تہ سڀ ڪانہ پيس.
ڀڳوانداس پيار سان چيس، تہ "پٽ، هيتري مهل
ٿو تون هتي ڇو ويٺو آهين؟" حال حقيقت ٻڌي ڀڳوانداس
پنهنجي پٽ جي ڪمزوريءَ جو ڏاڍو ويچار ٿيو. پيار
پٽ کي گهر وٺي آيو. پٽ پيءُ کي ماني کائي
ويٺا، تڏهن رام ڏکاري آواز ۾ پيءُ کان پڇيو:-

رام- بابا، بدني طاقت کان سواءِ ڪو بہ ماڻهو دنيا ۾
نالو ڪڍي ٿو سگهي ڇا؟

ڀڳوانداس- (پٽ جي منشا پروڙي) پيارا پٽ، اڪيلو
آهي. بهادري هر ڪو بدن جي جانٺائيءَ تي
بدل نہ آهي. دنيا ۾ اهڙا بہ نامور انسان ٿي
گذريا آهن، جنکي نہ بدني طاقت هئي، ۽ نہ
انهن ڪڏهن هٿيارن سان لڙايون ڪيون. پٽ،
سچي بهادري آهي هار ۾ هنيون نہ هارڻ،
ڏک ۾ صبر ۽ تحمل ڪرڻ ۽ ٻاهر کي تڪليف
ڏيئي ٻين جو ڀلو ڪرڻ. اهي ناموري حاصل

ڇوڪرن سان ٻئي ڪم سکندو هو، لٺون ڪري
ڏاڍو ڏکرمند گذاريندو هو.

هڪڙي ڏينهن ماستر صاحب ورزش ڪرائيندي
رام کي هڪڙي ٻئي ڇوڪر سان ساهون ٻهاري لوڙي
ڇڪائي. رام سان مقابلو ڪندڙ ڇوڪرو نه عمر ۾ ڏهڻ س
ٿي هو، پر هڏ ذرا مضبوط هوس. رام ان ڇوڪر سان
لوڙي ڇڪڻ ۾ گهڻئي زور لاتا، پر ڇوڪرو کيس گهلي
ليڪي کان ٻي ٻاهر ڪڍي ويو. رام جي اٿڻ هار
ڪري ڇوڪرن کي وڏيڪ وڌيڪ لڳو، سو ماستر صاحب
جي ٽرڻ کان پوءِ ڇوڪرا رام کي "لعل خان
پابوڙي، پئي سڻن شينهن جي ڪوڙي، ٽنهڪان کسي
ويو سيبڪ سالدو لوڙي" ائين چئي کٽ ڪرڻ لڳا.

ڇوڪر اسڪول کان ٻاهر نه رام کي چڙائڻ لڳا، پر
موڪل وقت ٽڪري تي به وڃو "لعل خان پابوڙي...."
چوالکي اٻراڙ ڪندا هئا. رام کي پنهنجي ڪمزوري
؟ ڪلاسين جي وچ هار ڪاٿڻ جو اثرو ڏکر ليو، جو
پنهن شام جو هڪڙيءَ ٽڪريءَ تي ڪليون
ويلو، نه ائين رات لسي وٺس. ڪيرتي
نه ڪيترو وقت اتي وٺي لنو النس. ٻڪوالداس
ماسٽر سان گڏجي شڪار تي وار ٿو، سو

صاحب "چڱو" چئي ڪاغذ لئي ۽ ٿي اکر لکي ڀڳوانداس کي ڏنو ته "ڇوڪري کي پاڻ سان وٺي وڃ ۽ هي ڪاغذ اسڪول جي هيڊ ماستر کي وڃي ڏي."

ڀڳوانداس صبوح جو رام کي وٺي هيڊ ماستر وٽ ويو ۽ صاحب جي چٺي وڃي ڏنائينس. هيڊ ماستر ڇوڪري جو امتحان ورتو. ڇوڪري جي لکائي ۽ ذهن ڏسي هيڊ ماستر ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڇوڪري جو نالو ڇهين درجي ۾ داخل ڪيائين.

رام اڳئي محنتي ڇوڪر هو، باقي جو ڄاڻائين ته هيڊ ماستر صاحب کيس ڇهين درجي ۾ داخل ڪيو آهي، سو وڌيڪ محنت ڪرڻ جو خيال رهيس. اهوئي انديشو رهندو هوس ته "جيئن ائين نه ٿئي، جو هيڊ ماستر صاحب مون کي ڪنهن به ڪم ۾ ٻين کان گهٽ ڏسي، ورتي ڇوٽين ۾ ڪٽي لاهي ۽ آءٌ شرمندو ٿيان".

رام بدن ۾ ٿورو ڏٻرو، سو ڪلاس جي مضبوط ڇوڪرن سان راند روند ۾ ڀاڱي ڪين سگهندو هو. ڪلاس جي ڪمن ۾ ڪوئي ڇوڪرو ساڻس ڪو نه ڀڄندو هو، تنهن ڪري ڇوڪر خار ڪڍڻ لاءِ کيس "لعل خان پاپڙي" ڪري چيڙائيندا هئا. رام پنهنجي ڏٻرائپ ڪري لڪ...

ٽان پوءِ ٻيا ٻئي گاڏيءَ ۾ سوار ٿي وڃي هيلنگ جي اسٽيشن تي پهتا. اتي اڳيئي موٽر، وهٽ ۽ سامان کڻڻ لاءِ بيل گاڏيون موجود ٿيون هيون. صاحب پنهنجي سامان ۽ عملي سميت جهرڪن جي ٽڪريءَ تي پهتو. صاحب لاءِ بنگلو اڳيئي موجود هو، باقي نوڪرن لاءِ ٽيڪي ڪرايون هيون، تمام ڪوٺڙي کولي صاحب، ڀڳوانداس ۽ ٻنهي کي ڏياري. ٻين نوڪرن مان ڪي ڪرائين ۾ رهيا ۽ ڪي راوٽين ۾.

ٻه ڏينهن ساهي کڻي ۽ گهمڻ گهتڻ کان پوءِ رام پنهنجي پيءُ کي چيو ته ”بابا، منهنجا ٽي چار ڏينهن پڙهڻ ڌاران گذري ويا آهن، پر بيڪار ٿي بيڪار گذاريا اٿم. هاڻي مونکي ڀلائي ڪري اسڪول ۾ وهاريو.“

ڀڳوانداس پنهنجي پٽ جو شوق ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائينس ”پٽ، آءٌ رڳو تنهنجي چوڻ لائين ترسيل هوس. هاڻي دلجاءِ ڪر، توکي اسڪول ۾ وهاريندس.“ اِهو چئي ڀڳوانداس صاحب وٽ بنگلي ۾ ويو.

صاحب- ڀڳوانداس، اسان وٽ رهڻ ڪري توکي ڪا تڪليف ته نه پهتي آهي؟

ڀڳوانداس- حضور، آءٌ بلڪل خوش آهيان. سائين جن جون وڏيون مهربانيون آهن. هاڻي منهنجي پٽ کي اسڪول ۾ وهارڻ جي مهرباني ڪريو.“

۽ ٽڪريءَ لي رائشي ۾ رهي، اسڪول ۾ ...
ڏيٺي ايٽي، نــ احا بـ اسين ڏينداسون
ڪنٽر- لبام چڱو، سائين، آءٌ الکي هينئر جو هينئر
پنهنجي چٺيءَ سان سائين جن ڏي موڪليانٿو.
ڊاڪٽر ٻوءِ صاحب کان موڪلائي پنهنجي جاءِ تي
آيو ۽ ڀڳوالداس سان سڀ احوال ڪيائين. ٻوءِ چٺي ڏيئي
ان وقت ئي صاحب ڏي روانو ڪيائينس. ڀڳوالداس
پنهنجي پٽ رام کي ساڻ ڪري اٺن ٽاڙين سميت وڃي
صاحب جي بنگلي تي حاضـر ٿيو. صاحب اُن وقت
بنگلي کان ٻاهـر پسار پي ڪيو. ڀڳوالداس، صاحب کي
... سلام ڪري کيس چٺي ڏني. صاحب چٺي پڙهڻ شرط
... الکي ٻاڻ سان وني واوءِ شڪار جو سڀ سامان سندس
... حوالي ڪيائين ۽ چيائينس، ته هي سڀ سامان سنڀالي
... بند ڪرائي رک. رات جو ٻه هتي ئي رهي پئو. صبوح
... جو هتان روانا ٿينداسون. ڀڳوالداس سڀ سامان سنڀالي
... ابو بدو ۽ پٽ سميت اُتي صاحب جي نوڪرن وٽ
... ت گذاريائين.

(۴)

هار

... صبوح، جو صاحب پنهنجي سموري سامان ۽ نوڪرن
... ٽانڊيءَ ۾ روانو ٿيو. ڪوٽڙي جنڪشن اسٽيشن

ڊاڪٽر- صاحب، اڄ اتفاق سان هڪڙو آدمي مليو هو. آءُ هينئر خاص انهيءَ اطلاع ڏيڻ لاءِ سائين جن وٽ آيو آهيان. هو تمام اشراف ۽ فرمان بردار ماڻهو آهي.

صاحب- چڱو، مهرباني. هينئر ئي ان کي گهرايو. جيڪو پگهار چوندو، سو ڏينداسونس.

ڊاڪٽر- اڄهو هينئر ئي تو حاضر ڪريانس. مونکي پڪ آهي، ته سائين جن وٽ ڪوبه نوڪر ڏکيو نه گذاريندو آهي. سائين جن خوش هوندا، ته پگهار جي ڪهڙي پرواهه آهي؟

صاحب- چڱو، مهرباني ڪري جلد گهرايوس. اسين ويهه رپيا پگهار ۽ هڪ رهڻ دورالو ڌتو ڏينداسونس. ٻه وڳا شڪار جي پوشاڪ جا ڏينداسونس. رهڻ لاءِ ڪوٺي يا راوٽي ڏينداسونس، بس وڌيڪ ڇا کپندس؟

ڊاڪٽر- سائين، ايترو سڀڪي آهس. مگر ان سان هڪڙو ننڍو ڇوڪرو به آهي.

صاحب- ڇوڪرو ساڻس رهندو، ته اسانکي اعتراض ڪونهي. اسين سڀ جو خرچ به ڏينداسونس. جيترو وقت اسين انهيءَ طرف شڪار ڪنداسون، اوترو وقت ڇوڪرو ڀلي اسڪول ۾ تعليم به وٺي

۽ لڪڙيءَ لي رالٽي ۾ رهي، اسڪول ۾ ڦ
ڏيڻي پئي، لسـ اها بہ اسين ڏينداسون
ـسگتر- تمام چڱو، سائين، آءٌ الڪي هينئر جو هينئر
پنهنجي چليءَ سان سائين جن ڏي موڪليانٿو.
ڊاڪٽر ٻوءِ صاحب کان موڪلائي پنهنجي جاءِ تي
آيو ۽ ڀڳوالداس سان سڀ احوال ڪيائين. ٻوءِ چني ڏيئي
اِن وقت ٿي صاحب ڏي روالو ڪيائينس. ڀڳوالداس
پنهنجي پٽ رام کي ساڻ ڪري ٻنهي ٽاڻين سميت وڃي
صاحب جي بنگلي تي حاضر ٿيو. صاحب اُن وقت
بنگلي کان ٻاهر ٻهار ۾ ڪيو. ڀڳوالداس، صاحب کي
سلام ڪري ڪيس چني ڏلي، صاحب جني ٻڙهڻ شرط
الڪي ٻاڻ سان وٺي ويو ۽ شڪار جو سڀ سامان سندس
حوالي ڪيائين ۽ چيائينس، تہ هي سڀ سامان سنڀالي
بند ڪرائي رک. رات جو ٻہ هتي اُي رهي ٻو. صبوح
جو هتان روانا ٿينداسون. ڀڳوالداس سڀ سامان سنڀالي
قابو ٻڌو ۽ پٽ سميت اُتي صاحب جي اوڪرن وٽ
ات گذاريائين.

(٤)

هار

صبوح، جو صاحب پنهنجي سموري سامان ۽ اوڪرن
ـت ٽاڏيءَ ۾ روالو ٿيو. ڪوٽڙي جنڪشن اسٽيشن

ڊاڪٽر- صاحب، اڄ اتفاق سان هڪڙو آدمي مليو اٿم. آءٌ هينئر خاص انهيءَ اطلاع ڏيڻ لاءِ سائين جن وٽ آيو آهيان. هو تمام اشراف ۽ فرمان بردار ماڻهو آهي.

صاحب- چڱو، مهرباني. هينئر ئي ان کي گهرايو. جيڪو پگهار چوندو، سو ڏيندا سون.

ڊاڪٽر. اڄهو هينئر ئي کو حاضر ڪريانس. مولڪي پڪ آهي، ته سائين جن وٽ ڪوبه لوڪر ڏکيو نه گذاريندو آهي. سائين جن خوش هوندا، ته پگهار جي ڪهڙي پرواه آهي؟

صاحب- چڱو، مهرباني ڪري جلد گهرايوس. اسين ويهه رپيا پگهار ۽ هڪ رپيو روزانو ڀتو ڏيندا سونس. ٻه وڳا شڪار جي پوشاڪ جا ڏيندا سونس. رهڻ لاءِ ڪوٺي يا راوٽي ڏيندا سونس، بس وڌيڪ جا کپندس؟

ڊاڪٽر- سائين، ايترو سڀڪي اٿس. مگر ان سان هڪڙو ننڍو ڇوڪرو به آهي.

صاحب- ڇوڪرو ساڻس رهندو، ته اسانکي اعتراض ڪونهي. اسين سڀ جو خرچ به ڏيندا سونس. جيترو وقت اسين انهيءَ طرف شڪار ڪندا سون اوترو وقت ڇوڪرو ٻال اُتي اسڪول ۾ تعليم به وٺي

ڀڳوالداس- ائين نہ ڪندس، تہ ٻيو ڇا ڪندس؟ آخر مان
— ٻچي جي حياتي بہ نہ ٻاري اٿم. اوهان جيڪا
وٽ ڪئي آهي، سا سراسر توهانجي امدادي
آهي. مهرباني ڪري جلد انهيءَ ڳالهہ جو ٻولو ڪريو،
تہ دل جي پريشاني ٽري. ڳوٺ ٻوٺ حال ڇڏيا.
رام جي شل حياتي هجي، تہ سڀ ڪجهہ
ٿي پوندو.

ڊاڪٽر- ”چڱو، آءٌ هاڻي صاحب وٽ وڃان ٿو، ان
سان سڀ فيصلو ڪري اچان ٿو. توهين
منهنجي اچڻ تائين هتي ترسو.“

ائين چئي ڊاڪٽر ڪپڙا بدلائي صاحب ڏي بنگلي تي
...يو. صاحب ان وقت سفر جي تياريءَ ۾ مشغول هو،
...مان سڙواٽ بند ڪرايائين. ڊاڪٽر جي اطلاع ملڻ شرط
...ب سڀ نوڪر ٻاهر هلي ڇڏي ڊاڪٽر کي اندر سڏايو. رواجي
...ا بعد ڊاڪٽر صاحب کان پڇيائين تہ ”ڊاڪٽر
...ب، ڪو انسان ٻاز همراه هٿ آيو؟ ڏسو اسان تہ سامان
...ي رکيو آهي ۽ جهرڪن ڏي روانگي ٿيڻ جي تياري
...ڪر اوهان اڃا تائين اسانکي همراه هٿ ڪري
...هي.

ڀڳوانداس۔ انهن ڪرڻ جي نه ڪا وات نه پڌايو.
توهان کانسواءِ ٻيو ڪير آهي، جو مون
سان مدد ڪري سگهندو؟

ڊاڪٽر۔ (ڪجهه ويچار ڪري پوءِ) اوهان کي بندوق
جو نشان چٽو نه ڇڪيءَ طرح ايندو هوندو؟

ڀڳوانداس۔ بندوق جهڙي چو نه آءٌ باپ آهيان، پر
پڙهيو نه اٿم بندوق بازي هن ڪم ۾ ڪهڙي
ڪم ايندي؟

ڊاڪٽر۔ جنگي ڪاليج جو ڪرنل ڊبرون آديسر صاحب،
جيڪو هن پاسي شڪار لئي ويٺو آهي. انکي
هڪڙي نشان باز همراه جي ضرورت آهي. هو
بدين طرف کان ڊيلن جو شڪار ڪري موٽيو
آهي ۽ ڪالهه کان هت منزل اٿس. مون
ڪجهه وقت فوجي اسپتال ۾ ڪم ڪيو هو،
ان وقت کان ولسي ساڻس واقفيت اٿم.
هوڪندڙن لئه جي مرضي هجي نه آءٌ ان
صاحب وٽ لکيجي نوڪري جو بندوبست
ڪريان. شڪار جو شوق، ڪاڏو بهتر، دنيا جي
حال ۾ ڀڳوار نوکي ملندو رهندو. جيڪو ڪري
کي نه ساڻ ڪڻ. هن ٽي هتي جيڪو جي
نُوڪريءَ لي جيڪو گذاريندو، نه ٻلڪل
تندرست ٿي پوندو.

اها ڳالهه ٻڌي ڀڳوانداس کي ڊاڪٽر صاحب
راءِ تي پڪ ٿي. دل ۾ ٻيو ڪتڪو ٿي پيئس. ڊا[illegible]
صاحب کي چيائين ته ”ڏکي جي واسطي ان جو [illegible]
علاج ٻڌايو.“

ڊاڪٽر- هينئر ٻڳو ٻن ڳالهه جي ضرورت آهي، [illegible]
ڪجهه وقت ڪنهن پهاڙ تي وڃي رهائيس.
پهاڙ جي آب هوا کائڻ سان ڦڦڙ بلڪل سالم
ٿي ويندس ۽ تندرستي چڱي ٿيندس. بس
اهو ئي علاج آهي.

ڀڳوانداس- ٻڌو هان ته اهڙيءَ طرح ڳالهه ڪري ڇڏي
آهي، جو جيڪي پهاڙ تي هنکي وڃي رهائڻ
ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي.

ڊاڪٽر- اولاد جي تندرستيءَ لاءِ جيڪي ڪجي،
سو ٿورو آهي.

ڀڳوانداس- جيڪڏهن ٻچي سگهي، ته سڀ ڪجهه ٿورو
آهي. پر جي وس کان ٻاهر هجي ته پوءِ ڇا
ڪجي. منهنجو حال ته اوهان صاحبن کي
سارو پيو آهي ته ٻارن ٻچن ڏاران پنهنجي
گذر ۾ ئي گذارو ٿي نٿو سگهيم، سو پهاڙ تي
پٽ سان گڏ ڪئين وڃي گذاري سگهندس؟

ڊاڪٽر- جيڪڏهن پياري پٽ جي حياتي مٺي اٿو ته
جتن هجي تئن اٽين ڪريو.

ڊاڪٽر. اڃا تہ ڪل خير آهي. جيڪڏهن اوهين هيٺئين
ڪجهہ ڪان خبرداري ڪندا رهندو، تہ
آئنده بہ خير سلامتيءَ جي اميد آهي.

ڀڳوالداس. ڪهڙي خبرداري؟

ڊاڪٽر. آب هوا جي خبرداري. اڃا تہ ڏٺيءَ جي
نبل سان ڪو نقصان ڪونہ ٿيو، پر نشانيون
اهڙيون آهن، جنهن مان خوف آهي.

ڀڳوالداس. ڪهڙي ڳالهہ جو خوف آهي؟

ڊاڪٽر. جيڪي ٻار هيڏا ڏٻرا ۽ ذهين ٿيندا آهن،
تنکي اڪثر ڦڦڙن جي بيماري ٿي پوندي آهي.
مولڪي هن جوڪر جي صورت ڏسڻ سان
شڪ پيدا ٿيو، تنهنڪري اوزار سان چڱيءَ
طرح جاچي ڏٺو مانس. معلوم ٿيم، تہ ڦڦڙ بہ
اڃا ڪا خرابي ڪانهيس، مگر ڦڦڙ
ضعيف اٿس. جيڪڏهن جلد ڪو علاج نہ ڪبو
تہ پوءِ دق ٿيڻ جو خوف آهي.

ڀڳوالداس پنهنجي پٽ ڏي منهن ڪري ڪالهہ
پڇيو، تہ "پٽ، توکي هيئر تہ طبيعت ڪيئن ٿي
معلوم ٿئي؟ رام چيو "بابا هيئر چڱي ڀلي نظر ٿئي
اهڙي پر نہ لڳي کان پوءِ ٿڪ ۽ دل جي ڪمزوري
۽ بس پر ٿورت معلوم ٿيندو اٿم."

رام- سائين، اوهان بزرگن جي مهرباني سان
ڀلو ۽ خوش خورم آهيان.

ڊاڪٽر- "ابا ڪجهه پڙهيو به آهين يا اڃا لاڏلو ئي
گذاريو اٿئي؟"

رام- "سائين هينئر چوٿون درجو پڙهان ٿو".

ڊاڪٽر- "شاباس ٻچ، شل ڏاڍي وڏي حيالي ۽ چڱو
نصيب ڪرينئي."

ڊاڪٽر صاحب کي رام جي منهن جي ڦيلاڻ ۽ ٻرو
بدن ڏسي ڪجهه شڪ پيدا ٿيو، سو محبت سان ٻاڻ
ٽ سڏي چاليءَ تي هٿ رکيائينس. هٿ رکڻ سان
لڄاءِ ڪاڻ ٿيس، لنهنڪري ٻاڻ سان ڪمري ۾ وٺي
س. اتي اوزار سان ٻاسريون ۽ ڪمر ڏنائينس، تڏهن
شڪ جي بدران پڪ ٿيس. ٻوءِ رام کي ٻاهر وٺي آيو.
ٻاڻ به اچي ڪرسيءَ تي وينو ۽ رام به پنهنجي ڪرسيءَ
تي وينو.

ڊاڪٽر صاحب جي الهيءَ امتحان کي ڀڳوالداس تمام
خوف سان ڏسي رهيو هو. جڏهن ان ڏٺو ته ڊاڪٽر
صاحب ڪجهه ڪيڻ پيڻ ذاران ڪرسيءَ تي ويهي
رهيو آهي تڏهن ٻاڻ پڇيائين:-

ڀڳوالداس- ڪيئن؟ ڊاڪٽر صاحب خير آهي؟ چالي جاچيو؟

تُوار ٿيندو آهي. اوهين وڃها وينا آهيو، ته نه هيترا ڏينهن ميون ڏيکاريءَ ٿي اٿس!

ڀڳوانداس- ڊاڪٽر صاحب، ڇا ڪجي. پيو وڃان پرڏيهه ياد ٿي ڪوليئون. ڪري ڪمت جا ڏينهن، جي لو ٻاهر ڪرجي ته نه ڳالهه لڳي ٿي. هيئنر ڪڇهه وال ڪاڻي ٿيم، سو وڃي ويس حيدرآباد. اٽان موٽندي جيئن، ته اوهان جو ديدار ڪندو وڃان.

ڊاڪٽر- حيدرآباد ڇو مان ويا هئو؟

ڀڳوانداس- هن نوڪري ڪي ولٽ وٺو هئس. اداڻي وڏهين جو هئو، ڪڏهن ماڻس ڇالائو ڪمو هو. ان وقت کان وٺي لاڳيتا پنج ڇهه ورهيه لاڳيتو وٽ حيدرآباد رهندو هو. هيئنر اڄي اٿط جي ضرورت هيم. لنهڪري ڳوٺ لو وٺو وڃانس.

ڊاڪٽر- هيءُ اوهانجو پٽ آهي؟

رام ڊاڪٽر صاحب جو ڏيان ڀاڳ ڏي ڏسي ڪرسيءَ تان اٿيو ۽ ادب سان سلام ڪري بيهي رهيو. ڊاڪٽر صاحب رام جي ڀالي ٻولي صورت ۽ ان جو ادب ۽ سڀاڳ ڏسي مٺيءَ مشڪ سان پڇيو، "پٽ، آهين ته ڀڳو پلو"؟

لڇمڻ ٻي ڏس منجهه آئي. هو ٻيءَ کي عرض ڪرڻ لڳو، ته "بابا، مونکي هي شهر گهمائي ڦيرائي ڏيکاريو." هي ٻڌو اون ٻيرو هو، جو رام پنهنجي دل جي خواهش پيءُ جي اڳيان ظاهر ڪئي؛ تنهنڪري ڀڳوانداس تمام خوشيءَ سان پٽ کي ساڻ ڪري شهر ۾ اڪيو. هتي هڪڙو ايڪ دل عزيز ڊاڪٽر رهندو هو، جنهن سان ڀڳوانداس جو گهڻو اتحاد هوندو هو. تنهنڪري هن اول اُن ڊاڪٽر سان ملڻ جو ارادو ڪيو. [هڪڙي وڏي جاء جي دروازي ۾ گهڙڻ شرط ڀڳوانداس پنهنجي پٽ کي چيو ته "پٽ اهو سامهون ڪرسيءَ تي جيڪو ماڻهو اخبار وينو پڙهي، سو ڊاڪٽر تهالچند آهي. نهايت شريف ۽ رحمدل ملڻو انسان آهي؛ مون تي سندس گهڻيون مهربانيون آهن، تنهنڪري اُن سان ملڻ لاءِ توکي هيت وٺي آيو آهيان."

رام اها ڳالهه ٻڌي پنهنجو بوٽ ڇنڊيو ۽ ادب سان پيءُ جي پٺيان هليو.

ڀڳوانداس ڊاڪٽر صاحب سان نڪار ڪري مليو. ڊاڪٽر صاحب کيس چيو، "ادا، اوهين اڄ ڪيئن اڪري پيا آهيو؟ ٻڏو ماڻهو ته ڪيترن ڏينهن اڪري

سندداس دل ۾ رام جي لاءِ ڪا گهٽي سڪ ڪانه هئي.
ٻيو حالي ان جي لباس ۽ وضعداري جو حال معلوم ڪري
هو ايام خوش ٿيو ۽ پنهنجي دل ۾ ارادو ڪيائين، ته ”حالي
ڪڏهن ته پٽ کي پاڻ کان جدا ڪين ڪندس. جيتري
اندر ۾ سگهندم اوتري قدر هن جي پالنا ۽ تعليم جو
انتظام پاڻ ئي ڪندس.“

ڀڳواڻداس صاحب جو پنهنجي سس وٽ وڃڻ. ان ڏوهٽي
جي پالنا ۽ تعليم لاءِ پنهنجي حال سارو جيڪا ڪوشش
ڪئي هئي، تنهنڪري سندداس گهڻي شڪرگذاري ڪيائين.
۽ چيائينس ته ”حالي ڪالهه مون کي ڇڏي ته رام کي پاڻ
سان وٺي وڃان.“ جنهن کان پوءِ ليلا رام جو ننڍو ڏاڏو منو
آهي. ننڍڪڙي ڳالهه اول ته ڀانيو ڪيو، پر ڀڳواڻداس
جي ذوق ۽ منت آري سندس ليلا رام کي چڙهڻ لاءِ
راضي ٿيو. ڀڳواڻداس کي پنهنجي پٽ جي ڪين جو پو ٽيٽو
اولو منو هو. ننڍڪڙي حيدرآباد ۾ ٽيٽو ٽرسي ڪين
سگهيو. انهي ڏينهن صبوح واري ڪاڏي ۾ چڙهي پٽ
سميت پوئين ڏي روانو ٿيو. رات جي لنڊي محمد خان ۾
ڀڳوانداس کي ڪيهن ڏوست سان ملڻو هو، تنهنڪري
ٿه ٻئي پنهنجي ڏوست وٽ وڃي ٽڪيا ڪيائين.
۽ پنهنجي سير ۾ هن پنهنجي صوفي حيدرآباد
جو ڪڪڙ جو ملو هو، تنهنڪري ان ٿي سڀ پنهنجو

غريب ڇوڪري کي نه ڪاڻ به لصيب ڪين ٿيند اون آهن."
اين چئي ٻيءَ جي گهڻي شڪر گذاري ڪيائين.

ٻيءَ ۽ ٻت ٻئي ٻيار جي ڳالهين ۾ اهڙا لڳي ويا، جو وقت جي گذرڻ جو سماءُ ئي ڪونه پين. اندري ۾ اوڏي خالي مان آواز آيو "ٻت رام، اٺ ٿا لڳن، ماني تيار آهي. ڇاهي کي ماني وٺي ڏيءَ تون به کاءُ." ماليءَ جو آواز ٻڌي رام ٽپ ڏيئي اٿيو. هيترو سارو وقت جو ڳالهين ۾ لڳايائين، تنهن لاءِ ڏاڍو شرم ٿيس. هڪدم اوڏي خالي ۾ ڇاهيس وٽ ويو ۽ الان ٻاٽيءَ جو لوٽو آڻي ٻيءَ کي هٿ ڌاريائين ۽ پوءِ ماني آڻي اڳيان رکيائينس. ڀڳوانداس ٻت کي ٻه ٽه ڪري ٻاڻ سان ماليءَ ڏي وهاريو.

ڪاني ٻي ڇڏهن والدا ٿيا، لڏهن ڀڳوانداس ڪتولي ٿي وڃي ليٽيو ۽ رام ڪتابن جي ڳوٿري کڻي وڃي پنهنجي لکڻ پڙهڻ جي ڪم ۾ لڳو. اڄ اڳوڻي کان گهڻي وقت زيان ٿيڻ جو ويچار هوس، تنهن ڪري گهڻيءَ ڪوشش سان پنهنجو ڪم ڪيائين. جيستائين پنهنجو سمورو سبق پورو نه ڪيائين ليستائين لنڊ جو ناو به نه ورتائين.

(٣)

ڊاڪٽر سان ملاقات

ڀڳوانداس جيستائين پنهنجي ٻت کي نه ڏٺو هو، ليستائين

حيدرآباد جهڙي وڏي شهر ۾ رهيو آهي، تنهن ضرور طرحين طرحين جون شيون ڪاڌيون هونديون. الڪي ڏس ٻروالي ۽ ڪمند جو ڪهڙو قدر ٻوندو؟ تنهن کان سواءِ رام جهڙا لڀالمع ڏيکاري آهي، تنهن سارو ڏينهن سوکڙي ڪڏهن نه ڪر جي نه آهي.” پر اهو رستو ٻه ڪول هوس، ٺهڪري نرم آواز سان رام کي چيائين ”پٽ، ڏيءَ ٻاهراڙيءَ جي سوکڙي وٺ، جا تنهنجي غريب ايءَ کي هٿ آئي آهي. اسان ماڻهن لاءِ نه اهائي وڏي خوراڪ آهي.“

رام اميءَ گفتگو ۾ پنهنجي ايءَ جي مٺين ڳالهين ڏسي سمجهي ورتو، ته هن ڳنڍڙيءَ ۾ ٻاني اٽڙي ڪا شيءِ آندي آهي، جنهنجي ڏيندي لڄ ٿي اچيس. سو رام ڳنڍڙي جوڙي کان اڳ چيو ته ”بابا، اڄ لوعاجي هٿ جي شيءِ مولکي ملي آهي، سا جيڪڏهن جهنگ جي واري هوندي، ته به منهنجي واسطي هزار نعمتن مان وڌ ڪا آهي.“ ائين چئي ڳنڍڙي کوليائين. ٻروالي ۽ ڪمند ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائين ”بابا، شيون نه ارهان منهنجي دل وڻان آنديون آهن. هي شيون هتي نه اهڙيون مهانگيون آهن، جو مون جهڙي

رهيو جـولدو ۽ معاف ڪجو. ان وقت اُستاد صا
ڇوڪري سبق ٻيهر سمجهايو.

ڀڳوانداس ـ "پٽ هينئر ڪهڙو درجو پڙهندو آهين؟

رام ـ "بابا، آءٌ هينئر ٽئين درجي ۾ آهيان. ڪلاس
جو جيڪو ڪم ٿئي ٿو، سو نه سيني ڪلاسن سان گڏ
پورو ڪندو آهيان، پر ماستر صاحب جي خاص مهرباني
آهي، جو ڇوڪري چوٿين درجي جا ڪم جدا وهاري
سمجهائيندو آهي. ماستر صاحب جي مرضي آهي ته
هن ئي سال ڇوڪري ٽئين ۽ چوٿين درجي جو امتحان
گڏي ڏياري."

رام جي اها گفتگو ٻڌي ڀڳوانداس کي تمام گهڻي
خوشي ٿي. جئن جئن رام پنهنجي لکڻ پڙهڻ جون
ڳالهيون ٻيءَ سان ڪرڻ لڳو، تئن تئن ان جي دل ۾
خوشيءَ جون لهرون اٿڻ لڳيون. پيار ۽ حب سان پنهنجي
ٽ جو منهن چمڻ لڳو ۽ دل ۾ اُدمان اٿڻ لڳس، ته
ٽ کي ڪو انعام ڏيان، مگر هٿ ۾ ڇا هوس، جو پٽ،
ڏئي؟ ڪونان سوراٽي ۽ ڪمند آلدو هٿائين سا هٿ
ب پر سان رکي هئس. اُن هٿ تي نظر پيس ۽ پر ڏيڻ
ڪيپاڻائين. خيال آيس ته "رام هيترا سارا ڏينهن

دل ۾ خوشيءَ جا ڏيا، ورڻ لڳس ۽ ڪمزوري سبب
من ٿڙٿڙڻ لڳس؛ مگر نظر پنهنجي ڪتاب کان ذرو نه
مٿي نه ڪڍيائين؛ جو اُستاد ان وقت تمام شوق ۽ ڪوشش
سان اُن ڪتاب جي سمجھاڻي ڏئي رهيو هو. ڪئن
نه پنهنجي دل قابو ڪري سبق چڱيءَ طرح ٻڌائي
ٿالهن وڌيڪ سمجھائين.

جڏهن سبق جو وقت پورو ڪري رام ڪلاس ۾
واپس ويٺو، اُن جو شوق ڏسي، نه پيءُ سان وڃي
مليو، مگر اُن جو اُن خيال ڏنس، ته بابا سان ڳالهيون
ٻوليون ڪري ۾ متان ڪاڙو سمجھيل سبق ڪڍي وري
ويٺو، لکي ڪري وڌيڪ سبق چڱيءَ طرح ياد ڪري
پوءِ اُستاد کان موڪلائي گهر آيو.

(٢)

پيءُ ۽ پٽ جي ملاقات

ڀڳوانداس پنهنجي هنج ۾ پٽ کي وٺي پيار ڪري
چيو ۽ چيائينس ته "پٽ، مونکي اڄ ڪيڏي مون لئي
ٿي! مون اڄ شرط ڪئي پنهنجي سنڌ لاءِ موڪلايو
و، ته تون جهڙو مس آيو آهين!
ابا بابا، تو هان کي منهنجي اڄ جو انتظار هو

ڀڳوانداس حيدرآباد روانو ٿيو. ڳوالن ٻيءَ ته سو ڪڙي
جهڙي شي ڪانه سمجهيس، سو ڀورالي ۾ ڪمند ولي
ٻانڌ سان ڪٽي ويو. ڀڳوانداس پنهنجي سس جي گهر
پهتو، ته معلوم ٿيس ته رام اسڪول ۾ پڙهڻ ويو آهي.
ڀڳوانداس جي چوڻ تي سسٽس پنهنجي پوٽي کي اسڪول
موڪليو، ته رام کي پٽس جي اچڻ جي خبر ڏئي.
ڀڳوانداس کي انتظار هو، ته رام خبر ٻڌڻ شرط ڊوڙندو
ايندو، پر ائين ڪين ٿيو. جنهن وقت خبر ڏيڻ وارو
ڇوڪرو اسڪول ۾ پهتو، تنهن وقت رام پنهنجو ا
سبق ٻڌي ورتو. هيڪر سو رام ڇوڪري ڏانهن ا

سنڀاليو هوندو هوس، سو ٻهي جڳهه طرح پڪو ڪندو هو. جڏهن رات جو گهر ويندو هو، تڏهن ڪاڏي پنهنجي ڪان والدو لي ڪتاب کڻي وڃي هنڪري پاسي پڙهڻ ۽ لکڻ ويندو هو. نه پارن سان کيچلائي ڪرڻ سان واسطو هوس ۽ نه ڊاڙ پناڪ هڻڻ سان. اهڙيءَ طرح انهي عمر ۾ ۽ ايائي ورهه پيا ۽ گذريا. انهيءَ وچ ۾ هن چڱي لياقت حاصل ڪئي. ڀڳوالداس پنهنجي غريبي جي ڪري لاچار هو، نه ۾ آخر پيءُ هو، پنهنجي پٽ کان ڪيترو وقت جدا رهي سگهي ها؟ رام ٽي ايءَ کان جدا ٿي چار پنج ورهه ڪن گذري ويا هئا. ڀڳوالداس کي اباڻي محبت لاچار ڪري وڌو، تنهنڪري ان جي دل ۾ خيال پيدا ٿيو، نه ڊٺي جي مهر سان هاڻ رام ڪجهه وڏو ٿيو آهي، تنهنڪري سندس پرورش واسطي مولڪي ڪنهن خاص نوڪرياڻي رکڻ جي ضرورت ڪانهي. جڏهن منهنجي مالي جهي ٻچي ٻٽي، ڪٿي رام جي اس پڻي رهندي چندي. تنهنڪان سواءِ غريب ناڻهس ڪيترا ڏينهن رام جي ڪاڏ خوراڪ جو بار پاڻ تي کڻندي؟ اهو ويچار ڪري ڀڳوالداس ارادو ڪيو، نه هاڻي رام کي حيدرآباد مان وٺي اچي پنهنجي سر سان رهايان.

چمت جي فصل جو اوار لاهي، داتوڪٽو سرگهڙ ڪري

پولهائڻ جهڙو هو، تڏهن ناٿيس هڪڙي اسڪول ۾
پڙهڻ وهاريس.

ڏٺيءَ رام کي جهڙو عقل ۽ سمجهه، اهڙي هئي،
تهڙي ئي ڪنهن ورلي ڇوڪري کي هوندي. هوچڱيءَ طرح
سمجهندو هو، ته منهنجي ماءُ مري ويئي آهي، جاهرطرح
منهنجي سک ۽ آرام جو خيال رکندي هئي؛ پيءُ مون
کان پري آهي، الکي خبر به ڪاٿي، ته منهنجو وقت
ڪيئن پيو گذرندو هوندو. ناني جا مهرباني ڪري مونکي
پيٽي پالي ۽ ناني، تنهنجو آسرو به ايترو ته آهي، جو
منهنجي پرورش به پنهنجي اولاد جهڙي ڪري سگهي.
الهن خيالن ڪري ان جي دل اهڙي اداسي رهندي
هئي، جو هو ته ڪڏهن ڇوڪرن سان گڏ جي راند روند
ڪرڻ ۾ لڳو رهندو هو، ڪي شهر جون گهٽيون ۽ گهر
گهمڻ ويندو هو.

اول ته رام جو سارو ڏينهن ناني سان گڏ يا گهر
جي آڳيءَ وينيءَ ۾ گذرندو هو؛ پر جڏهن هو اسڪول ۾
پڙهڻ وينو، تڏهن کان وٺي ان جي عادت اها هوندي
هئي، جو صبح جو سوير آڳي پنهنجو بسترو ويڙهي هٿ
منهن ڌوئي هليو ويندو هو اسڪول. جيڪي آڳي پڙهائيو

ڀڳوانداس کي نوڪريءَ جو فڪر نہ هو ۽ ڪجهہ ڇڏيو
مال بہ هوس. هو پنهنجي بندوق سان شڪار ڪندو
هو ۽ جڏهن ڪو آفيسر اُتي شڪار ڪرڻ لاءِ ايندو هو،
تڏهن اُن سان بہ گڏجي شڪار ۾ مدد ڪرڻ لاءِ ايندو هو.

ڀڳوانداس پنهنجي شادي حيدرآباد شهر مان ڪئي
هئي، جنهن گهر مان فقط اُهو هڪڙو پٽ رام ڄاو هوس.
رام جي عمر جڏهن ٻارهن ورهہ هئي، تڏهن سندس
ماءُ گذاري ويئي. ڀڳوانداس جي آکہ ۾ ڪا اهڙي
زال ڪانہ هئي، جا رام کي ناني پالي ۽ نہ ڪو ڀڳوانداس
کي ڪو اهڙو آسرو هو، جو رام جي ليپاج واسطي
ڪا خلاصي نوڪرياڻي رکي سگهي. چار پنج مهنا تہ
جئن بہ ٿي سگهيو، لئن ڀڳوانداس پاڻ پنهنجن هٿن سان
ماءُ وانگر رام کي نپائڻ لڳو، پوءِ رام جي ناني حيدرآباد
مان آئي، سا ننڍڙي ڏوهٽي کي پاڻ سان حيدرآباد
وٺي ويئي، جتي رام جي پرورش جيڪي سو بهتر
لەرلي ۾ لهڻ لڳي. ٻارڙي لاءِ ماءُ جو نِهو دنيا ۾
وڏي نعمت آهي. ناني پنهنجي غريباڻي حال سارو رام
جي پالنا چڱي طرح ڪندي هئي، تڏهن بہ هو گهڻو
ڪري ضعف ۽ بيمار گذاريندو هو.

رام جڏهن ٻارهن ورهن جو ٿيو ۽ چڱيءَ طرح ڳالهائڻ

ن العام وارن ويهن هزارن رپين جي مدد سان ولايت ي اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ موڪلي ڏنو آهي. هڪ ي، ته نوجوان ظفرعلي اُتان تمام لائق سپوت بڻجي ايندو، پنهنجي وطن ۽ وطنين کي گهڻو فائدو واڇي پهچائيندو.

آکاڻي ٻي

هار ۾ جيت

(١)

ننڍپڻ ۾ تعليم جو شوق

هڪڙي ڇوڪر جو نالو **رام** هو. انجو پي **ڀڳوانداس** هڪڙي ڳوٺڙي ۾ رهندو هو، جو **وسي عادل** جي نالي سان قليلي جي ڪناري تي آهي. وسي عادل کي هڪڙي پاسي قليليءَ جو آبو ڪنارو ۽ ٻج تائين ڪڙو ٿيو پيو آهي، باقي ٽن پاسن کان گهاٽو جهنگ اٿس جنهن ۾ ڪيترائي زيانڪار جهنگلي جانور رهندا آهن. اهي جهنگلي جانور بعضي گهرن ۾ گهڙيو اچن ۽ ڪجهه نه ڪجهه نقصان ڪريو وڃن. ڪي جانور ته پوکن کي به زيان پهچائيندا آهن. انهيءَ ڪري سرڪار ان ڳوٺ جي پنجن ڇهن معتبر ماڻهن کي بندوق جا پروانا به ڏنا هئا، جنمان هڪڙو پروانو ڀڳوانداس کي به مليل هو.

۽ چوريءَ جو مال وڃي هٿ ڪيو. اهو سمورو مال
ڌاڙيلن جي وهڻ لاءِ لڏي مڪان، قتلن ۽ جهڳڙن ڌاڙيلن
سميت پوليس عملدار خوشيءَ جا نعرا هڻندا اچي وڏي
ڳالهه لئي پهتا.

هڪڙا ڌاڙيل ڪسي عدالت مان سجهه ۽ جوابن
سوالن ملڻ. نه ڏڪو اترو، بلڪ ڌاڙيلن جي اصلوڪي
هلڻ واري پالاري نه پوليس پاس ڪري ڇڏي جنهنڪري
سارو ملڪ لرزي پيو.

سرڪار جهڙو ويهه هزار روپيا انعام انهن ڌاڙيلن جي
پڪڙائڻ لاءِ آڇيو هو، انهن بابت بالا آفيسرن ميان طفر
جي حق ۾ سفارش ڪئي، جا گورنمنٽ منظور ڪئي.
سنڌ جي ڪمشنر صاحب ٽڏو محمد خان ۾ هڪڙي
وڏي دربار ڪئي، جنهن ۾ سڀ جاگيردار، زميندار ۽ وڏا
وڏا آفيسر ۽ معزز ماڻهو ڪوٺايا هئا. طفر کي نه ميان
الهداد سميت اُن دربار ۾ ڪوٺيو ويو. انهيءَ عاليشان
دربار ۾ ڪمشنر صاحب ميان طفر کي ويهه هزار روپيا
روڪڙا هڪڙي عمدي ٿيلهيءَ ۾ وجهي انعام ڏنا ۽ ميان
الهداد جنهن تي ڌاڙيلن کي مارڻو هو، تنهن کي خان بهادريءَ
جو لقب ۽ سونيءَ منڊ سان هڪڙي تلوار انعام ملي.

خان بهادر الهداد پهرين بهادر پٽ ميان طفر کي

ڏس پئي ڏيندڙ کي وڏو انعام ڏيڻ لاءِ سرڪار اشتهار ڪري ڇڏيا هئا.

فتح پور واري ڌاڙيلن جي حادثي بابت اطلاع ملڻ لاءِ وڏا وڏا پوليس آفيسر فتح پور ۾ اچي گڏ ٿيا، جنکي ظفر ڌاڙيلن جي ساري حقيقت سڻائي ۽ ٻڌايائين ته سترهن ڌاڙيلا مال ۽ هٿيارن گهوڙن سان هتان ٻن ميلن کن جي مفاصلي تي هڪڙي کهائي جهنگ ۾ ويٺا آهن. جيڪڏهن پوليس جو زبردست دستو مونسان هلندو ته آءٌ انهي هلي ڏيکاريندس.

پوليس جو وڏو دستو ۽ آسپاس جي ماڻهن سميت ظفر سان گڏجي ڌاڙيلن جي اولي ڪرڻ لاءِ جهنگ ڏانهن روانو ٿيو، جتي ڌاڙيلن جو مڪان هو، اتي آسپاس پوليس ۽ هٿيارن وارن ماڻهن کي ظفر ڇپائي بيهاريو، ۽ پاڻ هڪڙي ڏڙي تي ڀيهي چورن جي ٻولي واري سيٽي وڄايائين، سيٽي جي آواز تي سترهن ئي ڌاڙيلا هٿيارن سميت ڊوڙندا آيا. انهن جي اچڻ واري رستي کي هٿيارن واري پوليس ۽ ماڻهو گهيرو ڪيو بيٺا هئا، تن ٺون جا ڌوڙيا لائي ڏنا. ڪي ڌاڙيلا مري پيا، ڪي زخمي ڪري پيا ۽ باقي جيڪي بچيا تي، سي پڪڙجي پيا. پوليس وارن ڌاڙيلن جي مڪان مان ڪيترو ئي قيمتي

هي ڪاٺ جهڙ ڪار پولدي هئي، ته ڪهڙي طرف ٿا
هلن ۽ ڪهڙي ڳوٺ ڏي ٿا وڃن.

اڄ واسا الهيءَ لوليءَ مان ٿي جتا موٽڪي سامهون ڪري
هڪ جوڙي ڪري آيا هئا. جهڪڏهن دريءَ مان ڏٺوڦ
لاءِ مون جهڙي سڀهي اهڙن وارن همراه جي گهوڙ ڏسي
ڏهمن هاڻ ته وس پڄندي موٽڪي ٻاڦ سان ڪين ڪٽين
ها. مون پهڻجو ڪهڙ لڏهن سچالو، خڏهن پهڻجي ڏمت
جون ٽنڪيل تصويرون سامهون جاين تي لڳل اڇي ڏٺم،
ڏٺي سگهوڙي جالڪ شڪرانا جو جهڙ سلامتيءَ سان پهڻجي
پياري بابا ۽ مٺڙي امان کي اچي مليو آڏيان ۽ اوهان
دوستن ۽ ديس ڀاين سان وري مليو ٿيو آهيان."

(٦)

ظفر کي بهادريءَ جو انعام

مان الهداد ۽ ظفر سان دوستن جي مبارڪباد ڪندي
۽ ڳالهيون ٻولهين ستندي اچي صبح ٿيو. فتح پور ۾
لبدڙو ٿاڻو هو، اتان سپاهي پکوڙ سو ويتجي وڏي لاٺي
تان ڄڃ جمعتري پوليس ولي آيو، جن اچي وارداتن لي.
ٿي ڦاڙ ٿا ... ... مٿا پيا هئا، ان جا لاش لپاسياڻون.
... ... اٿا ٿولي هئي، جهڙهڙي پيڪڙالهنڊو ۽

الهن سان گڏجي وچ ۾ ڪم ڪار مان واقف آهي، جيڪو حصو هتي ملي ٿو سو آٽي مائيءَ جي اڳيان رکو."

ڇا لڳي ٿو ڪوري ۽ ڇا لڳن ٽراروڻ! مولڪي کهڙي ڪم لاءِ ڏاڙا ڪيئن لڳن، ڇوڪرين ڪيئن ڪيئن ليئن؟ ۽ اُن پرتي مڙس اڳيان هاتوڪار ڪرڻ ڏاران ٻي واٽ ڪانه هيم. ڪل ويهه ڏاڙيلا اُتان زوالا ليا، جن سان ايڪيهون آءُ هوس. پهرين مان لڪي هي پارهون مهنو ڪن ٿيندوسون، الهيءَ وچيو چار پنج ڏاڙا هنياڙ ۽ ڪيترن ڇوڪرين ڪياڙون، جي اڪين سان بيٺو ڏسندو هوس؛ پر قدرت ۾ شريڪ ڪين ٿيندو هوس. ٽوليءَ جو سردار ۽ ٻيا ڏاڙيلا مولکي گهڻي قدر هميشه ڏمڪائيندا هئا؛ پر آءُ سندن پرواه ڪانه ڪندو هوس؛ ڇاڪاڻ جو ٽوڙي پني يا گهڻي پني ملڻ جي نه مولکي طمع ٿي ڪانه هولدي هئي. بعضي سندن ڏاڙن ۽ ڇوڪرين ۾ رلڻ کان وڃهو ڏيندو هوس. جيڪڏهن منهنجي سنڀال بابت سندن پرتي مڙس ۽ مائيءَ جو مٿن بار نه پيل هجي ها، ته اهي ڏاڙيلا مولکي ڪڏهو ڪو پنهنجن هٿن سان پورو ڪري ڇڏين ها.

پندرهن ورهه اِهي ۾ گذارڻ ڪري مولکي ڪَس واٽ

ڪوبه ڀالي ڪرله هو. صبح اوڙي شام ڪمر، مکاڻ، ڏٺ، ه
ڪوشس ۽ ڀون هرقسم حون ڪاڏی هوراڪ حون شهون
لوڙهي منده ڀون ايد بون هيون. مون گهٽوني ولو ڀاڻ،
ٻر ڪابه واهه ڪاله ليم. ليڪ صبر ڪري الي ڪداڻ ڏاران
ٻو ڪوبه وستولطو ڪرله آيم. مالي هرطرح مولڪي سڪيو
سهڻجو وڪندي هئي ۽ اوب ۽ ڪوڻ مان مولڪي "ڪالو
ڪالو" ڪري سڏيندی هئي، ٻر مولڪي ملي ٻ ماڻ
۽ ملي ٻ ماڻ ڏاران ٻو ڪڇهه لئي اڪليو. حنهن حاء
براٻ اچي ٻو هوس، تنهن جي آسپاس ڀون ٻ گج حجراون
لوڙهن واريون جايون هيون. اهي سڀ لوڙها ۽ جايون
گهاٽي جنگ ۽ ايلي جي وجهه هيون. آهستي آهستي
ڪري جيڪرن سان هرڻ مرڻ ۽ زالد ولدڪرڻ لڳس.
ٻوء معلوم ليو، ته اهو ڳوٺ ڏاڙيلن جو هو ۽ مولڪي
آٺڪ وارو ٻ الهن مان هڪڙو ڏاڙيلو هو.
١ ڪنهن ڏاڙی ٻ مهنجو آٺڪ وارو آڏارڻ ٻيء مارچ
ويو ۽ زالس حا مهنجي زوران زوری مڻ ٻبي هڪ
سا اڪيلي ۽ للهڪي لي ٻيڻي. ڏاڙيلن جو ٻيو
مولڪي گهراڻي جوڻ لگو ته "جوڪرا ڪالو، هاڻي
هڏ وسارو حوان ليو آهين، الي ائي ڏاڙي جي
ڪي لڳ. هي اساڻجا همراه چوريء لي و

ڪاڻ ٻڌي، ته ڪيئن وهت لي چاڙهيائين ۽ پنهنجي ٻاهي ۾ لي ڪيائين.

صبح جو منهنجي اک کلي ته پاڻ کي هڪڙي کٽولي لي پيل ڏٺم ۽ هڪڙي مائي به کٽولي لي ويٺي هئي، جنهن پنهنجي ٻولي ۾ جي پلالله سان منهنجي منهن تان مکيون ويني هڪايون. آءٌ روئي پڇڻ لڳس، ته "مولکي هتي ڪنهن آندو آهي؟ امان ۽ بابا ڪٿي آهن؟"

مائي چوڻ لڳي، "پٽ، آءٌ تنهنجي ماءُ آهيان. مولکي خدا پٽ جاؤ پٽ ڏنوئي ڪونه آهي؛ تنهنجي پنهنجي مڙس کي چيم، ته ڪو ڇوڪرو ڪٿان هٿ ڪري ڏينم، ته پٽ ڪري پاليانس، سو توکي وٺي آيو آهي أبا مولکي تون ماءُ ڪري سمجهه. آءٌ توکي اهڙو سکيو آسودو رکنديس، جهڙو توکي تنهنجي سڳي ماءُ به نه رکيو هوندو." ائين چئي مائي مولکي ڳراٽڙي ڏيئي پيار ڪرڻ لڳي ۽ طرحين طرحين دلداريون ڏيڻ لڳي. ٢ لک مائون ڪٿي پيدا ٿين، ته به جهڙل امان جي قرب جو سواد منجهانئن ملڻوئي ڪونهي.

آءٌ نهايت حيران ٿي ويس. ڪجهه ڪڪائين جاءِ جنهنجي چوڌاري مڙسان تار لوڙهو ڏنو پيو هو. گهر ۾ اها مائي ۽ پيو سندس هڪڙو هيبتناڪ مڙس هو ۽ وڏ ڪ

(٥)

ظفر خير سان ڏونبو

لڪا ڪيءِ ۽ هـل لـي ميان الهداد جا لوڪر ۽
ت جا ماڻهو اچي گڏ ٿيا. ظفر کی خير سلامتيءَ سان
ل ڏسي ڏاڍا خوش ٿيا. ظفر جا ابڍی هولڊي وار
سگھي هيڪڙو جوان اچي ٿيا هئا. ڪيترا ڏ
الهن ماڻهن عيالي اولادي ٻـ ٿي چڪا هئا، ڏ
ورهن ڪالهوءَ پنهنجي جھولي دوسعه کي ڏسي ڏاڍا خ
ٿيا. دعائن ۽ مبارڪن جي ڏم لڳي وئي. ٻتيون ۽
شمعدان ٻري ويا. رات ماڻ ڏينهن ٿي وئي.
سيڻي سنگتي ظفر کان پڇڻ لڳا، ته هيترو سارو وقت
لهنجو ڪٿي گذريو؟ ظفر سيني کي ٻڌايو ته جنون
ڏينهن هتان گم ٿيو هوس، تنهن ڏينهن سچ اچا غائب ڪيا
ٿيو هو ته آءٌ گوٺ جي ٻر واري واه جي ڪپ تي ٻيلو
هوس. اتي مڇين ۽ ڪمين جا رنگ تماشا پئي ڏٺم، ۽
پيان ڪمون ماڻهو ٻيڙي ٻانهن ڏيکاري ڏکڙي اڳڙي
منهنجي لڪ ٿي وڪي. بالس اچڻ شرط منهنجي دماغ ڪ
قيري چڙهي وئي ۽ آواز گھٽجي ويو. ابتري
پيو، ته اهو ماڻهو مونکي آگر کان جهلي ڪيڏانهن
پيو وڃي، اوون قدمن کٽڻ کان پوءِ مونکي ڪاب

ميان الهداد اکر کولي ڏسي ته سچ پچ ظفر سندس اڳيان بيٺو آهي. هو اٿي پنهنجي پياري وڇايل پٽ کي ڇنڊڙي ويو ۽ الکي چمڻ ۽ پيار ڪرڻ لڳو.

ظفر چيو ته "بابا، ٻيون ڳالهيون سڀ پوءِ. ٻاو جلدي ڪريو. ٽي ڌاڙيل ٻاهر بيٺا آهن، انکي مارڻو ته اهي مولکي ورکي به کڻي ويندا. ميان الهداد جو سيرانديءَ ۾ ڇهن ڏکن وارو پستول پيو هو، سو کڻي ٻيا سان گڏجي دروازي ڏي آيو.

ظفر ليءَ کسي چيو، "بابا، هو ڌاڙيلا منهنجي واد لهاريندا هوندا ۽ هن سمجهيو هوندو ته ڪالو الذر ٻمجهه پيو آهي. اوهين دروازو کولي اونداهي پاسي ٿي آڏ ۾ بيهو. آءٌ ماڙيءَ تي سيٽيءَ ۾ ڌڪڙي ٻولي ڪند ته ڌاڙيلا دروازي ڏي ڪاهي ايندا. اوهين پستول تيار رکجو

ظفر سيٽي وڄائي ته ڌاڙيلا دروازي ڏانهن ڪاهي آ هڏانهن ته پستول تيار هو، ڏنو ڌاڙيلن جي منهن ڪله جي ڊبر ڇٽي.

"ٺا ٺا" ٿي ويئي. ٻه ڌاڙيلا اتي ئي ڍير ٿي ڀه ٽيون ڀڄو ٿي، پر چئن پنجن قدمن تي الکي به ڪو وڃي لڳي ۽ ڍير ٿي پيو.

پري اُتي
امان!! ماني جرڪ
ان، منهنجي جرڪي امان!! ماني جرڪ پري اُتي
ان، منهنجي جرجي ظر اڳيان بيٺو الس، پياري
ڏسي ۽ سندس سڪيلڊ و ظر اڳيان بيٺو الس، پياري
ڏسي ۽ سندس سڪيلڊ ۽ اڳرچه جهڪي روشنائي ڏني،
ن جو آواز سڃاڻائين ۽ اڳرچه جهڪي روشنائي ڏني،
۽ پٽ جا مهانڊا سڃاڻائين. جهٽ پٽ اُلي پٽ کو
چالي ۽ سان لڳايائين ۽ چميو ن ڏيڻ لڳيس.
ميان الهداد، جو پيءُ ويجهي ڪٺ لي سمهيو پيو هو،
لهن هيءُ شور ۽ پڌو ۽ بوڊو ان وقت ڏڪڙي عجب
جواب ۾ هو. جواب ۾ چالو ڏسي، ۽ ”چار بڪهڙ الهي
دروازي لي اهي پنا آهن. ني وڏا بڪهڙ ۽ ڏڪڙو
لهڙو بڪهڙ آهي. ڪهڙ جي پالن ڏيپ وچان دروازا پڌ
ڪري چڙيا آهن. ابتري ۾ ڪهڙ ۾ ڪوڙ ڏيو، لـ لهڙر
بڪهڙ ڪلول دريءَ مان ڪنهن طرح ماڙيءَ ۾ نيي پيو
آهي. اهو ڪوڙ پڌي پاڻ ماڙيءَ جي ڏاڪڻ وارو دروازو
بند ڪرو الس ۽ دروازي جي سڀرن مان چناني پيو ڏسي
۽ معلوم لو لڳس، ۽ لهڙي بڪهڙ پاڻ لان بڪهڙ واري
ڪل لاڳي لڳي ڪئي آهي ۽ ماڻهوءَ والڪر سڀون سڌو
ڏيو پڌن لـ ٻي ڏڪول اصرار پڌو جاڳي. اجا اصولن
جاچيندڙ جو منهن لورو مڙي ڏو، ۽ ميان الهداد ڪي
الجو مهالڊ و ظر عهڙو معلوم لڳي لو.“ ميان الهداد جواب
سڃاڻين پيو هو، ۽ اپتري ۾ سندس زال اچي الاربس

عجيب ڏيڻ لڳو. انهن نه سمجهڻ گهرجي، نه هنکي کو
ڏپ ڏيو هو. ڏيپ جو نه هو نالو ئي ڪين ڄاڻندو هو،
هن ننڍڙيءَ ماڙيءَ جي هر هڪ شيءِ سندس دل کي
چوري ڏيڻ لڳي؛ پنهن تي تنگيل ڪاڪاريءَ وارا پردا،
ڏاڙ جي تصوير جنهنجي ڪلهن تي کهٽڙو هو، ڳاڙهو
ولول پلنگ جنهنتي زريءَ جي ڪنار سان چادر وڇايل
هئي. اهي ۽ ٻيون شيون ڏسي انهن لي سمجهيائين، نه
ڪڏهن خواب ۾ هيءَ جاءِ ڏٺي اٿم، نه شڪ نه آهي.
ڏاڙ جي تصوير سندس دل تي نهايت گهڻو اثر ڪيو ۽
سندس وات مان بي اختيار نڪري ويو، نه "آها!
منهنجي تصوير! منهنجو ڏاڙ! انهن ڇئي ڪمري جون
چارئي ڪنڊون جاچڻ لڳو. هر هڪ شيءِ کي ڇهندو ويو
۽ هر هڪ شيءِ سندس دل ۾ حيرت جهڙي حالت پيدا
ڪندي ويئي. ماڙيءَ جو دروازو کوليائين، ته اهو ڄاڻڪ
اڳي سندس ڏٺل هو؛ ڏو ڏاڪڻ تان هيٺ لٿو. هو گهر
جو پاهريون دروازو کولڻ ڪين ويو، پر صفحي ڏالهن
ويو ڄاڻڪ اڳئي اُن صفحي جو واقف هو. ان صفحي ۾
ڏيهي ڏيدي روشنائي هئي. هيڏانهن هوڏانهن نهاريائين
ته هڪڙيءَ کٽ تي زال ستل نظر آيس. ان ڄڻ منهن
تان ڪپڙو کنيائين ته بي اختيار سندس وات مان نڪتو

الدواجي ته بوءِ اسين
ي سڄيءَ م سيڪاريل آواز ڪيو، ته بوءِ اسين
جواب ڪرڻ ته ڪر به لو
ءِ الداسون. جڏهن هي اجوڪو
سمجهي ويو!“ ته دور ته
ڪيو، ته بوءِ پهچي سر دور
جلي لوهالڪي به آگي ”آءُ
گناه لو، ته ڪالو جواب ڏاو، ته
ڪر ته هتو ڪر هن جڏهن ته
جڏهن آهان، ته گنهگار امدو.“ لي
لوهن ڪو آهان، ته لوهن لي
دو هرور ڪري به ڪري ڏي ڏربار ته
الله سائين جي ”اجائي ڪري
وڏي ذاڙيل چيس: ”اجائي ته ڪرلو آهي!
لوڪي جدون تا، تئن لوڪي
ڪراهي. جن لوڪي جدون ڪراون.“
ته ته هيٺرني تا هڏ هڏ چور ڪراون
ته جن سان منهن انڪالهدي
ڪالو دل بر خيال ڪيو، ته جن سان
جول ڪرباءِ جن هالي آهن سلدون سهمون ڪيٺلي
مون ڪيٺلي سهمون سلدون آهن هالي جن
ڪيو جي ؛ حاڪابان، مالڪن ڪي
جو الدر وجي ڪور جي مالڪن ڪي حاڪابان
ڏاڙيان جو سرلستو احوال ڏاڏابان
مالڪن ڪي پهچندو ء ڏاڙيان
ته ڇڪو، بر جي مٿس ته
بوءِ جڏهن پهچس ته ڇڪو، بر جي
م وچ تان ته
هن بابي جدالي جي جهري م وچ تان ته
پولدس. اهو ارادو ڪري ڪالو دري ماءِ لڪيل
لاءِ تيار ٿيو. ڏاڙيل الس، جا اڪرا باڻ سان آ
لي جي وسلي ڪاله ڪي دريءَ الا... اڇالي
ماڙيءَ م وچ شرط ڪالوءَ جي دل.

ڌاڙيلن جي سردار هڪڙي ڏينهن ميان الهداد جي
گهر کي اچي ڌاڙ ٻو ۽ دل ۾ سمجهائين تہ هن گهر ۾ گهڻوئي
مال دولت هوندو. ان پنهنجن سنگتين کي اچي ٻڌايو تہ
هڪڙو گهر ڄاڃي آيو آهيان، جنهن ۾ لڪو آهي ڪتو
۽ نہ انس ڪو چوڪيدار. گهر ۾ ڪنهن سگهي ماڻهو جو
لو پانهجي. ماڙيءَ ۾ بتي ٻہ ساري رات ٻري ٿي ۽ ان
ماڙيءَ جي هڪڙي دري اهڙي آهي، جنهن مان هلڪڙي
بدن وارو ماڻهو آساليءَ سان لنگهي ويندو. نوجوان ڪالو
پاڻ سان آهي، سو دريءَ مان اندر لنگهائي وجهنداسون.
هو وڃي اندران دروازو کوليندو، پوءِ پاڻ ڏوڪي پونداسون
اندر. پڪ آهي تہ مال کڻي ايندا سون.

سڀني، ڌاڙيلن اها ڳالهہ قبول ڪئي. رات جو هڪ
ٻجي مهل ڌاڙيلن جي ٽوليءَ مان ٽي مضبوط ماڻهو ميان الهداد
جي گهر کي لٽڻ لاءِ سنيري لڳا. پاڻسان ڇوڪرو همراه
هڪڙو لاسڙيات نوجوان بہ کنيائون. چار ئي ڄڻا جڏهن
ميان الهداد جي گهر ماڙيءَ جي دريءَ هيٺان پهتا،
تڏهن ڌاڙيلن جي مهندار لاسڙيات نوجوان کي چيو تہ
"ڪالو، توکي اسين انڪل سان هن دريءَ تائين پهچايون
ٿا، تون اندر وڃ ۽ اندران دروازو وڃي کول. جڏهن
ڪم پورو ڪري وٺون، تڏهن هن دريءَ مان جهالي

ڪري جڏهن سندس زال کي خاطري ڏني آهي، تڏهن
پاڻ ائين ڪري.

الهيءَ گهر ۾ اها روشنائي ٿي اهڙي اندازي هئي، جنهن مان ماڻهن کي پڪ ٿي ٿي، ته هن گهر ۾ ڪي ماڻهو رهن ٿا. ٻيءَ صورت ۾ هن گهر ۾ ڪتو ڪونه هو، جو ڀئون ڪري گهر جي وسنديءَ جو پتو ڏئي. جڏهن کان وٺي ميان ظفر جو اهڙيون ڪتو مري ويو هو، تڏهن کان ميان الهداد وري ٻيو ڪتو نه ڌاريو هو؛ جاڪاڻ ته ظفر جي ماءُ چوندي هئي، ته "ٻيو ڪو ڪتو ڌاريو، ته ضرور منهنجي ظفر جي اجهڙ لڳي پوندو. تنهن ڪري ٻيو ڪتو ڌارڻ ڪونه گهرجي".

(۴)

ظفر ڌاڙيلن جي چنبي ۾

گهڻي مدت کان ٻهوءَ ڌاڙيلن جي هڪڙي ٽولي فتح پور جي ڀرپاسي جهنگ ۾ اچي پنهنجو مڪان ٺاهيو. ڏهاڙي انهن ڌاڙيلن مان ڪي ڌاڙيلا ٻاهر کي الڏو يا جڏو بناوٽ ڪري گهر گهر پنندا وتندا هئا. ڪي وري جباءِ نوڪرا ناهيو در در لي وڪڻندا وتندا هئا. ڏينهن سڄو ڪو سٺو سنئون گهر جاچيو ويندا هئا ۽ رات جو اُتي ڌاڙو هڻندا هئا.

ميان الهداد کا اميد نه ٿيو گهر موٽندو هو. هو ويچارو ڪوشش ڪندو هو، ته ڪنهن طرح سندس دل جي بي قراري زالس کي معلوم نه ٿئي، متان هوءِ ڪڙهي ڪڙهي مري وڃي. مگر ميان الهداد جي لڪائڻ مان ڇاٿي ٿي سگهيو، جڏهن ماءُ جي اندر ۾ از خود غم جي باه ٻري پئي؟ نورن ٿي ڏسڻ ۾ ويچاري ماءُ جي حالت اهڙي ٿي وئي جو ڇهن ورهين جي بيماريءَ مان اٿي آهي.

خدا تعاليٰ جون حڪمتون عجيب آهن، جنکي انسان پروڙي ٿي ڪو سگهي. يا ته ظفر جي ماءُ جو اهو حال هو، جو ڇهن ڏينهن مان اٿي آئي آهي، يا ته اوچتو ٿي اوچتو ڪڙي ڪوالي ۽ تندرست بنجي پئي ۽ چڱي طرح گهر جو سڀ ڪم ڪار ڪرڻ لڳي. سندس روزمره جي گفتگو ٿي وئي، جو سڀ لهڻ شرط ظفر جي ماڙيءَ ۾ شمعدان ٻاريءَ ماڙيءَ جون دريون کوليو ڇڏيندي هئي. ڪو پڇندو هوس ته ”پڻي مائي، ائين ڇو ٿي ڪرين؟“ ته جواب ڏيندي هئي ته ”منهنجو پٽڙو رات جو ڪٿي اچي، ته ٻه اتي روشنائي نظر اچيس.“ جيتوڻيڪ ميان الهداد جي نظر ۾ مائي جو اهو خيال چرياڻي جهڙو معلوم ٿيندو هو، ته به ان کي شمعدان ٻارڻ کان ڪين روڪيندو هو، سو ڪو انهيءَ ڪري، جو سمجهندو هو، ته ائين ڪرڻ

طفو ٿيندو ان ماڙيءَ ۾ هوندي. ڪولڻ، نه نه مالڪس روز
سانجهيءَ مهل اُتي شمعدان ٻاري ڇڏيندي هئي. پنهنجي
پياري گم ٿيل پٽ جي ماڙيءَ ۾ اولاد جي رڪڻ کي
هوءَ پُرسوز سمجهندي هئي. ڪجهه عرصو نه خيال هوس،
ته شايد طفو رستو ڀلجي ويو آهي، سو رات جو ٻري ڪان
سندس ماڙيءَ وارو سوجهرو ڏسي اچي گهر سهڙندو.
ڪيترين ئي سالن گذري وڃڻ، پر طفو نه موٽيو،
تنهن هوندي به مالڪس جي اها عادت ئي رهي، جو روز
مره شام جو ماڙيءَ ۾ شمعدان ٻاري ڇڏيندي هئي،
جو ساري رات پيو ٻرندو هو. ڪيترين ئي ڪڪڙ اولادن
هجڻ، ٻرسالن جا ڪڪرل ڏجن، واچوڙا ۽ طوفان لڳن،
ته به طفو جي ماڙيءَ وارو شمعدان ساري رات پيو ٻرندو
هو. رات جو ڏوراهين پنڌ کان اهو شمعدان ڪڙ ڪنهن تي
وانگر ٽمڪندو نظر ايندو هو. اولادن رالين ۾ ڪيترائي
ٻول ٻيڪول مسافر اها ننڍڙي روشنائي ڏسندا هئا ۽
ان جي وسيلي صحيح سلامت لنئي ٻار ۾ اچي پهچندا هئا.
مان الهداد پنهنجي پياري پٽ جي غم ۾ جهڙو جهڙو
ٿي پيو هو ۽ جهڪ منهن ڏيو ٻالاڙيل ليو پيو ٻڪندو هو،
۽ ”طفو، طفو“ ڪري پيو پڪاريندو هو. مگر طفو ڪٿي
ته هو سڌ ڏئيس؟ جڏهن طفو نه مليو هوس، تڏهن

ٻڌبو ڏاڍو خوش ٿيندو هو ۽ ظفر کي ڀاليءَ سان ملايو دعائون ڪندو هو. پوءِ سيني ٻارڙن کي ٿڌڙيون ڳالهيون يا بسڪوٽ ڏيئي گهر روانو ڪندو هو.

اهڙيءَ طرح روز مره شام جو ظفر وٽ ٻارڙن جي جهڪا مجلس ٿيندي هئي، جنهن سان ميان الهداد ڏاڍي دلچسپي رکندو هو ۽ ٻارڙن جي ڳالهين مان گهڻي خوشي حاصل ڪندو هو.

(٢)

ظفر ڪٿي؟

هڪڙي ڏينهن شام جو هميشه جي دستور موجب ڳوٺ جا ڇوڪرا آکاڻين لاءِ ميان الهداد جي اوطاق تي اچي گڏ ٿيا، مگر ظفر ڪونه آيو هو. ميان الهداد پنهنجي نوڪر کي سڏ ڪري چيو، ته "گلن، ميان ظفر ڪٿي آهي؟ ڪا مهل ٿي آهي، سندس سنگتي ويا واٽ ڏسنس. وڃي کيس جلد سڏي اچينس." گلن، اڌ ڪلاڪ کن کان پوءِ ڏکاري آواز سان ميان الهداد کي اچي چيو "سائين، ميان ظفر گهر ۾ ڪونهي. ڳوٺ ۾ سارو ڳولي ڏٺومانس، پر ڪٿي هٿ نه آيو. ڏاڏو بلدار ملبو هو ۽ ڏونگهي واهه جي موريءَ تان هڪڙي شخص ٽهنگ ڏيئي ٿي ويو".

ميان الهداد هراسجي ويو، اوڏي مهل ئي ٽپ ڏيئي اٿيو ۽ جهنگ ڏانهن روانو ٿيو. ٻه ٽي نوڪر ۽ ڳوٺ جا ڳچ ماڻهو به ساڻس گڏيا ويا. جهنگ جي ڪنڊ ڪنڊ ڪري ڳوليائون پر ميان ظفر جو پتو ئي ڪونه پيو!

جڏهن سڀ ماڻهو گهر موٽيا، تڏهن ميان الهداد جي دل ۽ دماغ جي حالت تمام خراب هئي، ڇاڪاڻ جو سمجهيائين ته "منهنجو پيارو ظفر مونکان هميشه لاءِ جدا ٿي ويو." گهر ۾ پير وجهڻ شرط رڙ ڪري چيائين ته "هاءِ قسمت! ظفر جو ته پتو ئي ڪونه ٿو پوي!"

اهو خوفناڪ آواز ٻڌي ظفر جي ماءُ ته ڏري ديوالي ٿي پيئي:-

"ظفر، منهنجا سڪيلڌا ظفر، منهنجا پيارا اکين تار ظفر، تون ڪيڏانهن هليو ويو آهين؟ جيجل ماءُ کان جدائي ڪرڻ توکي ڪيئن وڻي؟ آءٌ هاڻي ڪيئن جي سگهندي س؟"

(٣)

هاءِ جي آس.

ميان الهداد جي گهر تي جا نانيڙي ماڙي نهايت هوندي هئي، سا خاص طرح ظفر جي رهڻ سهڻ لاءِ هئي،

پڌيو ڏاڍو خوش ٿيندو هو ۽ ظفر کي ڇاتيءَ سان ملائي
دعائون ڪندو هو. پوءِ سيٺي ٻارڙن کي ننڍڙيون
ٽڪيون يا اسڪوٽ ڏيئي گهر روانو ڪندو هو.

اهڙيءَ طرح روز مره شام جو ظفر وٽ ڇوڪرن جي
اچڪا مجلس ٿيندي هئي، انهن سان ميان الهداد گهڻي
دلچسپي وٺندو هو ۽ ننڍڙن ٻارن جي گفتگو مان گهڻي
خوشي حاصل ڪندو هو.

(۲)

ظفر ڪٿي؟

هڪڙي ڏينهن شام جو معمول جي دستور موجب
ڳوٺ جا ڇوڪرا آڪاڻين پڙهڻ لاءِ ميان الهداد جي اوطاق
تي اچي گڏ ٿيا، مگر ظفر ڪونه آيو هو. ميان الهداد پنهنجي
نوڪر کي سڏ ڪري چيو، ته ”گلو، ميان ظفر ڪٿي
آهي؟ ڪا مهل ٿي آهي، سڏس سنگتي ويٺا واٽ
ڏسنس. وڃي گهران جلد سڏي اچينس.“ گلو، اڌ ڪلاڪ
کن ڪان پوءِ ڏکاري آواز سان ميان الهداد کي اچي چيو
ته ”سائين، ميان ظفر گهر ۾ ڪونهي. ڳوٺ ۾ سارو ڳولي
آيو آهيانس، پر ڪٿي هٿ نه آيو. ناٿو پلادار مليو هوم،
تنهن چيو، ته ونگي واه جي موريءَ تان هڪڙي شخص
سان گڏ پيو جهنگ ڏي ٿي ويو“.

ٻارڙيءَ جا ٻچڙا ڀلا ڪهڙو جواب ڏيئي سگهندا؟ ڪو چوندو هو "سائين، آءٌ ته ڪمال جو وڏو پڙهو ڪندس: انهن باغيچن ۾ جام پوکيندس." ڪو چوندو هو "سائين، آءٌ باغائي ٿيندس: پنهنجي باغ ۾ انب، زيتون، ليما، ڏاڙهون، ڦاروا پوکيندس ۽ گل ۽ طرحين طرحين جا الي هڻندس." ڪو چوندو هو "سائين، آءٌ ته رڍن ۽ ٻڪرين جا ڌڻ ڌاريندس" وغيره وغيره. جڏهن پنهنجي پٽ ظفر کان پڇندو هو، ته "بابا ظفر، تون جڏهن خير سان وڏو ٿيندين، تڏهن ڪهڙو ڪم ڪندين؟" ظفر سڀ کان پيري ورندي ڏيندو هو ته "بابا، آءٌ وڏي هوندي جج ٿيندس. پوءِ هن ٻوڪ ۾ جيڪو ماڻهو ڪنهن کي ستائيندو، تنهن کي ٻري سزا ڏيندس. آءٌ ٻوڪ جي پاڙيسري پاسي هڪڙو سٺو باغيچو رکائيندس. سٺي گهوڙا گاڏي ۽ هڪڙو موٽر به رکندس، جهڙي موٽر ۾ ڪڏهن ڪڏهن وڏو مير صاحب چڙهي گهمڻ ايندو آهي. توکان ڪي روز گهوڙا گاڏيءَ يا موٽر ۾ چاڙهي سير ڪرائيندس، هن ٻوڪ ۾ هيٺر ڏهو ڇوڪرن جو ننڍڙو سنڌي سڪول آهي. پر آءٌ وڏو ٿيان، ته ڇوڪرين لاءِ به هڪڙو سڪول وجهائيندس ۽ ڇوڪرن لاءِ پڻ وڏو سڪول وجهائيندس."
ميان الهداد پٽ جون اهي مٺڙيون ڳالهيون پاڪ خواهشون

هو هلندي وارو، انهيءَ ڪري سڀڪو غريب غربو دعا
شاهوڪار سندس گهڻي عزت ڪندو هو ۽ سندس
خدمت چاڪري ڪرڻ کي ثواب ۽ فخر سمجهندو هو.

جڏهن ميان الهداد ڳوٺ جي ڪنهن گهٽيءَ يا چونڪ
مان لنگهندو هو، تڏهن ننڍا ننڍا ٻار ”قاضي سائين!
قاضي سائين!“ ڪري اچي چنبڙندا هئس. پاڻ به انهن
ٻارڙن کي مٿي تان هٿ گهمائيندو ۽ پيار ڪندو هو؛
جاڪاڻ جو اهي ٻارڙا سندس پياري پٽ ظفر سان رانديون
رولديون ڪندا هئا.

ڳوٺ جا سڀ ٻارڙا، جي اسڪول جا شاگرد هئا، سي
روز شام جو ظفر وٽ اچي مجلس ڪندا هئا. ظفر انهن
سڀني ۾ هشيار ۽ ذهين ڇوڪرو هوندو هو، سو انهن ٻارڙن
کي ”گلزار اشعار“ مان مزي جهڙيون آکاڻيون ۽
پڇاڙيون پڙهي ٻڌائيندو هو. ميان الهداد به گهڻو ڪري
انهن ٻارڙن جي مجلس جي ڀر پاسو جهلو ويٺو هوندو هو
۽ سندن مزي جهڙين گفتگوئن ۽ لطيف ساهيڙن به ٻڌندو
هو. حتي مزو وڏو سمجهندو هو، الي ٻارڙن جي گفتگو
۾ شامل ٿي سندن رهنمائي ڪندو هو. ميان الهداد ٻارڙن
جي مجلس ۾ شريڪ ٿي سڀڪنهن ٻار کان کل ڪاني ۽ سان پڇندو
هو ته ”لو، جڏهن وڏا ٿيندا، تڏهن ڇا ڪندا؟“

ديباچو

هن ڪتاب ۾ ٻن بهادر جوڌن ظفر ۽ رام جي بهادري ۽ سچائيءَ جا ٻه قصا لکيا ويا آهن، جي اسڪول جي شاگردن لاءِ ڏاڍا آهن دلچسپ، [illegible] آهن طرحين طرحين نصيحتن سان ڀريل.

اميد آهي، ته هن ڪتاب جو پڙهندڙ هر هڪ شاگرد ٻالڪ ڪبي ظفر جهڙو وطن جو خيرخواهه دلير ۽ رام جهڙو نيڪي طلب بهادر ٿيڻ جي ڪوشش ڪندو.

محمد صديق ميمڻ. بي. اي.